

Sateenkaariperheissä käytettävät vanhempien nimitykset

Marianna Salonen

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Helmikuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

SALONEN MARIANNA: Sateenkaariperheiden vanhempien nimitykset

Pro gradu -tutkielma, 76 s., 3 liites.

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Helmikuu 2018

Pro gradu -tutkielmassani tutkin sateenkaariperheiden vanhempien nimityksiä. Selvitän, miten sateenkaariperheiden vanhempia nimitetään, miten nimitykset ovat syntyneet ja miten ne vaihtuvat kontekstin ja puhujan mukaan. Lisäksi tutkin nimityksiin liittyviä arvoja ja asenteita, sekä pohdin, ovatko nimitykset propreja vai appellatiiveja.

Tutkimusaineistoni koostuu Webropol-kyselyllä kerätystä sanastosta ja internet-keskusteluista. Kyselyllä kerättyjä vastauksia on 159. Yhteensä ne sisältävät 353 vanhemman nimitykset. Keskusteluja on kuusi, joista kolme on blogimerkintöjä kommentteineen ja kolme foorumikeskusteluja. Kyselyvastausten avulla selvitän, miten nimitykset ovat syntyneet, millaisia ne ovat rakenteeltaan ja miten nimitykset vaihtuvat kontekstin ja puhujan mukaan. Kyselyn ja keskustelujen kautta tutkin nimityksiin liittyviä arvoja ja asenteita. Selvitän myös, mihin sanaluokkaan vanhemmista käytettävät nimitykset useimmiten kuuluvat. Keskusteluaineiston pohjalta olen selvittänyt, millaisia argumentteja sateenkaariperheiden vanhempien nimistä on esitetty erilaisissa konteksteissa, miten argumentteja on perusteltu ja millaisia ideologioita argumenttien takana on.

Tyypillisin nimitys on vanhempien keksimä, ja että eniten päätöksentekoa ohjaa vanhemman biologinen suhde lapseen. Tavallisin tapa nimetä vanhemmat on kutsua biologista äitiä *äidiksi* ja sosiaalista eli ei-biologista äitiä jollakin muulla sanalla, kuten etunimellä tai *mammaksi*. Suurin osa vanhemmista kutsuu itseään kodin ulkopuolella *äidiksi*, vaikka perheen kesken käytettäisiin jotain muuta ilmaisua. Lapset käyttävät perheen sisäisiä nimityksiä, kuten *mamia* ja *äiskää*, useimmiten myös perheen ulkopuolisille puhuessaan.

Tarkentavia määritteitä on käytössä 40 prosentilla vanhemmista. Käytössä olevat määritteet ovat *biologinen*, *sosiaalinen*, *ei-biologinen*, *synnyttänyt*, *juridinen*, *adoptio* ja *toinen (äiti)*. Määritteitä käytetään vain sateenkaariperheyhteyksissä tai lääkärin vastaanotolla, kun biologisen tai juridisen suhteen kertomiselle on erityinen tarve.

Eniten mielipiteitä ja asenteita liittyy siihen, voiko perheessä olla kaksi *äitiä* ja onko *äiti* vahvempi nimitys kuin muut vanhemmuutta osoittavat nimitykset tai etunimen käyttö. Vallitsevin mielipide on, että vain biologista äitiä voidaan kutsua *äidiksi*, mutta osa sateenkaariperheistä haluaa rikkoa tätä käsitystä. *Äitiä* pidetään vahvempana nimityksenä kuin muita. Etunimellä kutsumista pidetään sekä henkilökohtaisena ja läheisenä että perheen yhtenäisyyttä rikkovana. Vain toisen vanhemman kutsumista etunimellä pidetään epärealistisena osoituksena siitä, ettei kyseinen vanhempi olisi oikea vanhempi.

Nimitysten proprius ja appellatiivisuus vaihtelee nimityksen mukaan. Joissain perheissä *Äiti* on selvä propri, joka toimii tietyn äidin nimenä. Toisissa perheissä *äiti* puolestaan on yleisnimitys molemmille äideille, jolloin se on selvästi appellatiivi.

Asiasanat: nimistöntutkimus, sanastontutkimus, sukulaisnimitykset, sateenkaariperheet, seksuaalivähemmistöt, sukupuolivähemmistöt

SISÄLLYS

1.	Johdanto.....	7
1.1.	Tutkimustehtävä ja hypoteesi	7
1.2.	Johdatus aihepiirin termistöön.....	5
1.3.	Tutkimusaineisto	7
1.4.	Aikaisempi kielitieteellinen tutkimus.....	10
1.5.	Sateenkaariperheiden vanhempien nimitykset muiden alojen tutkimuksissa	12
1.6.	Tutkijan asema.....	14
2.	Nimitykset kielitieteessä.....	16
2.1.	Appellatiivisuus	16
2.2.	Synonyymisyys.....	17
2.3.	Tyylierot	19
2.4.	Konteksti.....	20
2.5.	Ideologia ja asenteet	21
3.	Sananmuodostus	24
3.1.	Yleistä sananmuodostuksesta	24
3.2.	Johtaminen.....	25
3.3.	Yhdistäminen.....	26
4.	Sateenkaariperheiden vanhempien nimitykset ja niiden valinta.....	27
4.1.	Sateenkaariperheissä käytettävät vanhempien nimitykset.....	27
4.2.	Uusperheissä ja apilaperheissä käytettävät nimitykset	31
4.3.	Nimityksen valintaan vaikuttavat ohjeet ja henkilöt	32
4.4.	Biologisen suhteen vaikutus nimityksen valintaan.....	35
4.5.	Sukupuolen vaikutus nimityksen valintaan	38
4.6.	Vieraskieliset nimitykset	40

5.	Nimitysten rakenne.....	43
	5.1. Johdokset	43
	5.2. Yhdyssanat	45
	5.3. Etunimet ja lempinimet	47
	5.4. Lapsenkieliset nimitykset	48
	5.5. Muut nimitykset.....	49
	5.6. Nimityksiä tarkentavat määritteet.....	51
	5.7. Toistaiseksi lapsettomien informanttien suunnittelemat nimitykset	52
6.	Nimitysten tilanteinen vaihtelu.....	53
	6.1. Lasten ja vanhempien läsnäolon vaikutus nimitykseen.....	53
	6.2. Tarkentavien määritteiden tilanteinen vaihtelu	55
7.	Nimityksiin liitetyt arvot ja asenteet.....	58
	7.1. Pitääkö biologisen vanhemmuuden näkyä nimityksessä?	58
	7.2. Ovatko äiti ja isä arvokkaampia kuin muut nimitykset ?	62
	7.3. Voiko vanhempia kutsua etunimellä?	64
	7.4. Voiko nimitys olla sukupuolenvastainen ?.....	66
8.	Lopuksi	69
	Lähteet	73

Liite

1. Johdanto

1.1. Tutkimustehtävä ja hypoteesi

Tutkimukseni aiheena on sateenkaariperheissä käytettävät vanhempien nimitykset. *Sateenkaariperhe* on yleiskäsite kaikille perheille, joissa yksi tai useampi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön (Sateenkaariperheet ry). Tässä tutkimuksessa keskityn kuitenkin vain samaa sukupuolta olevien, muunsukupuolisten sekä sukupuoltaan lapsen syntymisen jälkeen korjanneiden vanhempien nimityksiin.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten vanhempia sateenkaariperheissä nimitetään, miten nämä nimitykset ovat syntyneet, millaisia ne ovat rakenteeltaan ja miten nimitykset vaihtuvat kontekstin ja puhujan mukaan. Lisäksi tutkin nimityksiin liittyviä arvoja ja asenteita. Tarkoitukseni on selvittää, pidetäänkö joitakin nimityksiä (esim. *äiti, isä*) toisia arvokkaampina tai merkityksellisempinä ja miten vanhemman biologinen suhde vaikuttaa nimityksen valintaan. Pohdin myös, mihin sanaluokkaan vanhemmista käytettävät nimitykset useimmiten kuuluvat. Ne voivat olla joko propreja eli erisnimiä tai appellatiiveja eli yleisnimiä.

Tutkimukseni asemoituu sanaston- ja nimistöntutkimuksen rajalle. Mikäli vanhemmista käytetään propreiksi tunnistettavia yksilöiviä nimityksiä, tutkimukseni on nimistöntutkimusta. Mikäli vanhempia puolestaan kutsutaan enemmän appellatiivisilla nimityksillä, tutkimukseni on sanastontutkimusta. Nimen ja nimityksen raja ei ole itsestään selvä, vaan samaa sanaa voidaan yhdessä perheessä käyttää yksilöivästi proprina ja toisessa luokittelevasti appellatiivina.

Hypoteesini on, että vanhempien nimitysten yhteydessä käytetään tarkentavia ja erottavia nimityksiä, jotka ovat erilaisia perheenjäsenten kesken ja perheen ulkopuolisten kanssa keskusteltaessa. Perustan arvioni siihen, että vanhempien nimitykset ovat tehtäviltään hyvin samankaltaisia kuin henkilönnimet. Henkilönnimen tarkoitus on yksilöidä tarkoiteensa ja erottaa tämä kaikista muista samanlaisista yksilöistä. Samalla henkilönnimen tehtävä on osoittaa yksilön paikka yhteisössä. (Ainiala ym. 2008 : 18–19.) Vastaavasti vanhemman nimityksen tarkoitus on yksilöidä vanhempi ja osoittaa tämän tehtävä perheessä. Jos molemmista vanhemmista käytetään samaa nimitystä (esimerkiksi *äiti*), ni-

men yksilöivä tehtävä ei toteudu. Perheyhteisön ulkopuolella molempia kuitenkin voidaan kutsua *äideiksi*, sillä nimityksen tehtävänä ei ole enää yksilöinti vaan roolin osoittaminen. Samalla tavalla henkilönnimet vaihtuvat ja tarkentuvat tilanteen mukaan: kotona voidaan käyttää pelkkää etu- tai lempinimeä, mutta virallisessa tilanteessa käytetään kahta tai useampaa nimeä väärinkäsitysten ehkäisemiseksi. Henkilönnimen ero vanhemmasta käytettävään nimitykseen on kuitenkin, että henkilönnimi tai lempinimi on aina propri. Vanhemman nimitys voi olla tilanteesta riippuen joko propri tai appellatiivi.

Nimityksiin liittyvistä asenteista oletan, että ainakin joidenkin vanhempien mielestä *äiti* ja *isä* ovat arvokkaampia ja tunteellisesti latautuneempia nimityksiä kuin johdokset (esim. *äiskä*, *iskä*) tai vanhemman kutsuminen etunimellä. Lisäksi oletan, että nimityksiin liittyy muunlaisiakin vahvoja asenteita, kuten mielipiteitä siitä, voiko perheessä olla kaksi *äitiä*.

Tutkimukseni on tarpeellinen, koska sateenkaariperheitä ei ole tutkittu kielentutkimuksen näkökulmasta juuri ollenkaan. Ainoa erityisesti sateenkaariperheitä koskeva kielitieteellinen tutkimus on Anu Suvannon (2015: 4, 57–63) pro gradu -tutkielma Ylen Homoilasta. Suvanto käsittelee tutkimuksessaan homo- ja heteroseksuaalisuuden käsitteiden rakentumista, niitä koskevia diskursseja ja niihin liittyvää hierarkiaa. Hän toteaa, että sateenkaariperheiden puolestapuhujat vetoavat argumenteissaan tutkimuksiin, jotka todistavat sateenkaariperheen lasten kehittyvän ja kasvavan normaalisti. Vastustajat puolestaan vetoavat heteroseksuaalisen ydinperheen luonnollisuuteen, jota ei perustella. Yksinhuoltajuus kuvataan harmilliseksi tilanteeksi, johon ei ehdoin tahdoin pidä pyrkiä. Kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman muodostamaa perhettä verrataan yksinhuoltajaperheisiin, ja niitä pidetään oletusarvoisesti huonompina perheinä. Hierarkiassa sateenkaariperheet ovat yksinhuoltajien alapuolella. Kahta äitiä tai kahta isää pidetään lapsen kannalta huonompina tilanteena kuin sitä, että vanhempia olisi vain yksi.

Sateenkaariperheet ja perheiden käyttämät sukulaisuussanat herättävät paljon tunteita ja mielipiteitä, joten on tärkeää saada niistä tutkimustietoa. Niin kauan kuin tutkimustietoa ei ole, suositukset ja keskustelu keskittyvät yksittäistapauksiin ja epätieteellisiin oletuksiin. Tutkimustiedon puuttuminen vahvistaa myös sitä illuusiota, että sateenkaariperheitä ei ole olemassa. Joka vuosi kymmenet uudet perheet tarvitsisivat tietoa ja apua nimitysten valintaan. Sateenkaariperheiden ja perheiden parissa työskentelevien ihmisten lisäksi tutkimustiedosta hyötyy kielitiede ja sukulaissanaston tutkimus.

1.2. Johdatus aihepiirin termistöön

Sateenkaariperheitä on joissakin muodoissa ollut olemassa aina, mutta niihin liittyvä termistö on vielä melko nuorta. Yleiskäsite *sateenkaariperhe* on tullut kieleemme vuonna 1997, kun lastensuojelu- ja perhejärjestö Sateenkaariperheet ry perustettiin. Termi on levinnyt nykyiseen yleiskieleen, mutta edelleen sen määrittelyssä on puutteita. Esimerkiksi Kielitoimiston sanakirja (2016) määrittelee *sateenkaariperheen* 'homo- tai lesbovanhempien tai muiden ei-heteroseksuaalisten vanhempien ja heidän lastensa muodostamaksi perheeksi' ja jättää sukupuolivähemmistöt määritelmän ulkopuolelle. Sateenkaariperhe voi olla myös kahden heteroseksuaalisen vanhemman muodostama perhe, mikäli toinen tai molemmat vanhemmista ovat transsukupuolisia. Sateenkaariperhe voi myös olla vain yhden vanhemman lapsineen muodostama perhe (Sateenkaariperheet ry).

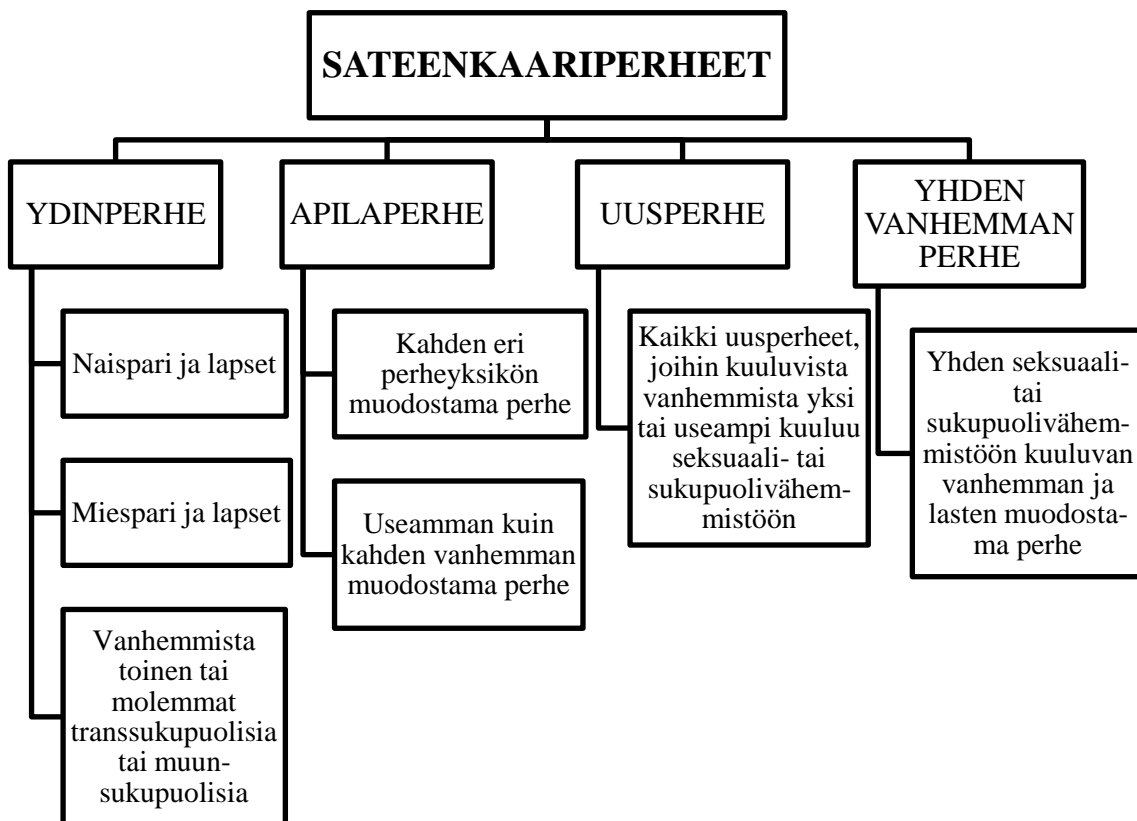
Muita tärkeitä termejä ovat vanhemmuuteen ja perhemuotoihin liittyvät sanat. Vanhemmista puhuttaessa viitataan usein *sosiaalisiin* ja *biologisiin* vanhempiin. *Sosiaalinen vanhempi* tarkoittaa vanhempaa, jolla ei ole biologista tai geneettistä sidettä lapseen. *Biologinen vanhempi* puolestaan tarkoittaa vanhempaa, jonka geenit ovat siirtyneet lapselle tai joka on synnyttänyt lapsen. *Sosiaalinen vanhempi* saattaa tuntua ilmaisuna harhaanjohtavalta, sillä lasta kasvattava biologinen vanhempi on aina myös sosiaalinen vanhempi. Kyseinen termi on kuitenkin vakiintunut sateenkaariperheyhteisöön, eikä parempaa vaihtoehtoa ole keksitty. (Aarnipuu 2005: 10, 39.)

Osa sateenkaariperheistä on niin kutsuttuja *apilaperheitä*. Termillä tarkoitetaan eri yhteyksissä joko kahden eri perheyksikön muodostamia perheitä tai perheitä, joissa on enemmän kuin kaksi vanhempaa. Aikaisemmin puhuttiin *moniapilaperheistä*, koska haluttiin korostaa vanhempien lukumäärää. *Kolmiapilaperheissä* on kolme vanhempaa, *neliäpilaperheissä* neljä ja niin edelleen. Apilaperheet eroavat uusperheistä sillä, että vanhempia on jo perheen perustamishetkellä ollut enemmän kuin kaksi. (Kuosmanen & Jämsä 2007: 20.)

Apilaperhe voi olla samaan aikaan myös *polyperhe*. *Polyperhe* tarkoittaa lapsiperhettä, jossa on enemmän kuin kaksi vanhempaa ja jotka ovat kaikki suhteessa keskenään tai jonkun perheen osapuolen kanssa. Tämän tutkimuksen aineistossa on sekä kahden eri perheyksikön muodostamia kolmi- tai neliäpilaperheitä (esimerkiksi mies- ja naisparin

muodostamia perheitä) että kolmen tai useamman vanhemman muodostamia polyperheitä (esimerkiksi naisparin ja toisen naisen miesystävän muodostama perhe). Kaikki informantit viittaavat perheeseensä sanalla *apilaperhe*.

Alla oleva kuvio 1 osoittaa, millaisia sateenkaariperheet voivat olla. Setan määritelmän mukaan myös miehen ja naisen muodostama ydinperhe voi olla sateenkaariperhe, mikäli jompikumpi vanhemmista kuuluu seksuaaliseen vähemmistöön (Seta ry). Yleensä tällaiset perheet eivät kuitenkaan pidä itseään sateenkaariperheenä, enkä siksi ole ottanut niitä mukaan kuvioon.

KUVIO 1. Erilaiset sateenkaariperhemuodot.

Vanhempien sukupuoliä käsitellessäni käytän termejä *transsukupuolinen* ja *muunsukupuolinen*. Transsukupuolisen henkilön sukupuoliä identiteetti ei vastaa syntymässä määritettyä sukupuoliä. *Transnainen* tarkoittaa siis syntymässä mieheksi määritettyä naista, joka on myöhemmin korjannut juridisen ja sosiaalisen sukupuolensa vastaamaan identiteettiään. Muunsukupuolisen identiteetti puolestaan on hankala määritellä, sillä termi kattaa monenlaisia identiteettejä. Muunsukupuolinen voi kokea olevansa sukupuoliä tai sijoittuvansa identiteetiltään sukupuoliä rajalle eli olevansa monisukupuolinen. Tällöin kyse on sosiaalisesta sukupuoliästä. Muunsukupuolinen henkilö voi olla sukupuoliäلتään epäselvä myös biologisesti, mutta Suomessa tätä monisukupuolisuutta eli *intersukupuolisuutta* ei tunnusteta. Intersukupuolisille lapsille valitaan sukupuoli, ja heidät kasvatetaan sen mukaan. Monet intersukupuoliset identifioivat itsensä muunsukupuoliseksi, vaikka heitä olisi yritetty kasvattaa valittua sukupuoliäroolia vahvistaen. (Seta ry, Transtukipiste.) Tässä tutkimuksessa en käytä termiä *intersukupuolinen*, koska kyselyni perustuu identiteetin mukaisiin sukupuoliäin ja intersukupuoliset identifioivat itsensä joko miehiksi, naisiksi tai muunsukupuolisiksi.

Suurin osa ihmisistä on *cis-sukupuolisia*¹, eli he eivät koe olevansa transsukupuolisia eivätkä muunsukupuolisia, vaan he ilmaisevat sukupuoliätaan synnynnäisen sukupuoliäen mukaisesti (Seta ry). Tässä tutkimuksessa käytän termiä *cis-sukupuolinen*, mikäli minun on tehtävä ero transsukupuolisiin.

1.3. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu Webropol-kyselyllä kerätystä sanastosta ja internet-keskusteluista. Webropol-kysely on kerätty 24.10.2015–10.1.2016 ja internet-keskustelut 15.10–25.11.2015. Kyselyvastaukset jakautuvat kahteen ryhmään sen mukaan, onko informanteilla lapsia (1-ryhmä) vai suunnittelevatko he vasta lasten hankkimista (2-ryhmä). Osa 2-ryhmän informanteista on saamassa lapsen lähikuukausien aikana, mutta osalla lapsi on ajankohtainen vasta vuosien päästä. Otin lapsettomat informantit tutkimukseen mukaan saadakseni enemmän vastauksia muuten kovin pieneltä kohderyhmältä. Lisäksi on kiinnostavaa verrata käytössä olevia nimityksiä suunniteltuihin nimityksiin. Uskon,

¹ *Cis* on latinaa ja tarkoittaa samalla puolella olemista. Se on vastakohta latinan sanalle *trans* (Trasek ry).

että ennen lapsen syntymää tehty ennakkopäätös nimityksestä ei aina ole se, jota arjessa tullaan käyttämään, joten 1-ryhmän ja 2-ryhmän vanhempien nimitykset todennäköisesti eroavat jonkun verran.

Kyselyni koostui 30 kysymyksestä, joista 22 oli suunnattu lapsiperheiden vanhemmille eli 1-ryhmälle ja 8 lasten hankintaa suunnitteleville informanteille eli 2-ryhmälle. Levitin kyselyäni Facebookin, sähköpostin uutiskirjeiden ja keskustelufoorumien (Seta, Ranne-liike, Vauva.fi, Vauva.info, Suomi24 ja Qruiser) kautta. Sain 170 vastausta, joista 114 on 1-ryhmän informanttien ja 56 2-ryhmän informanttien vastauksia. Yksitoista vastausta jouduin poistamaan. Osa poistetuista vastauksista oli päällekkäisiä, eli saman perheen molemmat vanhemmat olivat vastanneet, osa ei kuulunut kohderyhmään ja osa oli tahallista kiusantekoa. Lopulliseen aineistooni jäi 105 1-ryhmän vastausta ja 54 2-ryhmän vastausta. On huomattava, että jokainen kyselyvastaukseni sisältää kokonaisen perheen, eli lopullinen aineistoni sisältää 353 käytössä olevaa tai käyttöön harkittua vanhemman nimitystä. Tähän lukuun kuuluu myös vanhemman roolissa olevien uusien puolisoiden nimityksiä, sekä nimityksiä sellaisilta biologisilta vanhemmilta, jotka eivät ole millään tavalla läsnä lapsen elämässä.

Suurin osa aineistostani koostuu naisten ja naisparien vastauksista. Kaikista vastauksista 141 on naispareilta, 7 miespareilta ja loput 11 perheiltä, joiden toinen tai molemmat vanhemmat ovat transsukupuolisia tai muunsukupuolisia. Miesvastaajien vähyys johtuu todennäköisesti siitä, että miesparien muodostamia sateenkaariperheitä on ylipäättään vähemmän. Tilastokeskus ei erittele rekisteröityihin suhteisiin perustuvia lapsiperheitä sukupuolen mukaan, joten tarkkoja osuuksia miesparien ja naisparien muodostamista perheistä ei ole saatavilla. Sateenkaariperheistä kirjoitetussa katsauksessa mainitaan kuitenkin, että useammalla kuin joka kolmannella rekisteröidyllä naisparilla on lapsia (Pohjanpää 2013), joten suuntaa-antavat osuudet voi itse laskea. Esimerkiksi vuonna 2012 rekisteröidyssä suhteessa olevia naispareja oli 1162. Tilastokeskuksen arvion mukaan joka kolmannella heistä oli lapsia, joten naisparien lapsiperheitä oli oletettavasti noin 383. Vuonna 2012 rekisteröidyn pariskunnan ja lasten muodostamia perheitä oli 405 (SVT1). Arvioitujen lukujen mukaa naisparien osuus rekisteröityjen parien muodostamista perheistä on siis vuonna 2012 ollut 94 prosenttia. Näin ollen oman aineistoni jakauma on hyvin samanlainen kuin sateenkaariperheiden todellinen sukupuolijakauma.

Aineistossani on myös vastauksia perheiltä, joissa on enemmän kuin kaksi vanhempaa. Tällaisia perheitä on 28, ja niistä 16 on uusperheitä ja 12 apilaperheitä. Kiinnostukseni kohdistuu ensisijaisesti kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman erottamiseen, joten käsittelen monivanhempisten perheiden nimityksiä pääsääntöisesti vain samaa sukupuolta olevien vanhempien osalta. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi kahden isän ja yhden äidin muodostamasta perheestä käsittelen vain isien nimityksiä, sillä ainoan äidin ei tarvitse nimityksellä erottautua kenestäkään, eikä ainoan äidin kutsuminen *äidiksi* ole tutkimukseni kannalta mielenkiintoista. Lähes kaikissa aineistoni monivanhempisista perheistä ainoa äiti tai isä on ensisijaiselta kutsumanimeltään *äiti* tai *isä* (myös *isi* ja *iskä*). Poikkeuksia tästä ovat kahden kaksikielisen perheen nimitykset *dad* ja *pappa*. Esittelen monivanhempisissa perheissä käytettävät nimitykset erikseen luvussa 4.2 ja muissa luvuissa niiltä osin, kuin nimitykset ovat luvun näkökulman kannalta olennaisia.

Aineistoni on kohderyhmään suhteutettuna melko kattava. Suomessa on vain 550 virallista sateenkaariperhettä (SVT2) eli perheitä, jotka muodostuvat rekisteröidystä parista ja yhdestä tai useammasta lapsesta. Monet tutkimukseni kannalta oleelliset sateenkaariperheet jäävät tilastoinnin ulkopuolelle, sillä tilastoinnissa ei huomioida rekisteröimättömässä suhteessa elävien pariin perheitä, useamman kuin kahden vanhemman sateenkaariperheitä (mikäli juridiset huoltajat ovat eri sukupuolta) tai eri sukupuolta olevien transvanhempien muodostamia perheitä. Jos otetaan huomioon myös tutkimukseni ulkopuolelle jäävät sateenkaariperheet, eli yhden vanhemman perheet sekä heterosuhteessa elävien biseksuaalien perheet, tilastoista ulkopuolelle jäävien osuus on vieläkin suurempi. On arvioitu, että sateenkaariperheitä voi olla jopa tuhat (Kuosmanen & Jämsä 2007: 13).

Olen rajannut aineistoni ainoastaan vanhemmuuteen liittyviin nimityksiin. Tutkin siis sitä, millä sanalla vanhemmat itse kutsuvat itseään puhuessaan vanhemmuudesta, millä muut viittaavat heidän vanhemmuuteensa ja millä lapset heitä kutsuvat. Yksiselitteiset propriit eli vanhempien keskinäiset kutsumanimet, ja ne nimet, joita he käyttävät puhuessaan puolisoistaan muuten kuin vanhempana olen rajannut pois.

Toinen aineistoni koostuu kolmesta foorumikeskustelusta ja kolmesta blogimerkinnästä kommenttiketjuineen. Foorumikeskustelujen kommentit on kirjoitettu vuosina 2008, 2012 ja 2014, ja blogimerkinnät kommentteineen vuosina 2013, 2014 ja 2015. Sekä keskusteluissa että blogeissa on keskimäärin 10 kommenttia ja keskustelut alustuksineen ovat keskimäärin 800 sanaa pitkiä.

Keskusteluaineiston tarkoitus on auttaa minua selvittämään nimityksiin liittyviä arvoja ja asenteita. Blogiaineisto koostuu lähes pelkästään sateenkaarivanhempien teksteistä ja kommentteista, mutta foorumiaineistossa on myös muunlaisissa perheissä elävien kommentteja. Foorumikeskustelu nimeltä ”Vanhempien nimitykset sateenkaariperheessä” on käyty vauva.info-sivuston sateenkaariperheiden alakategoriassa, ja siihen on osallistunut kuusi sateenkaariperheen vanhempaa. Myös Suomi24-sivuston verkkokeskustelu ”Kaksi äitiä???” on käyty seksuaalivähemmistöille suunnatussa alakategoriassa, ja kaikki kuusi keskusteluun osallistuvaa naista ovat vähemmistön edustajia itsekin. Kaikilla ei ole vielä lapsia, vaan osa pohtii nimityksiä etukäteen. Kolmas keskustelu ” Olen sateenkaariperheen äiti, kysy minulta mitä haluat :)” on käyty Vauva-sivuston kaikille avoimella ”aihe vapaa”-alueella. Keskustelijoiden määrää on mahdotonta arvioida, sillä anonyymillä foorumilla keskustelijoita ei pysty erottamaan toisistaan. Keskustelun aloittaja on otsikon mukaisesti sateenkaariperheen äiti, mutta muilla keskustelijoilla ei kommentteista päätellen ole vielä lapsia, tai he ovat muunlaisten perheiden vanhempia. Keskustelussa on 70 kommenttia.

1.4. Aikaisempi kielitieteellinen tutkimus

Sukulaisten nimityksiä ylipäätään on tutkittu melko vähän. R. E. Nirvi (1952: 109–114, 125–128) on tutkinut sukulaisnimistön synonyymisyyttä suomalais-ugrilaisissa kielissä, mutta tutkimus on hyvin vanha ja aikaansa sidottu. Nirvi esimerkiksi käsittelee sellaisia sanoja, joita ei juuri käytetä nykykielessä ainakaan vanhempien nimityksinä. Tällaisia ovat esimerkiksi *äitei*, *emä* ja *taata*. Toisaalta Nirvi huomauttaa, että monet alun perin vanhempia tarkoittavat sanat ovat siirtyneet tai siirtymässä merkitsemään isovanhempia. 1950-luvulla *taataa* on vielä käytetty sekä isän että isoisän nimityksenä, mutta nykyään sitä käytetään pelkästään isoisästä tai muusta vanhasta miehestä (KS).

Sukulaisnimistöstä on tehty muutamia pro gradu -tutkielmia. Reeta Tolonen (1998: 102) on tutkinut sukulaisten nimityksiä Inkerin itämerensuomalaisissa kielissä. Hän on havainnut, että lähes kaikista perheenjäsenistä ja lähisukulaisista käytetään useita eri nimityksiä. Kaikissa murteissa tunnettuja vanhempien nimityksiä ovat *isä* sekä *mama*- ja *maama*-

tyyppiset nimitykset. Lisäksi kaikkien itämerensuomalaisten kielten jossakin murteessa tunnetaan sana *emo(i)*.

Päivi Rantanen (1987: 4, 6–7, 165) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan sukulaisuusnimityksiä semantiikan näkökulmasta. Rantanen on selvittänyt Nykysuomen sanakirjassa esiintyvien sukulaisnimien käsitteellistä merkitysrakennetta ja affektiivisuutta. Hän on rajannut aineistonsa koskemaan geneettistä sukulaisuutta ja aviosukulaisuutta, joten esimerkiksi adoptiovanhemmuutta koskevat nimitykset ovat rajautuneet pois. Rantanen on tehnyt muun muassa sellaisia huomioita, että sukulaissana on semanttisesti sitä tarkempi, mitä läheisempi ihmissuhde on kyseessä. Hän on myös todennut, että miespuolisten sukulaisten nimitykset ovat naispuolisia tarkempia. Rantanen kuitenkin huomauttaa, että sukulaissanojen tarkkuus on heikentymässä ja monet tarkat nimitykset kuten *isoeno* ja *isoretä* ovat poistumassa kielestä.

Rantasen tutkimusta tuoreemman näkökulman vanhempien nimityksiin tarjoaa Jonna Wirén pro gradu -tutkielmassaan nimeltä Nykysuomalaisen perhe-käsitteen ja sukulaisnimistön tarkastelua. Wirén (2001: 15, 97) tarkastelee sukulaisnimistöä nimenomaan uudistumisen näkökulmasta. Hän pyrkii selvittämään, miten todelliset kielenkäyttäjät määrittelevät perheen ja miten yhteiskunnan muuttuminen näkyy sukulaisnimistössä. Tutkimuksen hypoteesina on, että tutkijoiden käsitys ja määritelmä perheestä on erilainen kuin kansan, mutta hypoteesi osoittautuu vääräksi. Huolimatta siitä, että Wirénin aineistossa on erilaisia perheitä, informantit pitävät parhaana mahdollisena perhemallina miehen, naisen ja heidän yhteisten lastensa muodostamaa ydinperhettä. Muutkin perhemuodot, esimerkiksi uusperheet, hyväksytään, mutta niitä ei pidetä toivottuina omalle kohdalle.

Wirénin (2001: 19) aineistossa on mukana myös yksi naispari, mutta heillä ei ole lapsia. Tutkimus ei siis tarjoa vertailukohtaa samaa sukupuolta olevien vanhempien nimityksiin, mutta se tarjoaa kuitenkin mielenkiintoisen vertailukohdan sukulaisnimityksiin ylipäättään. Wirénin tutkimus sijoittuu aikaan juuri ennen rekisteröidyn parisuhteen voimaantuloa². Vaikka sateenkaariperheitä on ollut olemassa jo ennen parisuhteen rekisteröintimahdollisuutta, ne ovat kuitenkin lisääntyneet huomattavasti lain hyväksymisen jälkeen koko 2000-luvun ajan (SVT2). Sen vuoksi oletan, että myös sukulaisnimistö on kehittynyt viimeisten 15 vuoden aikana ja kehittyy koko ajan.

² Laki rekisteröidystä parisuhteesta on tullut voimaan 9.11.2001. (Finlex).

Wirén osoittaa, että uudet perhemuodot ovat jo tuoneet sanastoon uusia sukulaisnimityksiä, ja tarve lisääntyy koko ajan. Esimerkiksi avoliittojen ja uusperheiden myötä on ehdotettu sanoja *avokas*, *anoppipuoli* ja *avomummi*. *Puoli*-alkuisia sanoja ei kuitenkaan mielellään käytetä muussa kuin vanhempien yhteydessä sanoissa *äitipuoli* ja *isäpuoli*. Uusperheiden lapsia ja uusia sisaruksia kutsutaan ilman etuliitteitä *lapsiksi*, *siskoiksi* ja *veljiksi*. (Wirén 2001: 99–100.)

Marianne Laaksonen (2014) pohtii uusien nimitysten syntyä artikkelissaan uusperheiden nimityksistä. Laaksonen ei mainitse artikkelissaan sateenkaariperheitä, mutta aineistoni uusperheissä on yhtäläisyyksiä artikkelissa mainittuihin uusperheiden nimityksiin, esimerkiksi ilmaukset *äitipuoli* ja *bonusvanhemmat*.

Nimen ja identiteetin suhdetta ja nimiin liittyviä asenteita etu- ja sukunimien osalta on tutkittu paljonkin. Esimerkiksi Minna Nakarin (2011: 17–21, 31) *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780-1930* keskittyy nimifraasien tarkkailuun sosio-onomastisesta näkökulmasta. Nakari tutkii naisten nimien kehittymistä patronyymeistä sukunimiksi ja naimisiin menneiden naisten mahdollisuuksia säilyttää oma sukunimi miehen sukunimen ottamisen sijaan. Sukunimen ja identiteetin suhde on osittain sama kuin vanhemman identiteetin ja nimityksen suhde, sillä molempiin voi liittyä informaatiota nimenkantajan roolista perheessä. Sekä patronyymeihin ja sukunimiin että vanhempien nimityksiin liitetään yhteiskunnassa merkityksiä, jotka väistämättä vaikuttavat ulkopuolisten tekemiin päätelmiin nimen tai nimityksen kantajasta.

1.5. Sateenkaariperheiden vanhempien nimitykset muiden alojen tutkimuksissa

Samaa sukupuolta olevien vanhempien nimityksiä sivutaan muutamissa ei-kielitieteellisissä tutkimuksissa. Minna Aholan sosiologian pro gradu -tutkielmaan perustuvassa julkaisussa nimityksille tarjotaan kaksi mallia: joko molempia äitejä³ kutsutaan samalla ta-

³ Ahola puhuu pelkästään äideistä, koska tutkimus käsittelee vain lesboperheitä.

valla tai biologista äitiä kutsutaan *äidiksi* ja sosiaalista etunimellä tai äidin kautta esimerkiksi *äidin tyttöystäväksi*. Ahola pitää *äiti*-sanaan liittyviä valta-aspekteja merkittävinä ja arvelee niiden ohjailevan nimitysten valintaa molempiin suuntiin. Kutsumalla vain toista tai molempia *äidiksi* vanhemmat voivat tuoda ilmi oman mielipiteensä siitä, kuinka merkittäviä biologiset suhteet vanhemmuuden kannalta ovat. (Ahola 2000: 27.)

Vuonna 2006 toteutettiin laaja Sateenkaariperhe-kysely Setan Sateenkaariperheprojektin ja Helsingin yliopiston Kristiina-instituutin yhteistyönä. Kyselyyn kertyi 178 vastausta⁴. Kyselyn vastaajista suurin osa ilmoitti käyttävänsä nimitystä *äiti* tai *isä*. Lisäksi kaksi äitiä kertoi käyttävänsä nimitystä *mamma*. Vastauksista ei selvinnyt, onko *mamma*-sanan käytön syynä yksilöivän nimityksen tarve vai vastaajan suomenruotsalaisuus. Biologinen suhde lapseen ei ollut vaikuttanut nimitysten valintaan, mutta osa äideistä kertoi liittävänsä nimitykseen joskus tarkentavan määritteen, kuten *toinen äiti* tai *synnyttänyt äiti*. Isät eivät kertoneet käyttävänsä määritteitä. Osa uusperheiden vanhemmista kertoi pitävänsä itseään perheessä sivuhahmona, jolla ei ole tarvetta omalle nimitykselle, mutta osa kutsui itseään *vanhemmaksi* tai *äitipuoleksi*. Yksikään uusperheen sosiaalinen vanhempi ei kutsunut itseään *äidiksi* tai *isäksi*. (Kuosmanen & Jämsä 2007: 12, 15, 24).

Vuoden 2006 Sateenkaariperhe-kyselyssä olennaista on, että kyselyvastauksissa ilmeni hypoteesini mukaista tilanteista vaihtelua: vanhemmat kutsuvat itseään eri nimityksillä eri tilanteissa (Kuosmanen & Jämsä 2007: 25). Koska kyselyn pääpaino ei ollut nimityksissä, niistä saatava tieto ei ole aukotonta. Kyselyn analyysistä jää lukijalle epäselväksi, kysyttiinkö nimityksistä suoraan, vai onko nimityksiä koskeva yhteenveto kirjoitettu vanhemmuuden roolia käsittelevien kysymysten pohjalta. On syytä huomioda, että vanhemmuuden rooli (esimerkiksi äiti) ja nimitys (*äiti*) eivät aina täsmää. Äitiä voidaan kutsua perheessä pelkästään *äipäksi*, ja äitipuoleksi itsensä identifioiva vastaaja saatetaan tuntea kotona etunimellä tai lempinimellä eikä suinkaan nimityksellä *äitipuoli*. Mikäli kyselyn analyysissä ei ole tehty selvää eroa roolin ja nimityksen välille, tulokset eivät ole suoraan verrattavissa oman tutkimukseni tuloksiin.

Anna Moring (2013: 119–127) on käsitellyt sateenkaariperheitä koskevassa väitöskirjassaan nimityksiä poliittisesta näkökulmasta. Hän kiinnittää huomiota nimitysten valtarä-

⁴ Jokaista perheen vanhempaa pyydettiin vastaamaan kyselyyn erikseen.

kenteisiin ja siihen, miten sopivien nimitysten puuttuminen hankaloittaa esimerkiksi ajantasaisen lainsäädännön laatimista. Varsinkin nyt, kun avioliittolaki on juuri muuttunut, Moringin pohdinnat kielijärjestelmän päivittämisestä ovat enemmän kuin ajankohtaisia.

Nimityksiin liittyviä arvoja ja asenteita Moring tarkastelee lehtiartikkelien pohjalta. Hän osoittaa, että sosiaalista vanhemmuutta pidetään vähempiarvoisena kuin biologista vanhemmuutta, eikä sosiaalisia äitejä mielellään kutsuta *äideiksi*. Tärkeä huomio Moringin tutkimuksessa on, että hän korostaa sateenkaariperheiden vanhemmuuden olevan enemmän vanhemmaksi kasvamista ja yhdessä tekemistä kuin ylhäältä annettua vanhempana olemista. Tämän takia nimitykset eivät ole niin tärkeitä, eivätkä samaa sukupuolta olevat vanhemmat koe vanhemmuuttaan uhatuksi lapsen kutsuessa heitä etunimellä. (Moring 2013: 127–129.)

Sanna-Mari Vekkele (2011: 48–49) antaa sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan sosiaalisista vanhemmista erilaisen kuvan. Vekkele on tutkinut sateenkaariperheiden hoivaroolleja haastattelujen pohjalta ja tullut siihen tulokseen, että sosiaaliset vanhemmat ovat usein jotain muuta kuin vanhempia. Sosiaalista äitiä tai isää ei hänen haastattelemissaan perheissä kutsuta *vanhemmaksi* saati *äidiksi* tai *isäksi*, eikä lapsellekaan aina ole selvää, mikä sosiaalisen vanhemman rooli perheessä on. Vekkelin haastateltavien mukaan sosiaalisen vanhemmuuden määrittelyä hankaloittavat sekä sopivan nimityksen puuttuminen, hoitohenkilökunnan kohtelu esimerkiksi neuvolassa että sosiaalisen vanhemman omat hankaluudet vanhemmuuden identiteetin etsimisessä.

1.6. Tutkijan asema

Tiedostan, että tutkimusaiheeni on hyvin tunteita herättävä. Tutkijana minulla on vastuu ja velvollisuus pitäytyä aineistoni tarjoamissa tuloksissa ja jättää henkilökohtaiset mielipiteeni ja tavoitteeni tutkimuksen ulkopuolelle. Täydellisen objektiivista tutkimusmenetelmää ei kuitenkaan ole mahdollista saavuttaa. Asemani tutkimuksen laatijana on läsnä kaikissa tutkimukseni osissa: olen laatinut kyselyn, levittänyt sitä, jakanut aineiston ryhmiin ja kategorioihin ja tehnyt päätelmiä tuloksista. Joku muu tutkija olisi voinut laatia

erilaisen kyselyn, tai kyselyyn vastanneet olisivat voineet vastata eri tavalla, jos he olisivat saaneet erilaista taustatietoa tutkimuksen laatijasta. Toinen tutkija olisi voinut jakaa aineiston eri tavalla tai nähdä eri asiat huomionarvoisina.

Donna Haraway (1997: 36–37) on kirjoittanut, että mikään asia ei ole olemassa ilman ympäröivää maailmaansa. Näin ollen ei ole oleellista ajatella tiedettä objektiivisessa tyhjiössä syntyvänä totuutena, vaan oleellista on paikantaa millaisessa ympäröivässä maailmassa tutkimus on syntynyt. Haraway ei tarkoita paikantamisella sitä, että tutkijan olisi listattava kaikki tutkimukseen mahdollisesti vaikuttavat taustatekijät. Paikantuminen ei ole yksiselitteistä, eikä minkäänlainen lista pysty kattamaan kaikkia tutkimuksen aikaan tai paikkaan, tutkijaan, yhteiskunnalliseen ja tieteelliseen kontekstiin tai muihin tutkimuksen taustaan, tekemiseen ja vastaanottoon vaikuttavia tekijöitä. Yhdestäkään tutkijaan mahdollisesti vaikuttavasta taustatekijästä ei voida mustavalkoisesti kertoa sen merkitystä. Sen vuoksi tärkeämpää kuin yrittää kuvailla tutkimuksen syntykontekstia, on tiedostaa taustan merkitys.

Tässä tutkimuksessa kiinnitän huomiota yhteiskuntamme kielellisiin valtarakenteisiin ja annan äänen marginaaliin jäävälle vähemmistölle. Se saattaa tuntua kaksijakoiselta ryhmittymältä, jossa tutkijan on väistämättä valittava puolensa ja argumentoitava joko valtaväestön tai vähemmistön puolesta. Valta ei kuitenkaan ole niin yksiselitteistä eivätkä eri mielipiteitä esittävät ryhmät ole mustavalkoisia. Kuten luvussa 7 osoitan, asenteet ja niiden ilmentyminen mielipiteissä kertovat enemmän yhteiskunnasta kuin yksittäisten ihmisten maailmankuvasta, ja myös marginalisoidut vähemmistöt ovat osa samaa yhteiskuntaa. Näin ollen ei ole merkitystä, asemoidunko yksityishenkilönä enemmistöön vai vähemmistöön – olen osa tätä kielellistä kulttuuria ja tarkastelen maailmaa ja aineistoa ennen kaikkea siitä näkökulmasta. Tärkeimpänä kaikista asemoidun tutkijaksi, jonka lähtökohdat ovat kielitieteen ja muiden alojen aikaisemmassa tutkimuksessa – ei kielellisten valtarakenteiden purkamiseen tai vahvistamiseen liittyvissä tavoitteissa.

2. Nimitykset kielitieteessä

Sukulaisten ja varsinkin vanhempien nimitykset kuuluvat ensisijaisesti sanastontutkimukseen, mutta tietyissä konteksteissa ne voi tulkita myös erisnimiksi, jolloin ne kuuluvat nimistöntutkimukseen. Tässä tutkimuksessa käsitelen molempia tutkimusaloja, sillä tutkimusaineistoni sijoittuu juuri tähän erisnimien ja yleisnimien välimaastoon.

2.1. Appellatiivisuus

Substantiivit eli nimisanat jaetaan erisnimiin eli propreihin ja yleisnimiin eli appellatiiveihin. Propreja ovat sellaiset yksilöivät sanat tai sanayhdistelmät, jotka viittaavat tiettyyn henkilöön, oloon, asiaan tai esineeseen. Esimerkiksi *Gunnar* on propri ja viittaa tiettyyn koiraan nimeltä *Gunnar*. Appellatiiveja puolestaan ovat sellaiset sanat tai sanayhdistelmät, jotka viittaavat henkilöihin, olioihin, asioihin tai esineisiin yleisesti lajinsa edustajina. Esimerkiksi *koira* ja *lemmikki* ovat appellatiiveja. (Ainiala ym. 2008: 12.)

Useimmissa tapauksissa proprin ja appellatiivin erottaminen on helppoa, mutta on olemassa rajatapauksia, joiden kohdalla erottaminen ei ole itsestään selvää. Nämä rajatapaukset on esimerkiksi teoksessa *Nimistöntutkimuksen perusteet* jaoteltu kolmeen osaan:

1) Ilmaus on kontekstista irti otettuna selvästi erisnimi, mutta tietyissä konteksteissa sillä näyttääkin olevan tavalla tai toisella luokitteleva merkitys. Esimerkiksi: *Ostin uudet Reebokit*.

2) Ilmausta käytetään monoreferentiaalisesti [= yksiviitteisesti eli nimi viittaa vain yhteen ulkomaailman tarkoitteeseen] mutta samalla ilmauksella voidaan eri tilanteissa viitata yksilöivästi eri tarkoitteisiin. Joissakin lauseyhteyksissä voidaan ajatella samalla ilmauksella olevan yhtaikaa useampia eri tarkoitteita, jolloin ilmaukseen tuleekin definiittisyyden [määräisyyden] sijasta luokittelevaa sävyä. Esimerkiksi: *Luokassa on kolme Eetua*.

3) Ilmaus on täysin kontekstista riippumatta mahdollista tulkita joko yksilöiväksi tai luokittelevaksi. Esimerkiksi: *Nähdään Ojalla/ojalla kello kolme!*

(Ainiala ym. 2008: 13, 30– 31.)

Tutkimusaineistostani löytyy näistä rajatapauksista kahta viimeistä. Kohta 2 liittyy lähes kaikkiin tapauksiin, joissa toista vanhempaa kutsutaan proprilla *Äiti* ja toista vanhempaa jollakin muulla nimityksellä. Tällöin *Äiti* on kotioloissa proprin kaltainen yksilöivä nimi, johon ainoastaan toinen äideistä reagoi. Moniviitteisesti nimitystä käytetään, kun perheen äiti sanoo ystävälleen olevansa *toinen äideistä*. Tällöin hän ei viittaa *äiti*-sanalla yksilöivästi nimitykseensä, vaan rooliinsa perheessä.

Sana *äiti* sopii esimerkiksi myös kohdan 3 kaltaiselle, tilanteesta riippumatta yksilöiväksi tai luokittelevaksi tulkittavalle nimitykselle. Se voi tarkoittaa sekä äitiyden roolia että tiettyä perheenjäsentä, joka erotetaan muista perheenjäsenistä nimellä *Äiti*. Kun lapsi sanoo askartelewansa korttia äidille, kuulija ei voi tietää, tarkoittaako lapsi henkilöä nimeltä *Äiti*, vai haluaako hän sanavalinnalla kertoa kuulijalle suhteestaan kortin saajaan.

Sukulaisnimitysten rajankäynti proprien ja appellatiivien välillä ei rajoitu samaa sukupuolta oleviin vanhempiin, sillä miehen ja naisen muodostamassa ydinperheessäkin ne ovat usein sopimuksenvaraisia (VISK § 597). Kun itse olin lapsi, minulle tehtiin selväksi, että vanhempani ovat *äiti* ja *isä*, enkä saa kutsua heitä muilla nimityksillä, kuten *äiskäksi* tai *isiksi*. Kaikille vanhemmille nimitykset eivät kuitenkaan ole niin tärkeitä, vaan lasten annetaan käyttää itse valitsemiaan hellittelynimiä. Useassa perheessä nimitykset vaihtelevat tilanteesta ja lapsen mielialasta riippuen *äidistä mutsiin* ja *isukista äijään*. Isovanhempien nimitykset sen sijaan on yleensä etukäteen päätetty, eivätkä lapset useinkaan saa päättää tai muuttaa niitä. Toista isoäitiä kutsutaan esimerkiksi nimityksellä *mummo* ja toista nimityksellä *mummi*. Tällöin nimityksistä tulee ainakin perheen sisäisessä viestinnässä erisnimen kaltaisia, monoreferentiaalisia nimiä.

2.2. Synonyymisyys

Vanhempien nimitysten eri variaatiot ovat periaatteessa merkitykseltään synonyymisiä, mutta kuitenkin niitä käytetään eri tavoin eri tilanteissa. Kotioloissa ilmaisut *isä* ja *iskä*

voivat toimia täysin synonyymisinä ja kuulostaa vastaanottajasta merkitykseltään samalta, mutta esimerkiksi työpaikalla on eri asia esitellä olevansa *kolmevuotiaan isä* kuin *kolmevuotiaan iskä*. Jälkimmäinen ilmaus kuulostaa virallisessa yhteydessä lapsenkieliseltä.

Synonyymien syntymiselle on monia syitä ja yksi niistä on tunteiden ilmaiseminen. Tunteita herättävät asiat kirvoittavat kielenkäyttäjää keksimään uusia ilmaisutapoja. Esimerkiksi isovanhempien nimityksistä löytyy paljon lainasanoja, sillä vanhojen nimitysten (*äijä, ukko ja ämmä*) saatua ikäviä sivumerkityksiä, on syntynyt tarve uusille, kauniimmille ilmauksille. (Sivula 1989: 194.) Vanhempien nimityksissä tämä näkyy hyvin, sillä lapset keksivät koko ajan uusia tapoja puhutella vanhempiaan. Pienemmillä lapsilla uudet nimitykset ovat usein hellittelynimiä ja teini-ikäisillä kiertoilmaisuja, joilla pyritään osoittamaan vanhemmista irrottautumista tai jopa loukkaamaan vanhempia.

Synonyymeista voidaan erottaa kolme eri osatekijää, joiden perusteella synonyymisyys voidaan kyseenalaistaa. Nämä tekijät ovat sanan varsinainen merkitys, sanan sivumerkitys ja sanan käyttöyhteys. Mikäli kahdessa synonyymeilta vaikuttavassa sanassa on eroja jossakin kolmesta osatekijästä, sanat eivät ole täysin synonyymisiä. (Sivula 1989: 183–184.) Esimerkeissani *isä* ja *iskä* voidaan heti havaita eroja sivumerkityksessä ja käyttöyhteydessä. Sana *iskä* on tunneväriältään hellittelynimi, eikä sitä käytetä asiallisessa yleiskielessä. *Isää* puolestaan voidaan käyttää viittaamaan 'esi-isiin', 'hallintomiehiin', 'hengenmiehiin' tai 'hankkeen aikaansaajaan tai perustajaan' toisin kuin *iskää* (KS, s.v. *isä, iskä*).

Samaan tarkoitteeseen voidaan viitata synonyymien lisäksi hyperonyymeilla eli yleissanoilla tai hyponyymeilla eli erikoissanoilla. Yleissana tarkoittaa yläkäsitettä, joka kattaa kaikki tarkoitteeseensa tarkemmin viittaavat erikoissanat. (Sivula 1989: 184.) Esimerkiksi *vanhempi* on yleissana, joka kattaa kaikki *äiti-, isä-* ja *mamma-*johdokset. Koulussa lapselle voidaan sanoa *pyydä tähän vanhemman allekirjoitus*, sillä opettajan kannalta ei ole merkitystä, kuka vanhemmista allekirjoittaa lapsen paperin. Kotona lapselle sen sijaan voidaan sanoa *pyydä Äiskä puhelimeen*, koska puhujalla on asiaa nimenomaan *Äiskäksi* nimetylle äidille, eikä kummalle tahansa äideistä.

Erikoissanan tarkkuus valitaan tilanteen mukaan. Ilmaisuu on sitä yksilöivämpi, mitä tarkemmin tarkoite on tarpeen määritellä (Sivula 1989: 184.). Jos pöydässä on vain yhtä leipää, siihen viitataan lyhyesti yleissanalla *leipä*. Jos pöydässä sen sijaan on ruisleipää ja

paahtoleipää, niihin viitataan tarkemmilla erikoissanoilla. Mitä enemmän vaihtoehtoja on, sitä tarkemmin sana yksilöi tarkoitteensa. Ilmaus *täysjyväsiiemensämpylä* on tarkoituksenmukainen vain, mikäli pöydällä on myös siemensämpylöitä ilman täysjyvää tai täysjyväsämpylöitä ilman siemeniä.

2.3. Tyylit

Ilmaisun valintaan liittyy olennaisesti myös tavoiteltu tyyli. Tyylit luokitellaan tavallisesti kolmeen lajiin: 1) arkityyli, 2) asiatyyli ja 3) juhlatyyli tai kaunokirjallisuuden tyyli. Juhlatyyli koskee lähinnä vanhoja uskonnollisia tekstejä, joita ei nykyään kirjoiteta enää juhlatyyliä vaan yleiskielellä. Esimerkiksi Raamatun vuoden 1938 käännöksessä on sellaisia juhlatyyllisiä ilmauksia kuin *verollepano* ja *majoitustilat*, jotka on vuoden 1972 käännöksessä korvattu sanoilla *henkikirjoitus* ja *majatalo*. (Mäkinen 1989: 202.)

Kielen tyylistä puhuttaessa käytetään ilmauksia *transparentti* eli *läpinäkyvä* ja *opaakki* eli *kohosteinen tyyli*. Läpinäkyvällä tyylillä tarkoitetaan sellaista asiatyyliä, joka on niin neutraalia, että lukija ei kiinnitä ollenkaan huomiota kieleen ja sen tyylivalintoihin. Esimerkiksi sanomalehtien kielen pitäisi olla läpinäkyvää ja neutraalia. Toisessa ääripäässä sen sijaan on kohosteinen tyyli, jolla pyritään kokeilemaan ilmaisun rajoja ja leikkimään tyylitarkoituksilla. Esimerkiksi kaunokirjallisuuden kieli on usein kohosteista. (Mäkinen 1989: 204.)

Tyylin valinta on aina kiinni puhujayhteisön kulttuurisista konventioista (Mäkinen 1989: 205). Omassa tutkimuksessani tämä näkyy esimerkiksi siinä, että osa vastaajista kertoo käyttävänsä biologisia suhteita tarkentavia ilmaisuja ainoastaan sateenkaariperheyhteisissä. Perhetapaamisissa on luontevaa kuvata itseään sanoilla *sosiaalinen äiti*, vaikka ilmaisu ei soviakaan arkiseen kielenkäyttöön saati kodin sisäiseen viestintään.

Aina tyyliero ei ole kaikille kielenkäyttäjille yhtä selvä. Aineistostani löytyy esimerkiksi vastauksia, joissa toivotaan päiväkodin henkilökunnan käyttävän lapselle puhuessaan perheessä sovittuja hellittelysanoilta kuulostavia vanhempien nimityksiä. Koska kulttuurissamme *mami*-tyyliset hellittelysanat ovat yleensä vain vanhempien ja lasten keskinäiseen kielenkäyttöön kuuluvia sanoja, vaatii kielenkäyttäjältä uudenlaista asennoitumista

kutsua jotakuta muuta kuin omaa äitiään *mamiksi*. Ongelma perustuu siihen, että *mami* hahmotetaan appellatiiviksi, jota vain lapsen on sopivaa käyttää. Mikäli nimitys hahmotettaisiin propriiksi *Mami*, sen hellittelymerkitys heikentyisi, ja lapsen kanssa työskentelevien hoitajien olisi helpompi ajatella sen olevan vanhemman kutsumanimi.

2.4. Konteksti

Nimiä, nimityksiä tai mitä tahansa kielen aineksia tutkittaessa on aina huomioitava, missä kontekstissa niitä tarkastellaan. Konteksti tarkoittaa niitä tilanteita ja ympäristöjä, joissa kieltä tuotetaan ja käytetään (Heikkinen 2012a: 88). Nämä tilanteet voivat olla eksplisiittisiä eli tekstistä havaittavia tai implisiittisiä eli tekstinulkoisia. Erilaisista konteksteista on mahdotonta laatia kattavaa listaa, sillä jokainen teksti kuuluu samaan aikaan useisiin eri konteksteihin, jotka myös muuttuvat jatkuvasti. (Larjavaara 2007: 42.)

Matti Larjavaara on laatinut erilaisista konteksteista suuntaa antavan listan, joka havainnollistaa kontekstien moninaisuutta: 1) puhetilanteen henkilökonteksti, 2) spatiotemporaalinen [eli aikaan ja paikkaan sidottu] konteksti, 3) tekstuaalinen konteksti, 4) sosiaalinen tilanne, 5) keskustelukonteksti, 6) etikettikonteksti, 7) yhteinen yksityinen tieto, 8) yhteinen yleinen tieto, 9) diskurssikonteksti, 10) erityinen toimintakonteksti ja 11) yleinen toimintakonteksti. (Larjavaara 2007: 42–47.)

Esimerkiksi oman tutkimukseni kaikissa aineiston osissa on erilainen *puhetilanteen henkilökonteksti*. Kyselyvastauksissa puhuja eli kirjoittaja on kyselyyn vastaaja, ja kuulija eli lukija olen minä, vastaajalle tuntematon kielentutkija. Foorumiaineistoissa puhujat ovat keskenään tuntemattomia ihmisiä, jotka kirjoittavat samaan aikaan sekä heidän kanssaan samaa että heidän kanssaan eri mieltä oleville kuulijoille. Blogiaineiston puhujat sen sijaan ovat keskenään samanmielisiä, ja heidän argumentointinsa on selvästi erilaista kuin vaikuttamaan pyrkivien foorumikeskusteluiden argumentointi. Blogeja ja foorumeita erottaa myös anonyymiyden aste, joka osaltaan vaikuttaa paljon ilmaisumuotoon. Suurin osa blogien kommentteista sisältää linkin blogiin, jossa kirjoittaja esiintyy omalla nimellään. Foorumikeskusteluissa sen sijaan esiinnyttään nimimerkeillä, eikä kirjoittajien tarvitse pelätä leimautuvansa mielipiteidensä tai huonosti perusteltujen argumenttiensa vuoksi.

Jokainen kommentoija lähestyy keskusteluja omasta *spatiotemporaalisesta kontekstistaan*. Osalle aihe on henkilökohtaisesti ajankohtainen, koska kirjoittaja tai kirjoittajan puoliso on raskaana. Osa on hankkimassa lapsia vasta vuosien päästä, mutta pohtii nimityksiä jo valmiiksi keskustelun innoittamana. Osalle aihe on henkilökohtaisesti kaukainen, ja kimmoke keskusteluun lähtemiseen on syntynyt esimerkiksi sateenkaariperheen näkemisestä kadulla.

Keskusteluissa näkyvät myös *tekstuaalinen konteksti* ja *sosiaalinen tilanne*. Kirjoittajat sulauttavat kommenttinsa muuhun tekstiin sopivaksi esimerkiksi vastaamalla edellisen kirjoittajan, blogin esittäjän tai tutkijan esittämiin kysymyksiin. Keskusteluaineistossa ja blogien kommentteissa konteksti on selvästi erilainen: toisessa reagoidaan edellisen tai aiemman keskustelijan sanomaan, toisessa vastataan yleensä blogikirjoittajan esittämiin kysymyksiin tai pohdintoihin. Näihin reagoiteihin vaikuttavat myös keskustelukonteksti ja etikettikonteksti. Opitut säännöt vaikuttavat siihen, miten missäkin tilanteessa toimitaan.

2.5. Ideologia ja asenteet

Kielentutkimuksessa ideologioiden kautta on tutkittu kielenkäyttöön liittyvää valtaa ja vastakkainasettelua. Kielellä voidaan pyrkiä *luonnollistamaan* valittuja käsityksiä ja saada poikkeukset näyttäytymään mahdottomina ja negatiivisina. Tällainen on esimerkiksi *terveen järjen* käsite. *Terve järki* tarkoittaa sitä, että jokin asia on luonnollistunut kokonaisen kansakunnan yhteiseksi totuudeksi, jota ei tarvitse perustella millään muulla tavalla kuin vetoamalla asiaan itseensä. Esimerkiksi sitä, että lapsen ainoat oikeat vanhemmat ovat biologiset isä ja äiti, pidetään luonnollisena tosiasiana, jota voidaan perustella vetoamalla terveeseen järkeen. Luonnollistunut totuus voi olla niin syvällä ihmisen tajunnassa, ettei sitä kyseenalaisteta, vaikka se kohdistuisi kritiikkinä omaan elämään. (Heikkinen 2012b: 116–118.) Esimerkiksi sateenkaariperheen sosiaalinen äiti voi kieläytyä kutsumasta itseään *äidiksi* ja kritisoida sellaisia perheitä, joissa molempia äitejä kutsutaan *äidiksi*, sillä hänen mielestään on terveen järjen vastaista, jos perheessä on useampi kuin yksi *äiti*.

Ideologioissa olennaista on, että ne eivät ole sisäänrakennettuina kielessä, vaan ne syntyvät kielenkäytössä puhujan tulkintojen pohjalta. (Heikkinen 2012b: 117.) Esimerkiksi *äiti*-sanankäsittely biologista äitiä ilmaisevaksi sanaksi on kielenkäyttäjän tulkinnallinen valinta eikä kielen ominaisuus. Raja kielenkäyttäjän valinnan ja yhteiskunnan sosiaalisten rakenteiden muodostaman oletuksen välillä on kuitenkin hyvin pieni. Kielenkäyttäjä saattaa tiedostamattaan ylläpitää ajatusmalleja, joita ei oikeasti koe omikseen.

Pekka Pälli (1999: 124) on pohtinut tätä ristiriitaa asenteiden ja mielipiteiden kautta. Hän on sitä mieltä, että mielipiteet ovat heijastuksia ympäröivästä todellisuudesta, eivätkä ne välttämättä paljasta kielenkäyttäjän todellisia asenteita. Näin ollen esimerkiksi rasistisia mielipiteitä jakava ihminen ei välttämättä ole rasisti tai tiedosta kuulostavansa rasistiselta, vaan hänen käyttämänsä kieli vain perustuu rasistisille perusoletuksille, joita ympäröivässä yhteiskunnassa ei kyseenalaisteta.

Asenteiden tutkimus on siis aina yhteiskunnan ja sosiaalisten konventioiden tutkimista. Vaikka tutkimusaineisto koostuisi yksittäisten informanttien mielipiteistä, informantteihin on suhtauduttava laajemman kokonaisuuden edustajina eikä yksityishenkilöinä. Asenteita ja niiden esittämää maailmankuvaa voidaan tutkia muutamista eri lähtökohdista. Voidaan esimerkiksi tutkia asenteeseen sisältyviä komponentteja: *kognitiivista*, *evaluovaa* ja *konatiivista*. *Kognitiivinen* tarkoittaa aiheeseen liittyvää tietoa tai uskomusta, johon arvioiminen eli *evaluointi* perustuu. Arvioimisesta seuraa toiminta, jota kutsutaan *konatiiviseksi komponentiksi*. (Pälli 1999: 124–126.) Esimerkiksi kriittinen suhtautuminen kahden äidin perheeseen saattaa perustua tietoon siitä, että lapsen tekemiseen vaaditaan mies ja nainen sekä arvioon siitä, että kahden naisen perhe on sen vuoksi luonnonvastainen. Tästä seuraa toiminta, eli yritys häivyttää luonnonvastaiset perheet puheen tasolla esimerkiksi kutsumalla toista äitiä *isäksi* tai *tädiksi*.

Konstruktivistinen lähtökohta asenteiden tutkimuksessa tarkoittaa sitä, että huomio on tuotetuissa mielipiteissä, eikä puhujan tarkoittamissa mielipiteissä. Tuotettujen ja tarkoitettujen mielipiteiden välillä voi olla ristiriitoja, jotka johtuvat *yleisten* ja *yksityisten* mielipiteiden sekoittumisesta. Hyvä esimerkki tästä on paljon käytetty ilmaisu *en ole rasisti mutta*, joka itsessään sisältää ristiriidan. Lausetta seuraa lähes aina rasistinen mielipide, joka pyritään häivyttämään kieltämällä mielipiteen rasistisuus. Tällaisissa ristiriidoissa mielenkiintoista ei ole selvittää puhujan motiiveja, vaan pohtia yhteiskunnallista näkökulmaa: millaista yhteiskuntaa kielelliset valinnat kuvastavat. (Pälli 1999: 128–129.)

Sosio-kulttuuristen arvojen ja ideologian lisäksi kielenkäyttäjän valintoihin vaikuttavat aikaisemmat kokemukset, henkilökohtaiset arvot ja uskomukset, halu noudattaa tai rikkoa sosiaalisen yhteisön normeja sekä epäsymmetriset valtasuhteet. Erityisesti tilanteissa, joissa puhujien valta-asetelma on epäsymmetrinen, kielenkäyttäjän aikaisemmat kokemukset vaikuttavat merkittävästi valintoihin. (Kalliokoski 1995: 14, 16–17.) Esimerkiksi lääkäri, joka ei ole koskaan ennen kohdannut sateenkaariperhettä saattaa pitää tiukemmin kiinni biologisen vanhemmuuden kautta määritetyistä nimityksistä kuin lääkäri, joka kohtaa sateenkaariperheitä usein ja on oppinut, että biologinen suhde ei välttämättä määrittele vanhemman roolia ja nimitystä perheessä.

Vallankäyttö on oleellinen osa ideologiaa myös arkipäiväisissä tilanteissa. Kielen kautta voi ilmaista mielipiteitään ja marginalisoida asioita, joista ei pidä. Valtasuhteet voivat kuitenkin muuttua kyseenalaistamisen ja vastarinnan kautta, sillä molemmilla osapuolilla on aina valtaa toisiinsa. Vähemmistöihin kuuluvat ihmiset – oli kyse sateenkaariperheistä tai jostain muusta ryhmästä – ovat kuitenkin aina valmiiksi heikommassa asemassa, joten oman aseman puolustaminen kielen tasolla ei ole ollenkaan itsestään selvää. Kerron luvussa 7.1. miten tämä vastarinta tai sen puute aineistoni nimityksissä näkyy. Osalle sateenkaariperheistä luonnollistettujen totuuksien kyseenalaistaminen on arkipäivää, ja osa pyrkii tekemään sellaisia valintoja, että ristiriitatilanteita toisinajattelevien kanssa syntyisi mahdollisimman vähän.

3. Sananmuodostus

3.1. Yleistä sananmuodostuksesta

Sananmuodostuksella tarkoitetaan niitä tapoja, joilla kieleen luodaan uusia sanoja. Tämä tarkoittaa sekä uusien että jo olemassa olevien sanojen sisäisen morfologisen rakenteen tarkastelua. Sanarakenteiden prosessuaalisuutta kuvataan morfologisilla säännöillä, jotka voivat olla mitä tahansa kielenpuhujan käyttämiä säännönmukaisuuksia. Sääntöjä voidaan tarkastella *prosessuaalisesta* tai *staattisesta* näkökulmasta. Prosessuaalinen tarkastelutapa huomioi, että kuvauksen kohteena oleva lekseemi on jatkuvassa muutoksessa, jolloin näkökulma on *diakroninen* eli eri aikatasojen prosesseja vertaileva. Staattinen näkökulma on puolestaan ajan suhteen *synkroninen*, eli sanarakenne nähdään tarkasteluhetkensä muuttumattomana edustajana. (Koivisto 2013: 221–224.)

Suurin osa sanakirjasanoista on kompleksisia sanoja, eli ne on luotu perussanoista tai toisista kompleksisista sanoista johtamalla tai yhdistämällä. Kompleksiset sanat voidaan jakaa pienempiin merkitystä kantaviin osiin eli morfeemeihin. Sananmuodostus on tyypillisesti lisäävää, eli perussanan tai johdoksen perään lisätään johtimia tai yhdyssanan osia. Prosessin lähtökohtana olevaa sanaa kutsutaan *lähtösanaksi* ja uutta muodostettua lekseemiä *tulossanaksi*, *muodosteeksi* tai *uudismuodosteeksi*. Prosessien *rekursiivisuus* eli toistettavuus voi periaatteessa jatkua loputtomiin, mutta käytännössä johtimia tai yhdyssanan osia ei yleensä ole enempää kuin viisi. (Koivisto 2013: 211–224.)

Sananmuodostus on *analogista* eli pyrkii yhdenmukaisuuteen olemassa olevan sanaston kanssa. Analogisessa prosessissa on kyse perusteellisesta rakenteellis-morfologis-semanttisesta mallista, eikä pelkästään johtimen liittämisestä sanavartaloon. Muodostetut sanat siis assosioituvat morfologisten rakenneosiensä kautta sellaisiin lekseemeihin, joissa on samoja sanavartaloita tai johtimia. (Koivisto 2013: 224–226.)

Uusia sanoja voi syntyä sananmuodostuksen kautta kaikkiin pääsanaluokkiin ja adverbeihin sekä kiteytymällä myös muihin sanaluokkiin. Suurin syy uusien lekseemien muodostamiselle on nimitystarve, eli jokin asia tarvitsee nimityksen, jotta siihen voidaan viitata. Muita syitä uusien sanojen muodostukselle ovat kielellinen tai tyylillinen leikkittely sekä

kontekstin motivoima johtaminen ja sen myötä sanaluokan vaihtuminen. Tässä tutkimuksessa esiintyy kaikista näistä eri tavoista motivoituneita nimityksiä. (Koivisto 2013: 229–231.)

3.2. Johtaminen

Johtaminen tarkoittaa sitä, että muodostetaan uusi lekseemi liittämällä sanaan johdin tai useampia johtimia. Johdin liitetään kantasanaan, ja se muuttaa kantasanan sanaluokkaa, merkitystä tai valenssia. Näistä johdintyypeistä käytetään nimityksiä *muuttajat*, *modifioijat* ja *muuntajat*. (Koivisto 2013: 256–265.)

Johtimet muodostuvat lyhimmillään yhdestä foneemista, mutta ne voivat olla myös monitavuisia. Yhdellä johtimella voi olla monta erilaista fonologista varianttia eli *allomorfia*. Tämä johtuu siitä, että johtimet ovat sanan lopussa, ja sanaan liitettävät taivutustunnukset saattavat aiheuttaa johtimessa morfofonologista vaihtelua. Aina ei ole itsestään selvää, ovatko samannäköiset johtimet allomorfeja vai kaksi eri johdinta eikä tiukka rajanveto ole usein tarpeenkaan. (Koivisto 2013: 269–275.)

Johdokset voidaan jakaa kantasanan sanaluokan mukaan *verbikantaisiin*, *nominikantaisiin* ja *adverbikantaisiin* johdoksiin. Tässä tutkimuksessa esiintyy vain nominikantaisia johdoksia ja niistäkin vain substantiivikantaisia johdoksia. Lisäksi johdoksia voidaan jakaa ryhmiin morfologisen johdostyyppin mukaan, jotka nimitetään johdinaineksen mukaan. Jotkin johtimet liittyvät yleensä tiettyyn kompleksiseen johtimeen, joten johtimia voidaan jakaa hierarkkisesti *ylätyypin johtimiin* ja *alatyypin johtimiin*. Alatyypin johtimet liitetään laajemmin käytettyihin ylätyypin johtimiin. (Koivisto 2013: 275–306.)

Aina kantasanan ja johtimen raja ei ole selvä. Siksi johdokset voidaan jakaa kolmeen ryhmään eli selviin johdoksiin, hämäriin tai mahdollisiin johdoksiin sekä sanoihin, jotka eivät ole johdoksia. Hämärien tai mahdollisten johdosten kantasana ei ole selkeästi erotettavissa johtimesta tai se ei ole yleiskieleen kuuluva, kaikkien tuntema lekseemi. Kantasanana voi myös toimia vain vartalona käytettävä morfeemi tai kantasana on kokenut morfofonologisia muutoksia, jotka ovat tehneet siitä tunnistamattoman. (VISK § 149.)

3.3. Yhdistäminen

Yhdistäminen eli kompositio on uusien lekseemien muodostamista liittämällä sanayksiköitä toisiinsa. Yhdyssanojen osia kutsutaan *yhdysosiksi*, ja kieliopillisesti hallitsevaa jälkiosaa *edusosaksi*. Edusosa määrittää siis yhdyssanan syntaktisen ja morfologisen aseman virkkeessä, ja yhdyssanaan liitettävät tunnuksot, johtimet ja liitepartikkelit kiinnittyvät edusosaan. (Koivisto 2013: 323–328.)

Yhdyssanoja on kahta päätyyppiä: määritysyhdyssanat ja summayhdyssanat. Määritysyhdyssanassa on edusosaa määrittävä *määritysoosa*, joka modifioi edusosaa semanttisesti (esimerkiksi *puoliäiti*). Summayhdyssanan yhdysosat puolestaan ovat semanttisesti symmetrisiä (esimerkiksi *laulaja-näyttelijä*). (Koivisto 2013: 327.)

Määritysyhdyssanat ovat yleensä endosentrisiä, eli niiden edusosan tarkoite kuuluu merkitykseltään samaan luokkaan kuin yhdyssanan tarkoite. Sana *puoliäiti* ilmaisee tietynlaisia vanhemmuutta ja kuuluu siten samaan vanhemmuussanastoon kuin yhdyssanan edusosa *äiti*. (Koivisto 2013: 332–333.)

Yhdyssanoja syntyy sekä tilapäiseen käyttöön että vakituiseen sanastoon. Varsinkin tämän tutkimuksen yhdyssanoista suurin osa on tilapäisiä, eli niitä käytetään vain tietyissä tilanteissa käyttöyhteyden pakottamasta tarpeesta. Esimerkiksi etunimen liittäminen vanhemmuutta ilmaisevan sanan yhteyteen on usein tilapäinen yhdyssana. (VISK § 399.)

4. Sateenkaariperheiden vanhempien nimitykset ja niiden valinta

Käsittelen vanhempien nimitysten valintaa ja syntymisprosessia kyselyvastausten, keskusteluaineiston ja sateenkaariperheille annetun ohjeistuksen pohjalta. Tarkastelukohteenani ovat ainoastaan perheen kesken käytettävät nimitykset, sillä yksilöiviä nimityksiä tarvitaan nimenomaan perhepiirissä kahden vanhemman erottamiseen toisistaan. Suurin osa vanhemmista käyttää kodin ulkopuolella yleisnimitystä *äiti* tai *isä*, vaikka hänellä olisi kotona jokin muu nimitys. Näitä eri tilanteissa käytettäviä nimityksiä käsittelen luvussa 6.1.

4.1. Sateenkaariperheissä käytettävät vanhempien nimitykset

Tässä luvussa esittelen kaikki sateenkaariperheissä käytettävät vanhempien nimitykset. Tarkoitan vanhemmasta puhuessani sellaista aikuista, joka on osa lapsen elämää ja jonka lapsi kokee vanhemmakseen. Olen rajannut pois biologisia vanhempia, jotka on mainittu kyselyssä, mutta jotka eivät informanttien mukaan kuulu lapsen elämään. Vastaavasti olen ottanut tilastoihin mukaan sellaisia uusperheiden vanhempia, jotka kyselyn perusteella ovat lapselle enemmän vanhempia kuin vanhempien uusia puolisoita. Käsittelen etävanhempien ja uusperheiden nimityksiä erikseen luvussa 4.2.

Vanhempien nimityksellä tarkoitan tässä yhteydessä niitä nimityksiä, joita vanhemmat käyttävät itsestään ja toisistaan lapsen kanssa puhuessaan tai joilla lapsi kutsuu heitä. Luvussa 6 käsittelen niitä nimityksiä, joita vanhemmat käyttävät itsestään ja toisistaan muiden kuin lasten kanssa puhuessaan.

Esittelen ensin käytössä olevat vanhempien nimitykset eli 1-ryhmän informanttien vastaukset. Vanhemman asemassa olevia informantteja on kyselyvastauksissani 238. Olen eritellyt jokaisen vanhemman kertomat nimitykset ensisijaisiin ja toissijaisiin. Mikäli informantti ei ole nimennyt yhtä nimitystä muita tärkeämmäksi, olen merkinnyt nimityksistä ensimmäisenä mainitun ensisijaiseksi. Ensisijaisella tarkoitan esimerkiksi sitä, että perheessä kutsutaan molempia äitejä *äideiksi*. Kun halutaan yksilöidä toinen äiti, nimen

eteen liitetään etunimi. Tällöin *äiti* on ensisijainen nimitys ja ETUNIMI-*äiti* toissijainen nimitys.

Taulukko 1 esittää kaikki vähintään kahden perheen käytössä olevat nimitykset, niiden esiintymät ja prosentuaaliset osuudet suhteessa vanhempien määrään. Toissijaisten nimitysten yhteenlaskettu määrä (106) on pienempi kuin vanhempien määrä (238), sillä kaikilla vanhemmilla ei ole käytössä ollenkaan toissijaisia nimityksiä. Osalla vanhemmista puolestaan on käytössä useampi toissijainen nimitys. Nimitykset ovat yhteenlaskettujen esiintymien mukaisessa yleisyysjärjestyksessä.

TAULUKKO 1. Sateenkaariperheissä käytettävät vanhempien nimitykset ja niiden esiintymät ensisijaisena tai ainoana nimityksenä ja toissijaisena nimityksenä.

Nimitys	Käytössä ensisijaisena tai ainoana nimityksenä		Käytössä toissijaisena nimityksenä	
	esiintymiä	%	esiintymiä	%
<i>äiti</i>	108	45	19	8
etunimi/lempinimi	29	12	23	10
ETUNIMI- <i>äiti</i>	8	3	21	9
<i>äiskä</i>	15	6	5	2
<i>isä</i>	14	6	5	2
<i>mamma</i>	18	8	0	0
<i>äippä</i>	9	4	6	3
<i>mami</i>	10	4	4	2
<i>isi</i>	4	2	4	2
<i>mama</i>	7	3	0	0
<i>iskä</i>	4	2	1	< 1
<i>äiti-X⁵</i>	2	< 1	0	0
ETUNIMI- <i>isä</i>	0	0	2	<1
<i>mamma</i> + ETUNIMI	0	0	2	<1
<i>pappa</i>	1	< 1	11	< 1
<i>äityli</i>	1	< 1	1	< 1

⁵ X merkitsee tässä vanhemman etunimen alkukirjainta

ASETELMA 1. Sateenkaariperheissä käytettävät vanhempien nimitykset, joilla on vain yksi esiintymä.

Käytössä ensisijaisena tai ainoana nimityksenä (1 esiintymä)		Käytössä toissijaisena nimityksenä (1 esiintymä)	
<i>dad</i>	<i>ima</i>	<i>emo</i>	ETUNIMI-iskä
OMA NIMITYS	<i>mum</i>	<i>itikkä</i>	<i>mammaäiti</i>
<i>mummy</i>	<i>äikky</i>	<i>mammeliini</i>	<i>Mima</i>
<i>äittä</i>	<i>ätä</i>	<i>mummitäti</i>	<i>puoliäiti</i>
		<i>äijä</i>	<i>äite</i>
		<i>äitimamma</i>	<i>varaisi</i>

Taulukosta 1 ilmenee, että ylivoimaisesti suosituin ensisijainen nimitys on *äiti*. Se on 108 (45 %) vanhemman ensisijainen tai ainoa nimitys. Toissijaisena nimityksenä *äiti* on 19 vanhemmalla eli 8 prosentilla kaikista vanhemmista. Kaikkein yleisin toissijainen nimitys on etunimi tai lempinimi, joka on lähes yhtä yleinen ensisijaisena (12 %) ja toissijaisena (10 %) nimityksenä. Kolmanneksi yleisin ensisijainen nimitys on *mamma* 18 (8 %) esiintymällä, mutta yhteenlaskettujen esiintymien määrä on suurempi nimityksillä ETUNIMI-*äiti* (29 esiintymää), *äiskä* (20 esiintymää) ja *isä* (19 esiintymää).

Nimityksistä 20 esiintyy aineistossani vain yhden kerran. Olen koonnut nämä yhden esiintymän nimitykset selvyuden vuoksi omaan asetelmaansa (asetelma 1). Yhdessä perheessä on käytössä oma nimitys, jota informantit eivät ole anonymiteetin säilyttämisen vuoksi kertoneet. Vastauksesta ei selviä, onko nimitys muodostettu vanhemman etunimestä vai vanhemmuutta osoittavasta nimityksestä, mutta informantin käyttämän sanan nimitys perusteella kyseessä ei ole lempinimi, vaan vanhemmuutta osoittava sukulaisnimitys. Muut yhden esiintymän nimitykset ovat muunnelmia erilaisista vanhempien nimityksistä.

Asetelmassa 1 esittelen kaikki 2-ryhmän informanttien kertomat nimitykset. Olen käsitellyt 2-ryhmän vastaukset samalla tavalla kuin 1-ryhmän vastaukset, eli olen merkinnyt ensimmäiseksi mainitun nimityksen ensisijaiseksi ja kaikki muut nimitykset toissijaisiksi. Lapsettomia informanteja on 105, ja kaikki informantit ovat vastanneet kyselyyn kahden

vanhemman näkökulmasta. Yksi informanteista ei tällä hetkellä seurustele, joten otin asetelmaan mukaan vain hänen itselleen ehdottamat nimitykset, vaikka hän antoi ehdotuksia myös toisen vanhemman nimityksiksi.

2-ryhmän informanttien nimityksistä ehdottomasti suosituin on *äiti* samoin kuin 1-ryhmänkin informanteilla. 64 informanttia eli 61 prosenttia haluaisi käyttää nimitystä *äiti*. Muita usean informantin antamia nimityksiä ovat *mamma* (8 informanttia eli 8 % vastaajista), *isä* (7 informanttia eli 7 % vastaajista), etu- tai lempinimi (5 informanttia eli 5 % vastaajista) ja *äippä*, *mami* sekä *mamma* (jokaista toivonut 3 informanttia eli 3 % vastaajista). Toissijaisista nimityksistä suosituin on ETUNIMI-*äiti* (9 informanttia eli 9 % vastaajista) ja muita suosittuja etunimi, *äippä* ja *äiskä*.

ASETELMA 2. Tulevien vanhempien toivomat nimitykset ja niiden esiintymät aineistossa.

Toivottu ensisijainen nimitys		Vaihtoehtoisia nimityksiä	
<i>äiti</i> 64	<i>mamma</i> 8	ETUNIMI- <i>äiti</i> 9	<i>etunimi</i> 6
<i>isä</i> 7	etu- tai lempinimi 5	<i>äippä</i> 6	<i>äiskä</i> 6
<i>äippä</i> 3	<i>mami</i> 3	<i>mamma</i> 3	<i>mami</i> 3
<i>mama</i> 3	ETUNIMI- <i>äiti</i> 2	<i>mama</i> 2	<i>iskä</i> 2
<i>mom</i> 2	<i>äiskä</i> 2	<i>mutsi</i>	<i>akka</i>
<i>iskä</i>	<i>mamai</i> , <i>mamae</i>	<i>mutti</i>	<i>isi</i>
		ETUNIMI- <i>iskä</i>	<i>emo</i>
		<i>mai</i>	<i>äiti</i>
		<i>mom</i>	

2-ryhmän informanttien nimitykset ovat osittain samankaltaiset kuin 1-ryhmänkin. *Äiti* on suosituin nimitys samoin kuin 1-ryhmälläkin, mutta 2-ryhmällä se on vielä ylivoimaisempi muihin nimityksiin verrattuna. 1-ryhmän informanteista 45 prosenttia kutsutaan *äidiksi* ja 2-ryhmän informanteista peräti 61 prosenttia haluaisi nimityksen *äiti*. Sukupuoli ei selitä eroa, sillä 1-ryhmän informanteissa on kaikkien vanhempien määrään suhteutettuna enemmän naisia kuin 2-ryhmän informanteissa. *Äiti*-nimityksen ylivoimaisuudesta voisi päätellä, että tilanne olisi päinvastainen.

Molempien ryhmien kahdeksan suosituinta nimitystä ovat samat ja nämä kahdeksan myös kattavat lähes 90 prosenttia kaikista ensisijaisten nimitysten esiintymistä (88 % ja 89 %). Nämä suosituimmat nimitykset ovat 1-ryhmän vanhempien mukaisessa suosituimmuusjärjestyksessä *äiti*, etunimi tai lempinimi, ETUNIMI-*äiti*, *äiskä*, *isä*, *mamma*, *äippä* ja *mami*. Kymmenen suosituimman nimityksen joukkoon kuuluvat 1-ryhmän vastauksissa lisäksi *isi* ja *mama*, 2-ryhmän vastauksissa *mama*, *iskä* ja *mom*.

4.2. Uusperheissä ja apilaperheissä käytettävät nimitykset

Aineistossani on 16 uusperhettä ja 12 apilaperhettä (ks. luku 1.2.). Sen lisäksi yksi informantti mainitsee, että lapsella on isä, joka ei ole lapsen elämässä mukana. Kyseistä isää kutsutaan lapsen läsnä ollessa *isäksi*, ulkopuolisten kanssa keskusteltaessa *biologiseksi isäksi* ja vanhempien sekä kavereiden kesken huumorilla *siittäjäksi*.

Uusperheissä käytettävät nimitykset ovat hyvin vaihtelevia. Viidessä perheessä kaikkia uusia vanhempia kutsutaan etunimellä, mutta muissa perheissä on vaihtelua. Monessa perheessä vanhempien uusia puolisoita kutsutaan ensisijaisesti etunimellä, mutta lapsi on ottanut käyttöön myös vanhemmuutta osoittavia nimityksiä kuten *isä*, *äiti*, *varaisi*, *mami*, *puoliäiti* ja *toinen äiti*. Osaa uusista vanhemmista kutsutaan pelkästään vakiintuneella nimityksellä, joita ovat esimerkiksi *iskä*, *mummitäti*, *mami* ja *mamma*.

Vanhemmuusnimitysten kerrotaan monessa vastauksessa liittyvän vanhemmuuden rooliin. Yhdessä perheessä lapsi on esimerkiksi alkanut kutsua vanhemman uutta puolisoa *isäksi* vanhemman ja tämän uuden puolison mentyä naimisiin. Myös vanhemman ja uuden puolison yhteisten lasten kerrotaan vaikuttaneen aikaisemmasta liitosta syntyneiden lasten käyttämiin nimityksiin. Kun pikkusisarukset kutsuvat vanhemman uutta puolisoa *äidiksi* tai *isäksi*, nimitys siirtyy helposti myös vanhemmille lapsille.

Apilaperheiden nimitykset ovat uusperheiden nimityksiä selkeämpiä ja vakiintuneempia. Seitsemässä naisparin ja isän muodostamassa perheessä biologista isää kutsutaan *isäksi*. Osa biologisista isistä on ruotsinkielisiä, ja heidän nimityksensä kerrotaan vaihtelevan

isän ja *papan* välillä käytettävän kielen mukaan. Yksi biologisista isistä on englanninkielinen, ja hänen nimityksensä on *dad*. Kahdessa vastauksessa kerrotaan lisäksi vaihtoehtoisesti käytettävä nimitys *isi*.

Myös yhdessä neljän vanhemman perheessä (kaksi äitiä ja kaksi isää) isiä kutsutaan nimityksellä *isä*. Perhe on kuitenkin niin tuore, etteivät nimitykset ole vakiintuneet, ja informantti pitää mahdollisena, että nimitykset vielä muuttuvat.

Miesparin ja äidin muodostamia perheitä on kolme. Yhden perheen nimitykset eivät ole vielä vakiintuneet, mutta vaihtoehtoja ovat *äiti* tai etunimi. Kahden muun perheen äiti on suomeksi puhuttaessa nimitykseltään *äiti* ja ruotsiksi puhuttaessa *mamma*.

Lisäksi on kaksi naisparin ja isän muodostamaa perhettä, joista toisessa isää kutsutaan *iskäksi* ja toisessa etunimellä. Jälkimmäisen perheen informantti kuitenkin kertoo, että nimitys ei ole vielä vakiintunut ja saattaa muuttua.

4.3. Nimityksen valintaan vaikuttavat ohjeet ja henkilöt

Sateenkaariperheille suunnatuissa oppaissa ei juurikaan anneta vinkkejä nimitysten valintaan. Hakusanakirjamuotoon rakennettu opas Sateenkaariperheen ABC-kirja (Aarnipuu 2005: 39–40) ei edes sisällä omaa hakusanaa nimityksille, vaan niistä puhutaan sosiaalisen vanhemmuuden yhteydessä. Opas neuvoo miettimään omaan suuhun sopivat nimitykset ja huomioimaan, että lapsi usein keksii vanhetessaan omat nimitykset. Mahdollisina vaihtoehtoina esitetään vain etunimet, molempien kutsuminen *äidiksi* tai *isäksi* sekä vanhempien erottaminen liittämällä etunimi *äidin* tai *isän* perään.

Sukupuolenvastaisena nimiehdotuksena oppaassa ehdotetaan sosiaalisen äidin kutsuamista *koti-isäksi*. Oppaan tekstissä vanhemmuuden roolit ja niistä käytettävät nimitykset sekoittuvat, joten jää epäselväksi, ehdotetaanko toiselle äideistä todella nimitystä *koti-isä*, vai tarkoitetaanko *koti-isyydellä* vanhemman roolia vanhempainvapaan aikana. Sosiaalisen äidin äitiysloma kun tietenkin vastaa eri sukupuolta olevien vanhempien isyyslomaa. (Aarnipuu 2005: 10, 39–40.)

Neuvolassa tai muissa sosiaali- ja terveysalan palveluissa annetaan hyvin vähän ohjeita nimitysten suhteen. Sateenkaariperheiden parissa työskenteleville ihmisille suunnattu opas ohjeistaa ainoastaan kysymään vanhempien nimityksiä ja puhuttelemaan vanhempia heidän määrittelemillään nimityksillä. (Jämsä 2008: 170.)

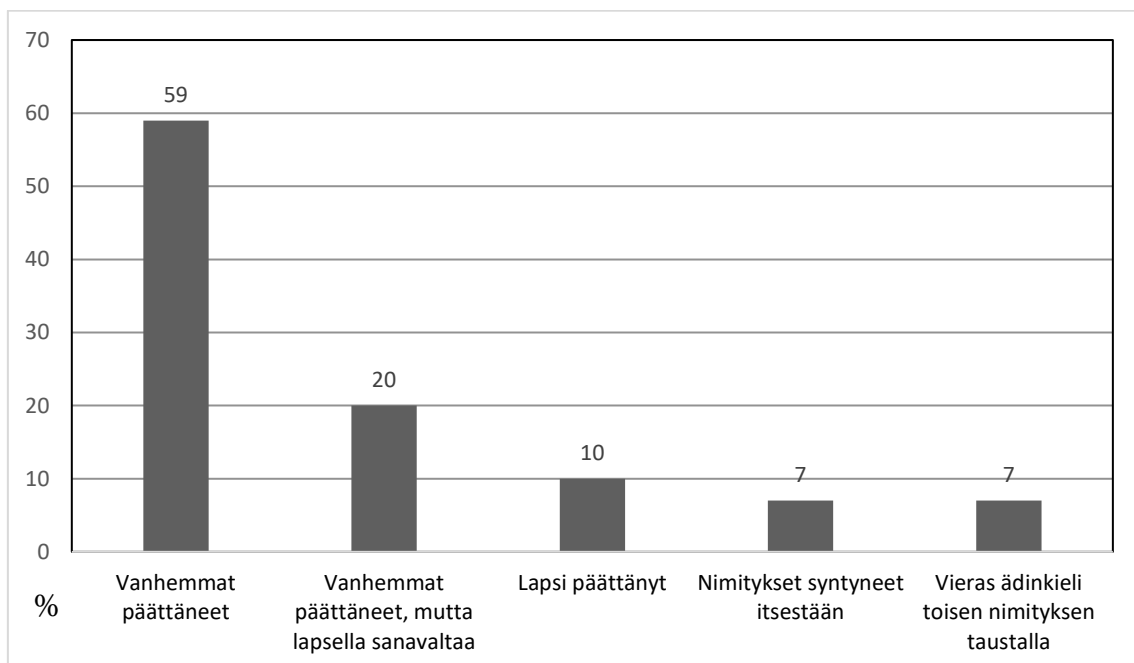
Kyselyyni vastanneista 12 prosenttia ilmoitti hoitohenkilökunnan yrittäneen vaikuttaa nimityksiin. Vaikuttamista kartoittavaan kysymykseen (ks. liite 1, kysymys 18) vastasi kuitenkin vain 50 informanttia, joten otos ei ole kovin laaja. Kaikista vastauksista ei myöskään selviä, ovatko neuvot olleet neutraaleja, positiivisia vai negatiivisia. Suoraan kysymykseen (liite 1, kysymys 18) vastaamisen lisäksi vaikuttamispyrkimyksiä on tuotu esille esimerkiksi vastauksissa kysymyksiin 15, 16 ja 18 (ks. liite 1). Muutamassa vastauksessa julkisten tahojen tahdittomuutta moititaan. Neljä vastaajaa esimerkiksi kertoo kohdanneensa sosiaalisen äidin nimittämistä *isäksi*, vaikka vanhemman sukupuoli olisi ollut hyvin tiedossa. Yhdessä vastauksessa kerrotaan, että hedelmällisyysshoitoklinikalla vastustettiin molempien äitien kutsumista *äidiksi* ja suositeltiin toiselle vanhemmalle esimerkiksi nimityksiä *äiskä*, *mamma* ja *nana*. Sama vastaaja kertoi joutuneensa muissakin tilanteissa puolustelemaan perheensä nimityksiä ja selittämään, ettei elämä ole hankalaa, vaikka *äitejä* onkin kaksi. Informanttien mukaan ulkopuoliset ovat huolissaan myös siitä, että lapsi saattaa hämmentyä, kun nimityksestä ei paljastu, kuka hänet on synnyttänyt. Yksikään vanhempi ei kuitenkaan kokenut lapsensa osoittaneen sellaista hämmennystä. Sen sijaan useassa vastauksessa kerrotaan lasten hämmentyvän, jos vanhemmista käytetään heille vieraita nimityksiä.

Eniten perheen ulkopuoliset pyrkivät vaikuttamaan nimityksiin käyttämällä niitä johdonmukaisesti väärin. Monessa vastauksessa kerrotaan, että sosiaalista vanhempaa kutsutaan etunimellä, vaikka vanhemmat olisivat pyytäneet käyttämään valittuja nimityksiä tai *äitiä*. Päinvastoin yhtä sukupuolensa korjannutta äitiä kutsutaan lasten edessä *isäksi*, vaikka lapset itse kutsuvat häntä etunimellä eivätkä tunnista nimitystä *isä*. Kaksi vastaajaa kertoo sukulaisten tai tuttujen yrittäneen vaikuttaa nimityksiin jo ennen lapsen syntymää esimerkiksi vetoamalla lapsen kielellisen kehityksen hidastumiseen, mikäli molempia äitejä kutsutaan *äidiksi*.

Ei ole olemassa tutkimusta, jonka perusteella kahden *äidin* tai kahden *isän* olemassaolo hidastaisi lapsen kielellistä kehitystä tai muulla tavoin olisi haitaksi lapsen kasvulle. Siitä huolimatta tämä argumentti tulee esiin myös keskusteluaineistossa. Yksi kirjoittaja kertoo

psykologinsa varoittaneen, että molempien vanhempien kutsuminen *äidiksi* vaarantaa äiti–lapsi-suhteen rakentumista.

Ulkopuolisten varoituksista ja neuvoista huolimatta nimitykset valitaan aina lopullisesti perheen sisällä. Alla oleva kuvio 2 havainnollistaa nimitysten syntyä ja valintaperusteita. Kuten kuvioista näkyy, kaikkein yleisintä on, että vanhemmat päättävät nimitykset ja vaikkein ne jo ennen kuin lapsi oppii puhumaan. Yli puolet eli 59 % aineistoni nimistä on vanhempien valitsema. Toiseksi yleisin tapa on valita jotkin nimitykset tai puhua molemmista vanhemmista *äiteinä* tai *isinä* ja antaa lapsen keksiä molemmille tai toiselle uudet nimitykset tämän oppiessa puhumaan. Joissakin vastauksissa vanhemmat ovat myös itse todenneet, että valitut nimitykset eivät olekaan toimineet käytännössä, ja lapsi on saanut keksiä uudet. Viidennes nimityksistä on tällaisia osittain tai kokonaan lapsen valitsema. Kolmanneksi yleisintä on antaa päätävältä kokonaan lapselle. Täysin lapsen valitsema nimityksiä on kymmenesosa aineistoni nimityksistä. Loput nimitykset ovat syntyneet joko itsestään tai vieraan äidinkielen pohjalta. Käsittelen vieraan kielen vaikutusta nimityksen valintaan tarkemmin luvussa 4.6. Nimen syntyminen itsestään tarkoittaa sitä, että vanhemmat eivät ole koskaan erityisesti ajatelleet nimityksiä, vaan ne ovat olleet yhtä itsestään selviä kuin miehen ja naisen muodostamissa perheissä usein on.

KUVIO 2. Sateenkaariperheiden nimitysten valitsijat ja valintaperusteet.

4.4. Biologisen suhteen vaikutus nimityksen valintaan

Tässä luvussa tarkastelen biologisen suhteen vaikutusta nimityksen valintaan. Perinteisin, biologiaan nojaava tapa, on nimetä biologinen vanhempi *äidiksi* tai *isäksi* ja sosiaalinen jollakin muulla nimityksellä. Monet sateenkaariperheet eivät kuitenkaan halua korostaa biologisia suhteita, vaan päinvastoin häivyttää biologian merkityksen. Nimityksissä tämä voi tarkoittaa 1) saman nimityksen käyttämistä molemmista vanhemmista, esimerkiksi *Kalle-isä* ja *Harri-isä*, 2) oletettujen nimitysten kääntämistä päinvastaiseksi, eli sosiaalisen vanhemman nimeämistä *äidiksi* ja biologisen nimeämistä esimerkiksi *mamiksi*, tai 3) *äiti-* ja *isä-*nimitysten säästämistä yleiskäsitteeksi ja vanhempien nimittämistä muilla nimityksillä, esimerkiksi *isiksi* ja *iskäksi*.

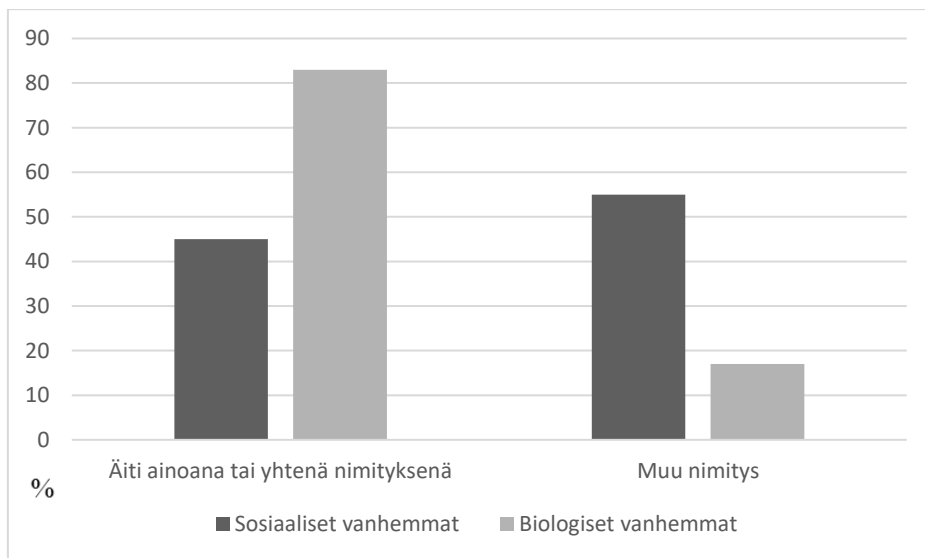
Huolimatta siitä, että monessa kyselyvastauksessa korostuu pyrkimys tasa-arvoisuuteen, biologinen suhde on kuitenkin edelleen merkittävin nimenantoperuste. Peräti 49⁶ biologista vanhemmista käyttää lapsille puhuessaan aina nimitystä *äiti*, kun sosiaalisista vanhemmista se on ainoa nimitys ainoastaan kahdeksalla. Yhtenä nimityksenä tai yhdysnimityksen osana *äiti* on biologisista vanhemmista 70:llä ja sosiaalisista 30:lla. On kuitenkin huomioitava, että informanteissani on aavistuksen enemmän biologisia kuin sosiaalisia äitejä. Biologisia on 88 ja sosiaalisia 67. Prosentuaalisesti nimitysten ero on siis hieman pienempi (ks. kuvio 3).

Kuvio 3 ja 4 esittävät nimitysten jakautumista prosentuaalisen osuuden perusteella. Kuviossa 3 havainnollistan *äiti*-nimityksen käyttöön liittyviä eroja. Kuvioon 4 olen ryhmitellyt vastaukset kaikkien yhdellä vanhemmalla esiintyvien nimitysvaihtoehtojen perusteella. Esimerkiksi äiti-kohdan vastaajat ovat ilmoittaneet olevansa kaikissa tilanteissa *äitejä*. Toiseksi ylimmän kohdan ”äiti, ETUNIMI-äiti, äippä tms.”-kohtaan olen koonnut ne vastaukset, joissa vaihtoehtoisiksi nimityksiksi on annettu *äiti*, ETUNIMI-*äiti*, *äippä*, *äiskä*, *äityli* ja muut mahdolliset äiti-johdokset. Pelkästään *äiti*-sanana käyttöön liittyviä eroja havainnollistan kuviossa 3.

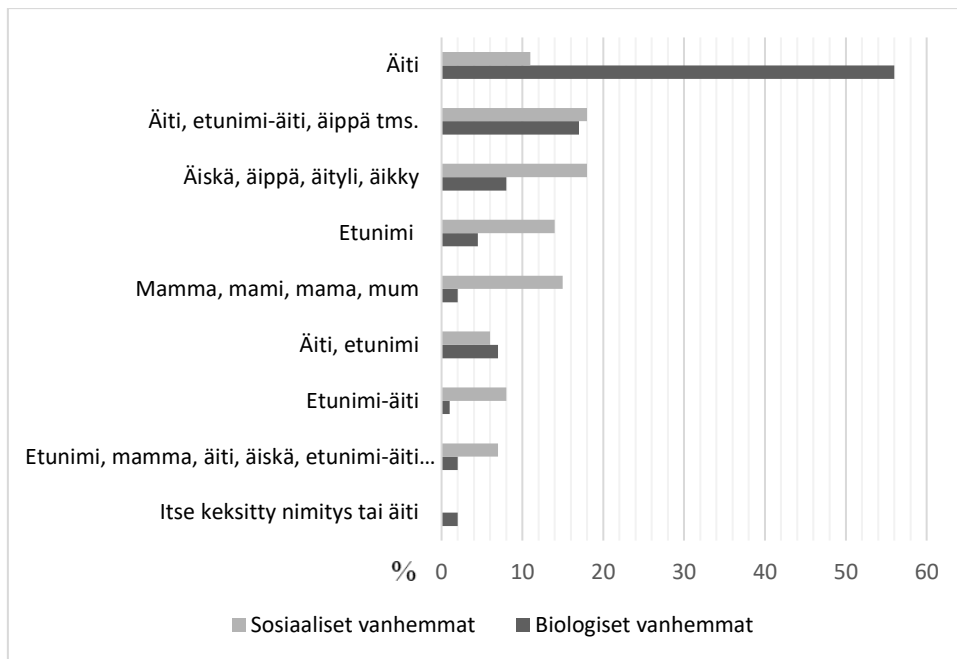
Kuvioissa ei ole mukana isien nimityksiä, sillä niissä ei ole eroja biologisen suhteen näkökulmasta. Kuvioista puuttuvat myös ne tapaukset, joissa lapsi on syntynyt isän ja äidin

⁶ Laskin tähän lukuun myös kaksi ruotsinkielisen puhujan *mamma*-nimitystä ja yhden hepreankielisen puhujan nimityksen *ima*, sillä ne ovat äidinkielisille puhujille identtisiä *äiti*-sanana kanssa.

perheeseen, ja samaa sukupuolta olevat puoliset ovat tulleet osaksi perhettä vasta nimitysten vakiinnuttua. Aineistossani on kaksi tällaista tapausta ja molemmissa biologisia vanhempia kutsutaan *isäksi* ja *äidiksi* ja äitien uusia puolisoita etu- tai lempinimellä. Olen tässä kohdassa jättänyt huomiotta myös kolmiapilaperheiden ainoat mies- tai naispuoliset jäsenet, sillä heidän nimityksensä on kaikissa tapauksissa *äiti* tai *isä*. Kyselyvastausten perusteella heidän nimityksensä valitseminen on ollut itsestään selvää, eivätkä heidän nimityksensä varsinaisesti ole tutkimukseni kohde.

KUVIO 3. Äiti-nimityksen käyttö perhepiirissä ainoana tai vaihtoehtoisena nimityksenä biologisilla ja sosiaalisilla äideillä.

KUVIO 4. Sateenkaariperheissä esiintyvien vanhempien nimitysten vaihtelu. Vanhemmalla on käytössään kaikki samalla rivillä luetellut nimitykset.

Käsittelen erikseen vauva- ja taaperoikäisten vanhempien nimityksiä, sillä nimitykset vaikiintuvat lopullisesti vasta kun lapsi oppii kunnolla puhumaan. Aineistossani on 44 tällaista nimitystä. Monessa vastauksessa korostetaan, että lapsi saa halutessaan nimetä vanhempansa uudelleen tai käyttää heidän valitsemiaan yksilöiviä nimityksiä. Muutamassa vastauksessa yksilöiviä nimityksiä ei ole vielä ollenkaan käytössä, vaan molemmat vanhemmat ovat *äitejä* tai *isiä*, kunnes lapsi alkaa kutsua heitä toisin. Oletetuissa nimityksissä on kuitenkin selvästi huomattavissa sama biologisten äitien *äiti*-nimityksen korostuminen. Biologisista vanhemmista yhtätoista⁷ kutsutaan ainoastaan *äidiksi*, kun sosiaalisista vanhemmista pelkästään *äidiksi* kutsuttavia on vain kuusi. Nimityksiä *mamma*, *mama* ja *mami* sen sijaan on enemmän käytössä sosiaalisilla äideillä (6 kpl) kuin biologisilla (4 kpl). Muita nimityksiä kuten *äiskä*, *ETUNIMI-äiti*, *isi* ja *iskä* on yhtä paljon biologisilla ja sosiaalisilla vanhemmilla.

Myös 2-ryhmän vanhemmilla on ajatuksia biologisen vanhemmuuden merkityksestä nimeämiseen. Peräti kymmenessä vastauksessa (vastauksia on kaikkiaan 53) korostetaan biologian merkityksettömyyttä ja sitä, että molemmat vanhemmat ovat nimitystenkin tasolla tasavertaisia. Tämä tasavertaisuus pyritään tulevaisuudessa osoittamaan luvun

⁷ Lasken myös yhden ruotsinkielisen puhujan *mamma*-nimitysten *äitien* joukkoon.

alussa luettelemieni keinojen avulla tai arpomalla kummasta tulee *äiti* ja kummasta jokin muu. Ero 1-ryhmän vastauksiin on merkittävä, sillä ainoastaan muutamassa 1-ryhmän informantin vastauksessa kommentoidaan biologian merkityksettömyyttä, vaikka 1-ryhmän vastauksia on kaksinkertainen määrä 2-ryhmän vastauksiin verrattuna.

2-ryhmän informanteillakin on neljä vastausta, joissa kerrotaan, että sosiaalisen äidin nimitys ei ole vielä varma, mutta biologisesta tulee ehdottomasti *äiti*. Lisäksi monessa vastauksessa on selkeästi *äiti* ja jokin muu nimitys, esimerkiksi *mami*, eikä vastauksista selviä, kumpi nimityksistä on varattu biologiselle äidille. En halunnut kysyä tulvilta vanhemmilta mahdollisia biologisia suhteita (vertaa nykyisille vanhemmille suunnattua kysymystä 7, liite 1), koska useimmat pariskunnat päättävät lasten hankinnan yksityiskohdista vasta kun se on ajankohtaista. Kysymys olisi voitu kokea liian tungettelevaksi, ja parhaimmillaankin sen tarjoama lisäinformaatio olisi ollut epävarmaa.

Luulen, että suurin syy eroihin 1-ryhmän ja 2-ryhmän informanttien välillä johtuu vastaajien iästä. 2-ryhmän informantit ovat syntyneet 80- ja 90-luvuilla, kun taas 1-ryhmän informantit ovat syntyneet suurimmaksi osaksi 70- ja 80-luvuilla, vanhin 40-luvun lopulla. On selvää, että yhteiskunnan muuttuessa myös nimitykset muuttuvat. Mitä enemmän perheet moninaistuvat, sitä enemmän nimityksiäkin otetaan käyttöön ja biologian merkitys nimeämisessä vähenee. Uskon, että jos tutkimukseni toistettaisiin kymmenen vuoden päästä, biologisten suhteiden vaikutus saattaa olla hyvin erilainen kuin se on nyt. Tähän tulevat vaikuttamaan sateenkaariperheiden ohella uusperheet, joiden määrä kasvaa myös koko ajan. Virallisissa yhteyksissä uusperheitä ei vielä tunnisteta, joten niiden sanasto on perhekohtaista ja vakiintumatonta. (Laaksonen 2014.) Mikäli sosiaaliset vanhemmat otetaan huomioon lainsäädännössä ja sosiaalihuollossa, niitä koskeva sanastokin väistämättä kehittyy ja alkaa vakiintua.

4.5. Sukupuolen vaikutus nimityksen valintaan

Aineistoni perusteella sateenkaariperheissä ei käytetä sukupuolenvastaisia nimityksiä juuri ollenkaan. Yhdessäkään perheessä äitiä ei kutsuta *isäksi*, ja ainoastaan yksi vastaaja kertoo suhtautuvansa neutraalisti ulkopuolisten käyttämään *isä*-nimitykseen. Kyseinen vastaaja tarkentaa väärän nimityksen johtuvan siitä, että häntä luullaan joskus mieheksi.

Näin ollen kyse ei hänen kohdallaan ole tietoisesta sukupuolenvastaisesta nimityksestä, vaan väärinymmärryksestä. Kaikki muut *isä*-nimitystä kuulleet äidit kertovat kokevansa sukupuolenvastaisen nimityksen loukkaavana ja hämmentävänä.

Myös transsukupuolisten vanhempien nimitykset noudattavat sukupuolta. Osa transtaustaisista vanhemmista on vaihtanut nimityksen sukupuolenkorjauksen jälkeen *äidistä isäksi* tai *isästä äidiksi*, ja osa on alun perin halunnut tulla kutsutuksi vain etunimellä. Kaksi transnaista kertoo kiertävänsä sukupuolisidonnaiset ilmaisut käyttämällä itsestään sukupuolineutraalia sanaa *vanhempi*, tai kertomalla vain, että heillä on lapsia. Tällöin vanhemmuuden osoittavaa nimitystä ei tarvitse käyttää ollenkaan. Myös yksi cis-sukupuolinen äiti kertoo puhuvansa mieluummin *vanhemmuudesta* kuin *äitiydestä*, sillä hänen mielestään sukupuoli ei ole vanhemmuudessa olennaista.

Yksi transsukupuolinen vastaaja tuo ilmi, että virallinen vanhemmuusstatus ei muutu sukupuolen juridisen vahvistamisen myötä. Sen vuoksi viranomaiset ja hoitohenkilökunta yleensä käyttävät oletusarvoisesti väärää nimitystä. Eräs vastaaja esimerkiksi kertoo, että kahden äidin perheessä kasvavaa pientä lasta hämmentää, kun hoitohenkilökunta puhuu *isästä* tarkoittaessaan lapsen vauva-aikana sukupuolensa naiseksi korjannutta biologista isää.

Yksikään 1-ryhmän vanhemmista ei ole identifioinut itseään kyselyssäni muunsukupuoliseksi, mutta 2-ryhmän informanteista muunsukupuolisia on kymmenen. Kolme heistä on kertonut olevansa biologisesti naisia ja identiteetiltään muunsukupuolisia. Seitsemän heistä ei ole kertonut biologista sukupuoltaan.

Kaikki kolme muunsukupuolista biologista naista toivovat tulevansa kutsutuksi *isäksi* tai *iskäksi*. Yksi heistä kertoo, että *isä*-nimitys välittää ympäristölle oikean kuvan sekä hänen suhteestaan lapseen että hänen omasta sukupuolen kokemuksestaan. Toinen toivoo ensisijaisesti olevansa *isä* tai *iskä*, mutta kertoo tilanteesta riippuen myös *äiti*-nimityksen kelpaavan. *Äitiin* liittyy kuitenkin tietty varaus, sillä vastaaja kuvailee nimityksen aiheuttavan kipua, mikäli hän ei ole tarpeeksi hyvällä tuulella ottaakseen nimityksen vastaan.

Muista muunsukupuolisista kaksi haluaa tulla kutsutuksi etunimellä ja toivoo, että heidän vanhemmuuteensa viitattaisiin sukupuolineutraalisti esimerkiksi sanalla *vanhempi*. Kaksi informanteista ei osaa sanoa, mitä nimitystä haluaisi käytettävän. Toinen heistä kertoo, että voisi käyttää esimerkiksi jotain nimityksistä *äiti*, *isi*, *mamma*, *mom* tai *vanhempi*.

Kaksi informanttia haluaisi käytettävän nimitystä *isä* ja kertoo pitävänsä erittäin tärkeänä, että heitä kutsuttaisiin juuri *isäksi*. Ainoastaan yksi muunsukupuolinen vastaaja toivoi ensisijaisesti naispuolisuutta ilmentävää nimitystä *mama*.

Yhteenvetona sukupuolen vaikutuksesta nimeämiseen voi sanoa, että kaikki vanhemmat sukupuolesta riippumatta haluavat käyttää joko sukupuolineutraalia nimitystä (etunimi, *vanhempi*) tai koetun sukupuolen mukaista nimitystä. Erityisen tärkeätä sukupuolen mukaiset nimitykset ovat muunsukupuolisille ja transsukupuolisille vanhemmille, jotka voivat nimityksellä vahvistaa sukupuoli-identiteettiään ja tuoda sen ilmi muille.

4.6. Vieraskieliset nimitykset

Kyselyvastauksissani on 13 äitiä, joiden äidinkieli on jokin muu kuin suomi. Kolmessa näistä vastauksista on erikseen ilmoitettu, että äidinkieli on vaikuttanut nimityksen valintaan. Kyseisten vanhempien perheissä molempien vanhempien nimitys on merkitykseltään 'äiti', esimerkiksi ruotsinkielisen ja suomenkielisen perheessä *mamma* ja *äiti*. Kaikissa vastauksissa kielen vaikutusta ei ole erikseen kommentoitu, mutta se on selvästi nähtävissä. Suomenkieliset äidit ovat kaikissa tapauksissa *äitejä*, mutta vieraskielisiä nimityksiä on hieman lyhennetty. Esimerkiksi ruotsinkielisistä löytyy kaksi *mamaa* ja englanninkielisistä *mummy* ja *mum*. Kolmessa perheessä toisen vanhemman nimitys on äiti vanhemman äidinkielellä ja toisen nimitys etu- tai lempinimi. Tällöin vieraskielisen nimityksen syynä ei ole erottuvuus toisesta nimityksestä, vaan halu valita nimitys omasta äidinkielestä.

Vieraan kielen vaikutus näkyy myös äidinkieleltään suomalaisten vanhempien nimityksissä. Monet vastaajista ovat erikseen kertoneet lainanneensa *mamma*-nimityksen ruotsin kielestä, vaikka perhe onkin kokonaan suomenkielinen. Isien kohdalla vastaavaa vieraan kielen vaikutusta ei ole näkyvissä, mutta vastaajissa onkin vain kuusi isää. Muutama isä kertoo käyttävänsä nimitystä *pappa* puhuessaan ruotsiksi, mutta ensisijainen nimitys on kaikilla isillä suomenkielinen.

2-ryhmän informanteista kolme kertoo harkitsevansa toisen vanhemman äidinkielen mukaisia nimityksiä. Lisäksi muutamassa vastauksessa on vierasperäisiä *mom-* ja *mama-*tyylisiä nimityksiä, mutta vastauksista ei selviä, johtuvatko ne asuinpaikasta, kaksikielisyydestä vai pelkästä nimityksen lainaamisesta. Eräässä vastauksessa kerrotaan, että nimityksen lainaamista ruotsista harkitaan, vaikka molemmat äidit ovatkin täysin suomenkielisiä.

Vieraskielisen nimityksen valintaan saattaa olla monta syytä. Kaksikielisessä perheessä on käytännöllistä, että ruotsinkielisen äidin nimitys on valmiiksi *mamma*, eikä sitä tarvitse ruotsia puhuessa kääntää. Näin nimityksen yksilöivyyys säilyy kielen vaihtuessa ja se on helpompi käsittää propriiksi yleisnimityksen sijaan. Mikäli nimitys vaihtelisi kielen mukaan, se pysyisi helpommin roolia ilmaisevana appellatiivina eikä yksilöityisi kyseisen äidin nimeksi. Yhdessä vastauksessa esimerkiksi kerrotaan, että toinen äiti on sekä suomeksi että ruotsiksi *Äiti* samoin kuin toinen äiti on molemmilla kielillä *Mamma*. Perheen kolmas vanhempi eli lapsen biologinen isä on kuitenkin *isä* tai *pappa* sen mukaan, kumpaa kieltä puhutaan. Tämä on merkittävä ero äitien ja isän nimitysten välillä, ja se osoittaa, että nimityksillä saattaa olla roolin osoittamisen lisäksi proprinen tarkoitus. Perheen isän nimitys saa vaihtua kielen mukana, koska isiä on vain yksi, mutta koska *Äiti* ja *Mamma* ovat eri henkilö, nimet eivät voi vaihtua kielen mukana.

Yksikielisissä perheissä valinnan syynä saattaa olla vieraskielinen suku, vieraassa maassa asuminen tai toisen vanhemman nimityksestä erottuminen. Esimerkiksi ruotsinkielisestä suvusta tulevalle *mamma*-nimitys voi olla yhtä tunnepitoinen sana kuin suomenkielisestä suvusta tulevalle *äiti*. Valmiiksi ruotsinkielinen nimitys voi myös helpottaa ruotsinkielisten sukulaisten luona kyläilyä, kun he eivät joudu miettimään, pitäisikö nimitys kääntää vai ei.

Vastaavasti englanninkielisessä maassa asuva suomenkielinen äiti voi valita nimityksen *mom* tai *mommy*, jotta nimeä ei tarvitsisi vaihtaa englantia puhuessa eikä sen ääntäminen tuottaisi hankaluuksia lapsen englanninkielisille ystäville.

Yksi nimityksen ruotsin kielestä lainanneista informanteista kertoo syyksi, että nimitys on aiemmin koskenut lemmikkieläinten omistajuutta. Havaitsin koirien inhimillistämistä käsittelevää kandidaatin tutkielmaa varten keräämästäni aineistosta, että vanhemmuutta ilmaisevia nimityksiä itsestään käyttävät koiranomistajat ovat mieluummin *mammoja* kuin *äitejä*. Kandidaatin tutkielman aineistossani on 73 naispuolista omistajaa koskevaa

nimitystä, joista 29 (40 %) on *äitejä* ja 41 (56 %) *mammoja*. Lemmikkien kohdalla *mamma* saatetaan pitää *äitiä* lievempänä sanana, minkä vuoksi se on ollut helpompi ottaa eläimen omistajuutta kuvaavaksi sanaksi. (Salonen 2014.)

Keskusteluaineistossani on blogikirjoitus, jossa pohditaan, voiko lemmikin kanssa käytettyä nimitystä siirtää vanhemmuuden nimitykseksi. Kirjoittaja toteaa, että nimitys on toisaalta hyvä, koska kuuluu jo valmiiksi perheen sanastoon, mutta toisaalta sen yhteys kissoihin tuntuu hassulta. Lisäksi kirjoittaja pohtii, voiko nimitys vakiintua hänen yksilöiväksi nimekseen, kun sitä on aikaisemmin käytetty myös hänen puolisoaan. (Blogi 1.) Myös yksi kyselytutkimuksen 2-ryhmän informanteista kertoo, että he ovat puolisonsa kanssa koirien *mamma* ja *äiti*, ja he uskovat, että nimitykset siirtyisivät luontevasti myös lasten kanssa käytettäviksi. Läheskään kaikki vastaajat eivät ole perustelleet *mamma*-, *mami*- tai *mama*-nimitysten valintaa, joten voi olla, että useammallakin on taustalla lemmikkien kanssa käytetty nimitys. Osa vastaajista kertoo, että *nimitykset olivat valmiina*, mistä voisi päätellä, että nimityksiä on aiemmin käytetty johonkin muuhun tarkoitukseen kuin äitiyden ilmaisemiseen.

5. Nimitysten rakenne

Tässä luvussa käyn läpi kaikki aineistoni nimitykset rakenteellisesta näkökulmasta. Mukana on myös sellaisia nimityksiä, jotka ovat olleet perheissä käytössä vain vähän aikaa, esimerkiksi lasten ollessa pieniä. Ne nimitykset, jotka esiintyvät vain 2-ryhmän informanttien vastauksissa, käsittelen selvyuden vuoksi omassa alaluvussaan. Muuten olen jakanut aineistossani esiintyvät nimitykset ryhmiin sananmuodostustavan perusteella. Lisäksi käsittelen nimityksiä tarkentavia määritteitä ja niiden rakennetta.

5.1. Johdokset

Produktiivisin sananmuodostuskeino aineistossani on johtaminen, ja noin puolet aineistoni nimityksistä on johdoksia. Eniten käytetään kantasanoista *äiti* ja *isä* muodostettuja johdoksia. Niistä molemmista on muodostettu kolme johdosta, minkä lisäksi niitä on käytetty yhdyssanojen osana. Tässä luvussa käsittelen vain johdoksia. Yhdyssanat esittelen luvussa 5.2. *Äiti*- ja *isä*-sanojen lisäksi johdoksia on muodostettu vartalosta *mam*-.

Olen koonnut kaikki aineistossani esiintyvät johdokset seuraavalla sivulla olevaan asetelmaan. Asetelmasta ilmenee myös sanassa käytetty johdin sekä aineistossani esiintyvien johdosten määrä. Kaikki esiintymät eivät ole perheessä ensisijaisesti käytettäviä nimityksiä, vaan olen laskenut mukaan myös kodin ulkopuolella silloin tällöin käytettävät nimitykset. Siksi asetelmassa ilmoitettujen esiintymien yhteenlaskettu lukumäärä on suurempi kuin aineistoni vanhempien määrä, ja mukana on myös sellaisia nimityksiä, joita ei ole luvun 4.1 yhteenvedossa.

ASETELMA 3. Nimityksinä toimivat johdokset ja niiden johtimet sekä johdosten esiintymien lukumäärä.

Johdos	Johdin	Esiintymät (kpl)
äiskä	-skA	20
äityli	-U + -li	2
äikky	-kkU	1
isi	-i	8
iskä	-kA	5
itikkä	-i + -kkA	1
mami	-i	14
mammi	-i	1
mammeliini	-liini	1

Kaikki aineiston johdokset ovat vanhoja murre sanoja, slangijohdoksia tai affektiivisia johdoksia. *Äiskä* ja *iskä* ovat kymenlaaksolaisia murreilmauksia, jotka ovat yleistyneet Helsingin slangissa 1970-luvulla (Paunonen 2000: s.v. *äiskä*, *iskä*). Affektiivisia johdoksia ovat *äityli*, *isi*, *itikkä*, *mami*, *mammeliini* ja *mammi*. Affektiset johtimet ovat hyvin lähellä slangijohtimia. Niiden yhteisiä piirteitä ovat esimerkiksi kantasanan äänneasun muuttaminen ilman, että sanan merkitys muuttuu ja sanan työstäminen lopusta tai keskeltä. Affektiset johdokset ja slangijohdokset ovat myös hyvin lähellä lapsenkielisiä sanoja, jotka on muodostettu äänteellisen modifioinnin kautta. (VISK § 219, Nahkola 1999: 619–620.)

Kuten asetelmasta 3 näkyy, aineistossani esiintyy eniten johdosta *äiskä*. Se muodostuu kantavartalosta *äi-* ja johtimesta *-skA*. Sama johdin on myös *isästä* muodostetussa johdoksessa *iskä*. Ainoa slangijohtimella muodostettu nimitys on *äikky*, jossa esiintyy johdin *-kkU*. (VISK § 218–220.)

Affektiivisessä johdoksessa *äityli* on peräkkäin kaksi affektiivista johdinaiheesta, *-U* ja *-li* (VISK § 209). Saman johtimen *-li* pidempi muoto *-liini* esiintyy sanassa *mammeliini*. Muut affektiset johdokset *isi*, *mami* ja *mammi* on muodostettu deminutiivijohtimella *-i*, joka voidaan liittää joko kantavartalon perään (*isi*) tai muokattuun kantasanaan (*mami*).

Vokaali *i* antaa sanoille deminutiivisen merkityksen. Sama johdin esiintyy sanassa *itikkä*, joka on muodostettu sanan *iti* (<*isi*) pohjalta lisäämällä deminutiivijohdin *-kkA*. Kyseinen johdin liitetään lapsenkielessä usein O- ja U-johtimiin (esimerkiksi *nenukka* 'pikkunenä'), nimiin tai vanhempien nimityksiin. (Laalo & Kunnari 2012: 112–118.)

5.2. Yhdyssanat

Kaikki aineistoni yhdyssanat ovat *määritysyhdyssanoja*, eli ne koostuvat *edusosasta* ja *määriteosasta* (VISK § 403). Yleisin vanhempien nimityksenä käytettävistä yhdyssanoista on muotoa ETUNIMI-*äiti*. Vanhemmista 22 mainitsee käyttävänsä nimitystä ETUNIMI-*äiti* ensisijaisena tai yhtenä ensisijaisista nimityksistä. Myös muutama isä kertoo käyttävänsä nimitystä ETUNIMI-*isä*, kun vanhempien erottamiseen on erityinen tarve. Nimitystä esiintyy myös muodossa ETUNIMI-*mamma*. Näissä nimityksissä edusosa osoittaa, että kyseessä on lapsen vanhempi, ja määriteosa yksilöi kummasta vanhemmasta on kyse. Monessa vastauksessa kerrotaan, että yksilöivää edusosaa käytetään vain, kun molemmat vanhemmat ovat paikalla, ja on tarve tehdä ero toiseen vanhempaan.

Olisi mielenkiintoista selvittää, ovatko kaikki ETUNIMI-*äiti*- ja ETUNIMI-*isä*-nimitysten yhteydessä käytettävät etunimet lyhyitä kaksitavuisia nimiä. Kuitenkin vain kymmenen vastaajaa on kirjoittanut nimensä näkyviin, minkä lisäksi yksi on kirjoittanut esimerkinimen ja kertonut sen olevan muutettu. Yhteistä annetuille nimille on, että kaikki ovat korkeintaan viisikirjaimisia ja päättyvät vokaaliin. Ainoastaan yksi nimi (*Julia*) on kolmitavuinen. On oletettavaa, että nekin nimet, joita ei ole kerrottu, ovat lyhyitä ja nopeasti lausuttavia. Kieli pyrkii olemaan taloudellista eli ilmaisemaan asiat mahdollisimman tiiviisti ja ytimekkäästi. Virallisissa yhteyksissä pitkillä yhdysnimillä on varmasti paikkansa, mutta arkipuheessa nimitykset saattavat lyhentyä kuin huomaamatta. (Länsimäki 1989.) Esimerkiksi nimet *Johanna-äiti* tai *Matias-isä* tuntuvat hankalilta ilmaisuilta käytettäväksi päivittäisessä arkipuheessa. Keskusteluaineistossani tuodaan esille myös huoli pitkän yhdysnimityksen lyhentymisestä pelkäksi etunimeksi (Blogi 1). Monelle vanhemmalle on tärkeää, että nimitys tuo ilmi vanhemmuuden, joten liian pitkiä nimiä, ja niiden mahdollista lyhentymistä pelkäksi etunimeksi halutaan välttää.

Kaksi vastaajaa kertoo käyttävänsä nimitystä *mamma*+NIMI, josta ei selviä, onko kyseessä yhdyssana, vai nimi ja siihen liitetty taipumaton nimikemäärite (VISK § 600). On myös mahdollista, että vastaaja on tarkoittanut ETUNIMI-*mamma*-tyylistä nimitystä, mutta koska nimitys normaalisti kuuluu vain puhuttuun kieleen, hän ei ole osannut hahmottaa oikeaa kirjoitusasua ja sanojen järjestystä. Kyseessä voi myös olla pelkästään ruotsin kielellä käytettävä nimitys, jolloin kumpikin tapaus kuulostaa luontevalta.

Mamma on yhdyssanan osana myös nimityksissä *äitimamma* ja *mammaäiti*. Informantin mukaan nimitykset ovat vain lapsen käytössä, joten niitä voi pitää deminutiivisina hellitelysanoina. Semanttiselta merkitykseltään sanan osat ovat toistoa, mutta kyseisessä perheessä *mamma* ja *äiti* on vakiinnutettu eri äitien nimityksiksi. Kyselyvastauksesta ei käy ilmi, käyttääkö lapsi nimitystä *äitimamma* puhuessaan *Mamma*-nimiselle äidille ja nimitystä *mammaäiti* puhuessaan *Äiti*-nimiselle äidille. Mikäli käyttää, nimitysten rakenne on tavallinen edusosa + määriteosa, jossa edusosan tehtävä on antaa sanalle deminutiivinen vivahde.

Yksi vastaaja kertoo lapsen käyttävän toisinaan nimitystä *puoliäiti*, jossa on ETUNIMI-*äidin* tavoin vanhemmuutta osoittava edusosa, mutta yksilöivän erisimen sijaan määriteosana on sanaa semanttisesti modifioiva *puoli*. Tässä tapauksessa määriteosan *puoli* tehtävänä on lieventää *äiti*-sanan merkitystä osoittamalla, että kyseessä ei ole lapsen äiti, vaan äidin kaltainen henkilö, joka kantaa vain puolet *äitiin* liitetystä semanttisista merkityksistä. On kiinnostavaa, että nimityksen osat ovat juuri järjestyksessä määriteosa + edusosa, sillä vakiintuneempi ilmaisu *puoliäidille* on *äitipuoli*. Informantin mukaan nimitys on tullut lapselta, joten kyseessä on luultavasti lapsen itse muodostama yhdyssana. Tätä oletusta tukee se, että määriteosa + edusosa on määritysyhdyssanan luontainen sanajärjestys, ja lapsen tuottama kieli perustuu aina opittuihin sääntöihin ja norminmukaisiin uusiin muotoihin ja ilmaisuihin (Laalo 2011: 18). *Puoliäiti* voi kuitenkin olla myös lapsen muualta oppima sana. Uusperheitä tutkineen Marianne Laaksosen (2014) mukaan *puoli*-alkuiset sanat ovat syrjäyttämässä *puoli*-loppuisia sanoja jälkimmäisiin liitettyjen kielteisten mielikuvien vuoksi.

Yhdellä informantilla esiintyvä *mummitäti* on sekä rakenteeltaan että semanttiselta merkitykseltään hyvin mielenkiintoinen. *Mummitäti* on mainittu vastauksena kyselytytkimuksen kysymykseen numero 12 eli ”Onko lapsella enemmän kuin kaksi vanhempaa?”

Mitä nimityksiä hänestä / heistä käytetään?” (liite), joten informantti on vastatessaan kokenut mummitädin olevan yksi lapsen vanhemmista. Määrittelyyhdyssanana *mummi* olisi sanan määriteosa ja *täti* edusosa. Sekä *täti* että *mummi* ovat vakiintuneita sukulaisuussanoja, joista toinen tarkoittaa isoäitiä ja toinen äidin siskoa. Molempia sanoja voidaan kuitenkin käyttää myös tarkoittamaan vanhaa tai vanhahkoa aikuista naista, joka voi olla sukulaisuussuhteen sijaan puhujalle täysin tuntematon. (KS.) Huolimatta siitä, mikä *mummitädin* irrallisten lekseemien merkitys on, yhdessä ne muodostavat uuden sukulaisuussanan. Sana saattaa olla syntynyt äänteellisestä samankaltaisuudesta *kummitädin* kanssa tai se saattaa olla lapsen keksimä yhdistelmä kahdesta lapselle tutusta sanasta.

5.3. Etunimet ja lempinimet

Kyselyyn vastanneista 29 (12 %) kertoo käyttävänsä ensisijaisesti tai yhtenä ensisijaisista nimityksistä etu- tai lempinimeä. Vain muutama vastaaja on kirjoittanut nimet näkyviin ja suurin osa on vastannut kertomalla käyttävänsä *etu- tai lempinimeä*. Suurin osa nimet näkyviin kirjoittaneista on kirjoittanut nimet osana ETUNIMI-*äiti*-tyylistä yhdysnimeä, jotka käsitelin edellisessä luvussa 5.2. Loput, sellaisenaan käytössä olevat etunimet ovat tavallisia kalenterinimiä, joiden analysointia en koe tarkoituksenmukaiseksi. Nimet eivät ole vanhempien itse päättämiä, eikä nimien rakenne ole ollut syy käyttää niitä erillisten vanhemmuutta ilmaisevien nimitysten sijaan.

Osa vastaajista kertoi käyttävänsä erityistä lasta varten kehiteltyä nimitystä, jota käytetään vain kotona lapselle puhuttaessa. Sellaiset nimitykset kuitenkin koetaan niin henkilökohtaisiksi, ettei niitä haluttu kertoa. Lisäksi muutamassa vastauksessa kerrotaan lapsen tai lasten kutsuvan vanhempiaan itse keksimillään nimityksillä tai lempinimillä. Vastauksista ei käy ilmi, perustuvatko kyseiset nimitykset *äiti*-, *isä*- tai *mamma*-sanoihin vai vanhempien etunimiin.

Ainoat näkyviin kirjoitetut lempinimet aineistossani ovat *Iippa* ja *Mima*. *Iipan* syntytarinaa ei kerrota, joten on mahdotonta sanoa, onko nimi kehitetty lasta varten vai onko se ollut olemassa jo ennen ensimmäisen lapsen hankintaa. *Iippa* voisi hyvin olla lasta varten kehitetty nimi, sillä se on hyvin lähellä lapsenkielisiä ilmaisuja ja helppo lausua. Perheen

nimien kerrotaan vakiintuneen osittain ennen lapsen syntymää, joten lapsen keksimä nimi *Lippa* tuskin on.

Miman syntytarina kerrotaan tarkasti. *Mima* on puhumaan opettelevan lapsen tulkinta *Mira*-nimestä ja se muistuttaa myös vanhemmuutta ilmaisevaa *mami*-nimitystä. Informantin vastausten perusteella nimitys *mami* ei ole kuulunut perheen sanastoon, joten todennäköisemmin kyse on lastenkielisestä variantista kuin *Miran* ja *mamin* kontaminaatiosta. Äänteellinen samankaltaisuus *mamiin* on kuitenkin saattanut vaikuttaa nimen vakiintumiseen ja tehnyt siitä semanttisesti *äitiin* verrattavan nimityksen. Informantti kertoo, että perheen molempia äitejä kutsutaan *äidiksi* ja *Mimaa* käytetään kun halutaan tehdä ero toiseen äitiin. Informantti kirjoittaa *Miman* isolla alkukirjaimella toisin kuin nimityksen *äiti*, eli se on selvästi enemmän propri kuin appellatiivi ja hahmotettavissa enemmän kyseisen vanhemman nimeksi kuin nimitykseksi.

5.4. Lapsenkieliset nimitykset

Lapsenkieli tarkoittaa sitä kielenkehityksen vaihetta, jolloin lapsen ääntämiskyky ei ole vielä kehittynyt, ja lapsi yksinkertaistaa kuulemaansa kieltä. Aikuisten käyttämänä lapsenkieli eli *hoivakieli* on osittain kehittyneen äännejärjestelemän matkimista. (Toivainen 1961: 305–309.) Esimerkiksi edellisessä luvussa käsittelemäni *Mima* on syntynyt lapsen vaikeuksista ääntää äänne [r]. Muita lapsenkielisiä nimityksiä aineistossani ovat *äippä*, *ätä*, *äittä*, *äijä* (< äiti), *mammi*, *mamma* ja *mama*.

Yhteistä kaikille lapsenkielisille nimityksille on kaksitavuisuus, josta käytetään termiä *trokeisuustedenssi*. Se tarkoittaa sitä, että tietyssä kielenkehityksen vaiheessa lapsi pyrkii käyttämään pelkästään kaksitavuisia sanoja, joiden ensimmäinen tavu on painollinen ja toinen painoton. Sama piirre on havaittu erikielisten lasten puheesta riippumatta siitä, millaista kieltä he ympärillään kuulevat. (Laalo 2011: 28–29.) Suomen kieli eroaa kuitenkin siten, että muissa kielissä tyypillisin lapsenkielen sanarakenne on KVKV (konsonantti-vokaali-konsonantti-vokaali), mutta suomen sanat ovat useimmiten tyyppiä KVKKV, KVVKV tai KVVKKV. (Toivainen 1994: 44.) Aineistossani tämä näkyy selvästi. *Äiti*-nimityksen jälkeen toiseksi suosituin on KVKKV-mallin mukainen *mamma*. Myös samanrakenteiset *äiskä* ja *äippä* ovat yleisiä äidin nimityksiä. Yhtään KVVK- tai

KVVKKV-rakenteista nimitystä aineistossani ei ole. Varsinkin kaksikielisissä perheissä on puolestaan KVKV-rakenteen mukaisia nimityksiä *mama* ja *mami*.

Äiti-sanasta muodostettuja lapsenkielisiä vastineita aineistossani ovat *äippä*, *ätä*, *äittä* ja *äijä*. *Äippä* muistuttaa johdosta, mutta *äi*-vartaloon liitetty *-ppA* on niin harvinainen johdin, että on mielekkäämpää puhua sanan äänteellisestä modifioinnista. Tyypillisesti *ppA*-loppuiset lapsenkieliset sanat ovat lyhentyneitä tai äänteellisesti modifioituja sanamuotoja, kuten *heppa* 'hevonen' ja *poppaa* 'polttaa' (VISK § 206 ja Toivainen 1961: 309). Samalla tavalla on muodostettu sana *äittä*. *Ätä*-sanaa on lyhennetty ääntämisen helpottamiseksi ja *äijä*-sanasta hankalasti ääntyvä /t/ on jätetty pois. Kahden lapsen kielenkehitystä tutkinut Jenny Niemelä (2010: 55) on arvellut äitiä tarkoittavan *äijä*-sanana äänten /j/ syntyneen vahingossa siirryttäessä äänneestä /i/ äänneeseen /ä/, sillä Niemelän aineistossa esiintyy samalla lapsella äidin merkityksessä myös sana *äiä*.

Mammi-sanana kerrotaan kyselyvastauksessa olevan lapsen vastine hankalasti äännettävälle vanhemman etunimelle. Kyselyvastauksessa ei tule ilmi vanhemman etunimeä, joten on mahdotonta päätellä, onko *mammi* johdos tai lyhenne, vai onko se syntynyt helposti äännettävistä äänneistä ilman yhteyttä vanhemman oikeaan nimeen. Perheen toista äitiä kutsutaan *äidiksi*, joten ainakaan *mammi* ei ole variaatio toisen vanhemman *mamma*-tai *mami*-nimityksestä. On kuitenkin mahdollista, että lapsi on kuullut sanan *mamma* josain muussa yhteydessä ja luonut siitä oman variaationsa.

Mama on valikoitunut kahden informantin perheeseen vieraan kielen perusteella. Toisen informantin äidinkieli on saksa ja toisen englanti. Yksi äidinkieleltään suomenkielinen informantti perustelee *maman* valintaa sillä, että lapsen on helppo ääntää se. Myös *mamma* pidetään ääntämisen helppouden ja tavujaon perusteella lapsenkielisenä, vaikka se voidaan luokitella myös lainasanaksi.

5.5. Muut nimitykset

Aineistossani on seitsemän nimitystä, jotka eivät sovi mihinkään aiemmin mainittuun kategoriaan. Kolme nimistä (*ima*, *mummy* ja *mum*) on vieraskielisiä, yksi nykykielestä poistunut vanhahtava äidin nimitys (*emo*), kaksi murteellisia äidin nimityksiä (*äite*, *mutsi*) ja

yksi toiseen merkitykseen vakiintunut sukulaissana (*täti*).

Ima on hepreaa ja tarkoittaa äitiä. *Mummy* ja *mum* ovat englanninkielisiä slangisanoja, joiden merkitys on 'äiti'. Informantit eivät kerro, käytetäänkö kyseisiä nimityksiä myös suomen kielellä puhuttaessa, mutta helposti äännettävän rakenteensa puolesta nimitykset sopivat myös suomen kieleen.

Emo on kantakielestä periytyneen *emän* deminutiivijohdos. *Emo*-nimitys on ollut käytössä äyrämöismurteissa vielä 1920-luvulla, mutta kadonnut lopulta kokonaan. (Nirvi 1952: 111–113.) Nykykielessä *emon* murteellista taustaa ei todennäköisesti tiedosteta, vaan sitä pidetään humoristisena tai juhlallisena nimityksenä. *Emo* tarkoittaa yleiskielessä naaraseläintä suhteessa poikaseensa (esimerkiksi *leijonaemo*), vanhahtavaa runokielistä vastinetta *äidille* tai leikkimielistä ilmausta jonkin paikan tai tilan emännälle (esimerkiksi *lentoemo*). (KS.) Rakenteeltaan *emo* ei poikkea muista vanhempien nimityksistä, vaan se on äännerakenteeltaan hyvin tyypillinen vanhemman nimitys.

Äite on hämäläismurteinen äidin nimitys. Heikki Ojansuu on todennut, että *äite* on alun perin ollut laina lounaismurteista, jossa se on ollut muodossa *äitei*. (Nirvi 1952: 113–114.) Murteellinen äännerakenne antaa *äite*-sanalle deminutiivisen ja affektisen vivahteen, mikä on saattanut ollut syynä sen valintaan.

Mutsi on vanhaa stadin slangia. Se on ollut nykyisessä kirjoitusasussaan käytössä vuodesta 1950. Sitä ennen se on kirjoitettu *mutsi*, *mutshi* tai *mutschi*. 1900-luvun alussa *mutsi*-sanalla on voitu viitata myös vaimoon, vanhaan naiseen tai yleisesti naisiin. (Pauonen 2000: s.v. *mutsi*.)

Täti on vakiintunut naisen nimitys, jolla yleensä viitataan äidin siskoon tai tuntemattomaan naiseen. *Tätiin* liittyy myös sivumerkitys sovinnaisesti pukeutuneesta, vanhahkosta naisesta. (KS.) Rakenteeltaan *täti* on lapsenkielisen tavurakenteen mukainen ja siksi tyypillinen vanhemman nimitys, vaikka semanttiselta merkitykseltään se onkin melko kaukana vanhemmuudesta.

5.6. Nimityksiä tarkentavat määritteet

Aineistostani löytyy seitsemän tarkentavaa määritettä, joita käytetään erityistilanteissa kuvaamaan vanhempien ja lasten välisiä biologisia ja juridisia suhteita. Nämä määritteet ovat *biologinen*, *sosiaalinen*, *juridinen*, *synnyttänyt*, *ei-biologinen*, *adoptio*(*vanhempi/äiti*) ja *toinen (äiti)*. Näistä viisi ensimmäistä on leksikaalistuneita adjektiivijohdoksia. *Biologinen*, *sosiaalinen* ja *juridinen* on muodostettu *possessiivisuutta* eli kuuluvuussuhdetta ilmaisevalla johtimella *-inen* (VISK § 261). Toisin kuin määritteet *biologinen* ja *juridinen*, määrite *sosiaalinen* ei ole semanttisesti läpinäkyvä. Sillä ei tässä yhteydessä tarkoiteta sosiaalisuutta, vaan vastakohtaa biologiselle.

Vastakohtaa on ilmaistu *sosiaalisen* lisäksi liittämällä *biologisen* eteen kieltoprefiksi *ei*. *Ei*-alkuiset ilmaukset ovat usein tilapäisiä ja muodostetaan tiettyä puhetilannetta varten (VISK § 172). Sellaisia ne tässäkin yhteydessä ovat, sillä kyseessä on vain erityistilanteessa käytettävä ilmaus.

Synnyttänyt on muodostettu verbistä *synnyttää* partisiipilla *-nUt*. Partisiippi viittaa aikaisemmin tapahtuneeseen tilanteeseen, eli tässä tapauksessa kertoo tarkoitteensa synnyttäneen lapsensa. (VISK § 522.)

Yhdyssanan *adoptiovanhempi* määriteosa *adoptio* modifioi semanttisesti edusosaansa *vanhempaa* tai *äitiä* (VISK § 403). *Isä*-sanana yhteydessä määritettä ei aineistossani esiinny. *Adoptio* paljastaa vanhemmuuteen liittyvän juridisen suhteen ja toisaalta sulkee pois biologisen vanhemmuuden (vrt. *juridinen*).

Määritteellä *toinen* on tässä yhteydessä tehtävänä tuoda ilmi, että äitejä on odotuksenvastaisesti kaksi. Ilmausta *toinen äiti* käytetään luultavasti sellaisissa tilanteissa, joissa kuulija ei tiedä toisen äidin olemassaolosta. Määrite *toinen* ei siis muiden tarkentavien määritteiden tapaan anna kuulijalle informaatiota äidin ja lapsen biologisesta tai juridisesta suhteesta, vaan ylipäätään tuo ilmi, että kyseessä on lapsen äiti.

5.7. Toistaiseksi lapsettomien informanttien suunnittelemat nimitykset

2-ryhmän informanttien nimityksistä suurin osa on samoja kuin 1-ryhmän informanttienkin nimitykset, mutta seitsemän nimitystä esiintyy vain 2-ryhmän vastauksissa. Neljä näistä on vierasperäisiä nimityksiä, yksi etunimen pohjalta muodostettu lempinimi, yksi vanhahtava naista kuvaava sana ja yksi lyhennelmä nimityksestä *mami*.

Vierasperäiset nimitykset perustuvat englannin, saksan ja espanjan tai portugalin kieleen. Kaikki ovat *m*-alkuisia ja helposti lausuttavia: *mom*, *mutti*, *mamai* ja *mamae*. *Mom*-nimitystä lukuun ottamatta nimitykset ovat kaksitavuisia ja muistuttavat paljon 1-ryhmän vanhempien käytössä olevia *mami*, *mama* ja *mamma*-nimityksiä.

Etunimeen perustuva nimitys *Hiski* voisi olla yhdistelmä vanhemman etunimeä ja nimitystä *iskä*. Informantti ei ole kertonut nimityksen taustaa, joten on mahdotonta sanoa, onko nimitys keksitty vanhemmuutta varten, vai onko se jo käytössä henkilön lempinimenä. Perheen toista informanttia toivotaan vanhempana kutsuttavan *iskäksi*, joten äännteellinen yhteys *Hiskin* ja *iskän* välillä on kuitenkin selvä.

Arkikielessä halventavassa tarkoituksessa käytetty nimitys *akka* on rakenteeltaan tyypillinen vanhemman nimitys (KS). Siinä on kaksi tavua ja se on helposti lausuttava. Rakenteeltaan harvinaisempi on yhden tavun nimitys *mai*, joka on lyhennelmä nimityksestä *mami*.

6. Nimitysten tilanteinen vaihtelu

Tässä luvussa käsittelen nimitysten tilanteista vaihtelua. Olen jakanut perheen sisällä käytettävät nimitykset niihin, joita käytetään molempien vanhempien läsnä ollessa ja niihin, joita käytetään vain toisen vanhemman läsnä ollessa. Lopuksi käyn läpi tarkentavia määrittelyjä ja kerron, millaisissa tilanteissa niitä käytetään. Tämän luvun analyysi perustuu 1-ryhmän kyselyvastauksiin.

6.1. Lasten ja vanhempien läsnäolon vaikutus nimitykseen

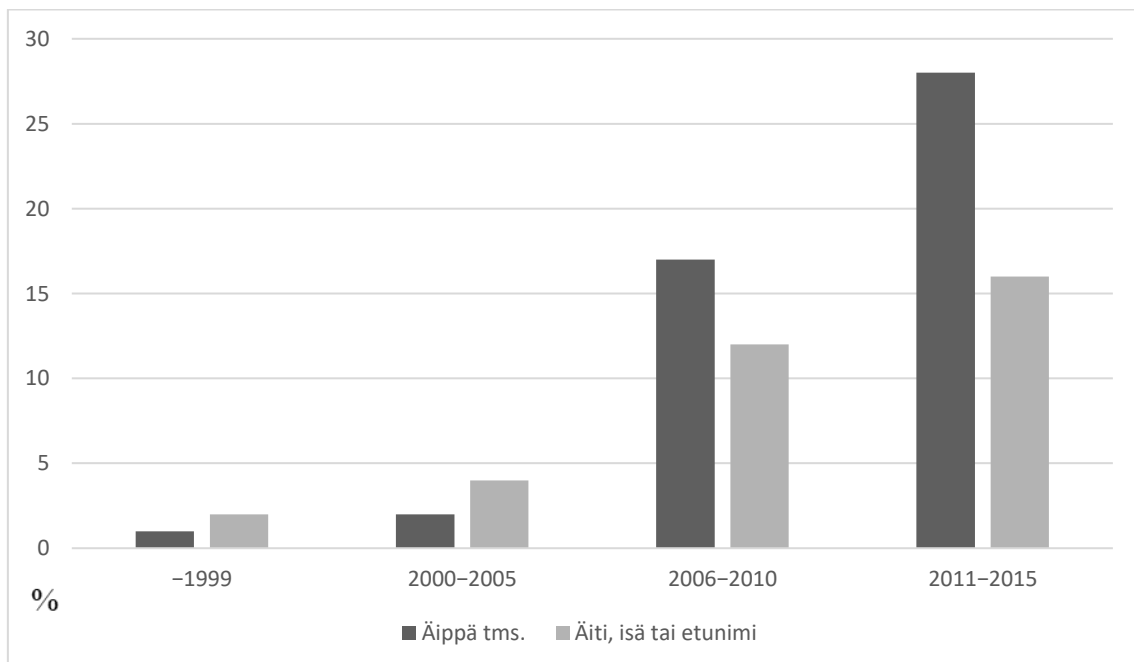
Useissa perheissä vähintään toisen vanhemman nimitys on eri, kun puhe on suunnattu lapselle, tai kun vanhemmat keskustelevat toisten aikuisten kanssa. Kyselyni perusteella 89 prosenttia vanhemmista käyttää itsestään nimityksiä *äiti*, *isä* tai *vanhempi* puhuessaan vanhemmuudestaan muille aikuisille, vaikka lapsille puhuessaan kyseisiä nimityksiä käyttää vain 59 prosenttia. Vanhemmista 26 prosenttia käyttää aina tai välillä *äiti*- tai *mamma*-johdoksia, ja ainoastaan 10 prosenttia ilmoittaa ensisijaiseksi nimityksekseen *maman* tai vastaavan myös muille aikuisille puhuessaan.

Perheen ulkopuoliset käyttävät perheen omia nimityksiä yli puolessa puhetilanteista. 45 prosenttia vastaajista ilmoittaa, että perheen ulkopuoliset käyttävät *äiti*- ja *isä*-nimitysten ohella perheen itse määrittelemiä nimityksiä. Näistä 9 prosenttia koskee vain läheisimpiä tuttuja, jotka tietävät nimitykset ja osaavat käyttää niitä oikein.

Kaikkein eniten perheen omia nimityksiä perheen ulkopuolisille puhuessaan käyttävät lapset. 59 prosenttia lapsista käyttää omia nimityksiä muillekin kuin perheenjäsenille puhuessaan. Monelle lapselle nimitykset ovat erisnimen kaltaisia propreja, eikä toiselle äidille varattu *Äiti* ole yleisnimitys edes kodin ulkopuolella. Loput 41 prosenttia kutsuvat vanhempiaan kodin ulkopuolella etunimellä, *äidiksi* tai *isäksi*. Osa tarkoittaa *äiti*- ja *-isä*-nimityksiä liittämällä alkuun vanhemman etunimen, esimerkiksi *Maija-äiti*.

Lasten ikä vaikuttaa hieman lasten kodin ulkopuolella käyttämiin nimityksiin. Havainnollistan tätä alla olevassa kuviossa 5. Kuten kuvio osoittaa, eniten perheen omia nimityksiä käyttävät 2011–2015 syntyneet lapset (60 % samoina vuosina syntyneistä lapsista). Myös *äitiä, isää* tai etunimeä käyttävistä lapsista suurin osa on syntynyt 2011–2015, mutta ero 2006–2010 syntyneisiin lapsiin on huomattavasti pienempi kuin omia nimityksiä käyttävillä. Ennen vuotta 2005 syntyneitä lapsia on niin vähän, että nimityksistä ei voi tehdä luotettavia havaintoja. Eri vuosina syntyneiden lasten käyttämistä nimityksistä kuitenkin voi päätellä, että nuoremmat lapset käyttävät todennäköisemmin samoja nimityksiä kotona ja kodin ulkopuolella, kun taas vanhemmat lapset käyttävät useammin yleisnimityksiä *äiti* ja *isä* tai puhuvat vanhemmistaan etunimillä.

Olen jättänyt kuvioista ja prosenttiosuuksista pois ne lapset, jotka eivät vielä puhu mitään. Aineistossani niin pieniä lapsia on 22. Lisäksi on muutamia rajatapauksia, joissa lapsi ei puhu vielä paljoa tai ei puhu vielä muille kuin läheisilleen. Mikäli tällaisten lasten vanhemmat ovat ilmaisseet vahvan toiveen tiettyjen nimitysten vakiintumisesta lapsen kielenkäyttöön, olen käsitellyt nimityksiä kuin lapsi käyttäisi niitä jo.

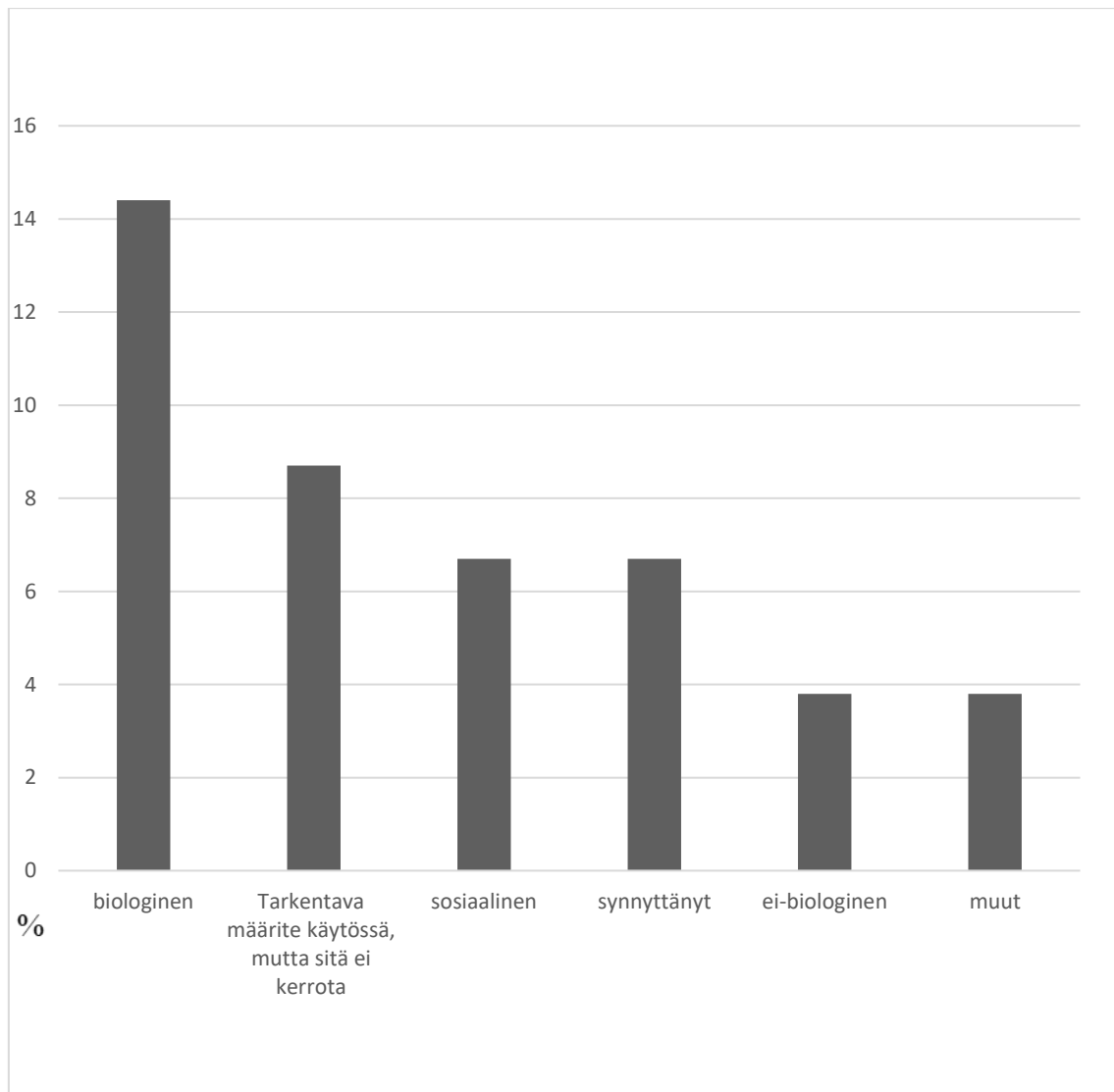
KUVIO 5. Eri-ikäisten lasten perheen ulkopuolella käyttämät nimitykset.

6.2. Tarkentavien määritteiden tilanteinen vaihtelu

Sateenkaariperheiden vanhemmista puhuttaessa tarkentavia määritteitä ovat biologista tai juridista suhdetta ilmaisevat nimityksen osat. Vastaajista 40 prosenttia ilmoittaa käyttävänsä tällaisia määritteitä, mutta vain muutamalla vastaajalla ne ovat yleisessä käytössä. Suurin osa käyttää nimityksiä ainoastaan lääkärissä ja sateenkaariperheyhteyksissä, mikäli joku erityisesti kysyy. Kymmenen prosenttia informanteista kertoo, että tarkentavia nimityksiä ei käytetä edes lääkärissä, vaan biologiset suhteet tarvittaessa selitetään auki.

Yleisin tarkentava määrite on *biologinen*. Sen vastakohtana *sosiaalinen* on aavistuksen *ei-biologista* suositumpi. Lisäksi käytetään määritettä *synnyttänyt* ja nimityksen eteen liitettävää määriteosaa *adoptio*. Yhdessä vastauksessa esiintyy määrite *juridinen*, mutta sitä kerrotaan käytettävän vain *biologisen* tai *synnyttäneen äidin* ohella kerrottaessa perhesuhteista. Vastauksista 9 prosentissa kerrotaan, että tarkentavia määritteitä on käytössä, mutta niitä ei mainita. Edellä mainittujen nimitysten osuus on siis varmasti todellisudessa arvioimiani osuuksia suurempi, sillä uskon nimityksiä mainitsemattomien käyttävän yleisimpiä määritteitä *sosiaalinen*, *synnyttänyt* ja *biologinen*.

Seuraavalla sivulla oleva kuvio 6 esittelee tarkemmin määritteiden jakaantumista. Mikäli vastauksessa on mainittu useampi tarkentava määrite, olen laskenut jokaisen omana vastauksenaan. Sen vuoksi määritteiden yhteenlaskettu määrä on suurempi kuin luvun alussa kertamani nimityksiä käyttävien perheiden määrä.

KUVIO 6. Vanhempien nimityksiin liitetyt tarkentavat määritteet.

Kuviossa 6 esiintyvien tarkentavien määritteiden lisäksi 15 prosenttia äideistä ilmoittaa käyttävänsä puolisostaan joskus nimitystä *toinen äiti*. Määrite *toinen* poikkeaa muista määritteistä siinä mielessä, että se ei varsinaisesti kerro mitään toisesta äidistä. Tarkennuksen ainoa tavoite on tuoda ilmi, että äitejä on yhden sijasta kaksi. Määrite on poikkeava myös siksi, että sillä voidaan tilanteesta riippuen viitata kumpaan tahansa äitiin (vrt. *biologinen* ja *sosiaalinen*). *Toinen äiti* on luonteva sekä tilanteissa, joissa toinen äiti esitellään ensimmäisen äidin jälkeen, että tilanteissa, joissa toinen äiti ei ole ollenkaan läsnä. Sanoessaan *olen lapseni toinen äiti* puhuja tuo ilmi, että lapsi kasvaa kahden äidin perheessä.

Myös osa lapsista käyttää joskus ilmaisua *toinen äiti* halutessaan tuoda ilmi, että hänellä on kaksi äitiä. Lapsi voi ilmaisulla *toinen äiti* myös tuoda esiin, että sana *äiti* ei ole hänen kielenkäytössään yksilöivä nimi, vaan toimii yleisnimityksenä kummalle tahansa äideistä.

7. Nimityksiin liitetyt arvot ja asenteet

Tässä luvussa tarkastelen nimityksiin liitettyjä arvoja ja asenteita kyselyvastausten ja internet-keskustelujen pohjalta. Kyselytutkimuksessani ei ollut suoraa kysymystä nimityksiin liittyvistä arvoista, sillä sellainen kysymys olisi ollut liian ohjaileva. Olen koonnut tässä luvussa analysoimani aineiston kaikista arvoihin ja asenteisiin liittyvistä vastauksista. Eniten asenteita on kuvailtu vastauksissa viimeiseen avokysymykseen ”Onko sinulla muuta sanottavaa vanhempien nimityksistä omassa/tulevassa perheessäsi tai ylipäättään?” (ks. liite, kysymykset 20 ja 28.), mutta moni vastaaja tuo mielipiteitään ilmi myös vastauksissa muihin kysymyksiin.

Aineiston pohjalta olen selvittänyt, millaisia argumentteja sateenkaariperheiden vanhempien nimistä on esitetty erilaisissa konteksteissa ja miten argumentteja on perusteltu. Olen myös pohtinut, millaisia ideologioita argumenttien takana on. Jokaisen argumentin kohdalla on sattumanvaraisesti valittuja havainnollistavia esimerkkejä. Kaikki tässä luvussa esitetyt esimerkit kyselyvastauksista tai internet-keskusteluista ovat ilmiselvien näppäilyvirheiden korjaamista lukuun ottamatta alkuperäisessä kirjoitusasussaan. Esimerkit, joissa ei ole lähdeviittausta, ovat kyselyvastauksista.

7.1. Pitääkö biologisen vanhemmuuden näkyä nimityksessä?

Kun on kyse sateenkaariperheistä, biologinen suhde ohjaa paljon nimitysten valintaa. Joko biologista äitiä kutsutaan *äidiksi* ja sosiaalista äitiä jollain muulla nimityksellä, tai valitaan nimitykset, joilla yritetään häivyttää biologisia suhteita. Käsittelin biologian ja nimitysten suhdetta myös luvussa 4.4., mutta tässä luvussa näkökulmani on laajempi.

Kaikkein vahvimpia tunteita ja mielipiteitä liitetään sanaan *äiti*. Monelle *äiti*-nimityksen ja biologisen suhteen välinen yhteys on niin tiivis, että synnyttävän äidin nimittämistä *äidiksi* kuvataan automaattiseksi ja luonnolliseksi (esimerkit 1, 2 ja 3). Myös ulkopuolisten kerrotaan pitävän valintaa itsestään selvänä ja luonnollisena, sillä poikkeavat valinnat herättävät monessa vastustusta (esimerkit 4, 5 ja 6).

- 1) Äiti on äiti luonnollisesti kun on synnyttänyt lapsen.
- 2) Biologinen äiti on äiti, tuntuu jotenkin luonnolliselta.
- 3) Äiti tuli automaattisesti vaimolleni (biologinen äiti).
- 4) Nimityksien merkitykset ovat selkeitä itselle ja läheisille, ulkopuolisille kahden äidin olemassa olo hankalaa - - Aina joutuu avaamaan perhesuhteita ja korjaamaan nimityksiä, kuka on kukin ja usein jäädyään tankkaamaan "kumpi synnytti"-merkitystä äiti-sanan kanssa.
- 5) Ei ole mahdollista että lapsella on kaksi äitiä. Kyllä ne siemennesteet on ihan mieheltä tullut. (Vauva.fi)
- 6) Ihmettelen, kun joissakin perheissä on kaksi äitiä. Lapsella voi mielestäni olla vain yksi äiti.

Käsittelin luvussa 2.5 ideologian ja asenteiden suhdetta ja kielen tasolla tapahtuvaa luonnollistamista. Biologisen äidin pitäminen itsestään selvänä *äitinä* on juuri tällaista luonnollistamista. Yhteiskunnassa vallalla oleva tapa ajatella on niin vakiintunut, että kielenkäyttäjät kokevat sen yleiseksi totuudeksi, jota ei tarvitse erikseen perustella tai ajatella (Heikkinen 2012b: 117). On kuitenkin tilanteita, joissa luonnollistuneet kielivalinnat asetuvat kyseenalaisiksi. Tällöin puhuja, esimerkiksi sateenkaariperheen lasta hoitava lääkäri, voi joko pyrkiä pois luonnollistetuista totuuksista tai ylläpitää kielen valtarakenteita kieltäytymällä käyttämästä ideologiansa vastaista ilmaisua. Aineistossani tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi ne, joissa perheen ulkopuoliset henkilöt kutsuvat sosiaalista äitiä etunimellä, *tädiksi*, *isäksi* tai *huoltajaksi*, vaikka kyseinen äiti olisi juuri kertonut olevansa nimitykseltään *äiti* (esimerkit 7 ja 8).

- 7) Kuopuksen syntymän jälkeen menin vauvan kanssa heräämööni ja vaikka kättilö tiesi perhekuviomme, hän kutsui minua tädiksi.
- 8) Huomaan, että muut aikuiset käyttävät mielellään etunimeäni, kun puhuvat lapsieni kanssa, eikä niin, että sanoisivat "kysy äidiltäsi tms".

Väärän nimityksen käyttäminen voi olla alitajuista ja johtua opituista kielenkäyttömallista, minkä vuoksi se ei välttämättä paljasta puhujan todellisia asenteita (Heikkinen 2012b: 116–118). Esimerkin 7 kättilö ei välttämättä ole ajatellut sanavalintaansa tai ymmärtänyt sen loukkaavuutta. Samoin esimerkistä 8 ei paljastu, ovatko muut aikuiset valinneet etunimen alitajuisesti ja ajattelematta vai tarkoituksenaan osoittaa, että he eivät pidä kyseistä äitiä lapsen äitinä. Yksi informantti kertoo, että heitä kutsutaan usein heidän valitsemillaan nimityksillä, eli molempia *äidiksi*, mutta joskus muut aikuiset yrittävät kyseenalaistaa tätä valintaa kutsumalla sosiaalista äitiä etunimellä, koska hän ei ole ”oikea

äiti” (esimerkki 9). Samanlaista sosiaalisen äidin väheksyntää on kohdannut toinenkin informantti (esimerkki 10).

- 9) Joku päiväkodin hoitaja on joskus sanonut minulle, että "sinähän olet se 'oikea' äiti". Se tuntui pahalta sekä puolisoni puolesta että lapsen näkökulmasta: hänelle kumpikin äiti on ihan yhtä paljon äiti.
- 10) Joudun usein selventämään kun on puhe äitistä ja äidistä että tosiaan äitejä on kaksi ja usein ihmisiä kiinnostaa lähinnä kumpi on synnyttänyt = äiti, toinen äiti kääntyy sen selvittyä muotoon huoltaja/etunimi

Yhdessä internet-keskustelussa pohditaan, millä nimityksellä heteropariskunnan pitäisi kutsua hedelmöityshoidolla alkunsa saaneen lapsen isää (esimerkki 11). Esimerkkikommenttia on edeltänyt alustus siitä, että biologiset vanhemmat ovat aina *äiti* ja *isä* ja että sosiaalisia vanhempia ei saisi kutsua vanhemmuutta osoittavalla nimityksellä, vaan esimerkiksi *tädiksi* tai etunimellä. Kysymys on hyvä esimerkki vastarinnasta kielellistä valankäyttöä kohtaan. Kysyjä pakottaa vastapuolen sijoittamaan *terveen järjen* (ks. luku 2.5.) vastaisen tilanteen luonnollistuneeseen ydinperheymppäristöön ja pohtimaan argumenttiensa pitävyyttä muussakin kuin ideologiansa vastaisessa perhemallissa.

- 11) Mitä jos heteroperheessä lapsi on saatu aikaan lainasiittiöillä? Perheen isää ei sitten varmaan sanota isäksi, vaan hänelle on joku oma nimitys? – – Ei varmasti isä kuitenkaan, koska eihän lapsella voi olla kahta isää. (Suomi24.fi)

Kukaan ei ole vastannut kysymykseen, vaikka keskustelu jatkuu vielä kysymyksen esittämisen jälkeen. Tästä voi päätellä, että ehdottomat asenteet nimitysten määrittämisestä biologian kautta koskevat vain samaa sukupuolta olevia vanhempia. Kysymysten välttely saattaa olla osoitus siitä, että biologisen vanhemmuuden ja vanhemmuusnimitysten yhteyttä korostavat keskustelijat eivät ole halunneet myöntää argumenttiensa ristiriitaisuutta.

Sateenkaariperheiden vanhemmat usein tiedostavat, että biologisen äidin äitiys on yhteiskunnassamme luonnollistunut itsestäänselvyys, ja yksi informantti (esimerkki 12) pohtii, että biologisen äidin *äiti*-nimitys on saattanut helpottaa ulkopuolisten suhtautumista.

- 12) Tuntuu siltä, että ympäristön on ollut helppo sopeutua nimenomaan sosiaalisen äidin nimittämiseen mammaksi. Jos itse biologisena äitinä olisin valinnut jonkin muun nimityksen kuin perinteisen "äiti", olisi ongelmia ollut takuulla enemmän.

Informantti todennäköisesti tarkoittaa *sopeutumisella* nimitysten sovitun käytön lisäksi ulkopuolisten kokonaisvaltaista sopeutumista kahden naisen muodostaman perheen olemassaoloon. Sateenkaariperheiden kohtaama vastustus kun harvoin koskettaa pelkästään nimityksiä. Monet vanhemmat tiedostavat yhteiskunnan asenneilmapiirin ja pyrkivät siksi tietoisesti välttämään vastustusta herättäviä nimityksiä. Eräs sateenkaariperheen äiti on kirjoittanut keskustelufoorumille pitkän viestin lasten kohtaamista ennakkoluuloista ja vihasta, joita voi yrittää helpottaa valitsemalla enemmistölle kelpaavat nimitykset (esimerkki 13).

- 13) Voi lapsiraukkaa, jos hän luulee, että hänellä on 2 äitiä.. Lapset (ja jopa aikuiset) voivat olla TODELLA julmia. – – Me ainakin olemme joutuneet kärsittämättömän loukkaaviin ja nöyryyttäviin tilanteisiin – – Sitä ei koskaan tiedä, millaisiin ahdistaviin tilanteisiin lapsi sitten joutuu, kun ei ole vanhempia suojelemassa. Kannattaa siis varmistaa, ettei lapsella ole harhakäsityksiä ainakaan tämän asian biologisesta puolesta. Ette osaa kuvitellakaan, millaiseen raivoon se saattaa yllyttää joitain heteroita, kun lapsi selittää olevansa isätön ja että hänellä on 2 äitiä. (Suomi24.fi.)

Esimerkki 13:n kirjoittajan perheessä toista äitiä kutsutaan *äidiksi* ja toista etunimellä. Kirjoittajan mielestä on parasta valita nimitykset, jotka noudattavat perinteisiä biologisia suhteita. Tämä ajatus selventää myös sitä, miksi kyselyaineistossani on nähtävissä niin paljon muiden sateenkaariperheiden vanhempien nimityksiin kohdistuvaa ikävää arvostelua. Kun mielipiteet perustuvat ympäröivään maailmaan ja ympäröivä maailma suhtautuu negatiivisesti esimerkiksi kahteen äitiin, on ymmärrettävää, että sateenkaariperheet haluavat mukautua yhteiskunnan vaatimuksiin edes nimitysten tasolla ja edellyttävät samaa myös muilta sateenkaariperheiltä.

Kyselyvastauksissa ei tule ilmi yhä vahvoja kokemuksia syrjinnästä kuin keskustelupalstoilta ja blogeista kerätyssä aineistossa, sillä kyselyvastaukset koskevat vain nimityksiä. Monet informantit kuitenkin kertovat, miten vanhemmat tai lapset ovat pahoittaneet mielensä, kun nimityksiä on käytetty väärin. Biologiseen suhteeseen perustuvien nimitysten valinta saattaa siis säästää perheet monenlaiselta mielipahalta ja helpottaa sekä lasten että vanhempien elämää. Myös ne vanhemmat, jotka eivät ole kokeneet syrjintää nimitysten vuoksi, ovat tietoisia nimityksiin liittyvistä ongelmista (esimerkki 14).

- 14) Tiedän perheitä, joissa ei-biologisen äidin nimittäminen "äidiksi" on ollut muille vaikeaa mutta en ole itse kokenut tällaista.

Esimerkki 14 kuitenkin osoittaa, että vaikka nimitykset voivat saada aikaan vahvoja reaktioita ulkopuolisissa ihmisissä, ongelmia ei välttämättä tule ollenkaan, ja perhe voi valita juuri sellaiset nimitykset, jotka heille parhaiten sopivat. Osa vanhemmista on myös tietoisesti pyrkinyt estämään nimityksistä tehtäviä päätelmiä ja valinnut molemmille nimityksen *äiti* (esimerkit 15 ja 16) tai päättänyt kutsua molempia etunimellä (esimerkki 17).

- 15) Päätimme ennen lasten syntymää, että kumpikin äiti on "äiti", jottei ulkopuoliselle ole selvää kumpi on lapset synnyttänyt, eikä synny arvojärjestystä kuten olisi jos toinen olisi äiti ja toinen mamma/etunimi/tms.
- 16) Kiva, että molempia äitejä kutsutaan samalla nimellä. Se ei erottele äitiyttä synnyttäneeseen ja sosiaaliseen vanhempaan. Myöskään lasten silmissä. Tarvittaessa ero tehdään sitten etunimi-liitteellä. Sopii meille.
- 17) Itse perheen ensimmäisenä synnyttäjänä (ei tiedetty tulisinko olemaan myös ainoa synnyttäjä) en halunnut vahvistaa käytettävien nimitysten avulla ihmisten ajatuksia siitä, että minä biologisena ja synnyttävänä vanhempana olen se (ainoa) oikea äiti. Koin myös äiti-sanana jotenkin erittäin arvolutautuneena.

7.2. Ovatko *äiti* ja *isä* arvokkaampia kuin muut nimitykset ?

Monessa kyselyvastauksessa ja internet-keskustelussa pohditaan, onko *äiti* arvokkaampi ja tunnelautuneempi nimitys kuin muut vanhemmuutta ilmaisevat nimitykset. Monet ajattelevat, että *äiti* on lapsen kaikkein läheisin vanhempi, jonka suhde lapseen on aina syvempi kuin isän tai toisen äidin suhde. *Äitiä* ei siis pidetä pelkkänä nimenä, joka yksilöi tietyn vanhemman, vaan se on samalla myös rooli, joka osoittaa vanhemman aseman perheessä. Esimerkki 18 tuo hyvin ilmi tämän asenteen:

- 18) Meille psykologi sanoi ettei ole hyvästä kutsua molempia äidiksi. Lapselle suhde biologiseen äitiin on ainutlaatuinen, vähättelettä kumppanin merkitystä. Siispä meillä on äiti ja mami. (Blogi 3)

Esimerkki 18 paljastaa, että psykologin mielestä *äiti*-nimitys on olennainen osa lapsen ja äidin suhdetta ja toisenkin äidin kutsuminen *äidiksi* vaarantaisi tämän suhteen. Samankaltainen argumentti tulee esiin myös yhdessä kyselyvastauksessa (esimerkki 19).

- 19) Esim. hedelmällisyshoitoklinikan neuvonnassa oli tiukka jäkätys siitä, että ei voi sanoa kahta henkilöä äidiksi, pitäisi ottaa äiskä, mamma, mami tai kenties jopa nana. Toisten sateenkaariperheiden esimerkki painoi myös vaakakupissa. Myös muillekin oli joskus käsitteellis-ontologisesti olevan mahdollonta käsittää, miten kodissa voi elämä soljua, jos siellä on kaksi äiti nimekettä: "kumpi on se emo?" - joutui eräskin ystäväni selvittämään iäkkäälle vanhemmalleen.

Minkäänlaisia tutkimuksia nimitysten vaikutuksesta äiti–lapsi-suhteisiin ei kuitenkaan ole tehty, vaan argumentit perustuvat puhujien omiin mielipiteisiin ja ennakkoluuloihin. Kaikki vanhemmat kuitenkin tuntuvat tiedostavan *äitiin* liitetyt oletukset ja asenteet ja ottamaan ne huomioon nimitysten valinnassa. Tunnelatausta käytetään hyväksi esimerkiksi vahvistamaan sosiaalisen vanhemman identiteettiä sekä helpottamaan ulkopuolisten suhtautumista sosiaaliseen vanhemmuuteen (esimerkit 20 ja 21).

- 20) Monella tässä juuri ajatus, että eivät nimityksillä kerro biologisesta taustasta ja toisaalta tuovat ympäristölle, että ei-synnyttänyt on "oikea äiti" ja saattaa sillä olla vaikutusta myös vanhemmille itselleen. Montaa lapsen ei-biologista sukulaista on myös auttanut lapsen ottamista sukuun, kun lapsen sosiaalinen vanhempi on nimitykseltään Äiti.
- 21) Alussa puolisoni kutsui itseään etunimellä koska ei tuntenut itseään vanhemmaksi. Omaa isäänsä hän oli kuitenkin kutsunut iskäksi, ja nimitys otettiin käyttöön minun aloitteestani koska ajattelin että se auttaisi vanhemman identiteetin - omaksumisessa. Näin kävikin, ja nyt iskä on hänelle luonteva nimitys (toki identiteetin omaksumiseen vaikuttivat muutkin asiat).

Esimerkissä 21 on kuitenkin huomattava, että vanhemmuusnimityksen lisäksi identiteettiä on vahvistanut omassa lapsuudessa syntynyt tunnelataus. Muutamassa muussakin vastauksessa tulee ilmi, että latautunein nimitys ei aina ole äiti tai isä, vaan se voi olla joku muu nimitys, jota vanhempi on itse käyttänyt lapsuudessaan (esimerkki 22).

- 22) Olen kutsunut omaa äitiäni äiskäksi, joten se oli luontevaa minulle kutsua itseänikin äiskäksi.

Useimmille vanhemmille vahvin tunnelataus kuitenkin liittyy nimitykseen *äiti*. Tunnelatauksen kautta syntyvää eriarvoista asemaa pyritään myös ehkäisemään säästämällä *äiti* yleisnimitykseksi tai kutsumalla molempia vanhempia *äidiksi* (esimerkki 23).

- 23) Siihen äiti-sanaan lautautuu valtavasti erilaisia oletuksia ja arvoja, vaikka käytettäisiinkin molemmat jotain lempinimen tyyppistä muodostelmaa siitä. Olenkin kuullut molempien äitien joskus valitsevan sen jonkun lempinimen äiti-sanasta, ettei tule eriarvoista asemaa. Ulkopuolisille taas se tuntuu olevan ensiarvoisen kiinnostavaa, että kumpi on se Biologinen Äiti. (Blogi 2.)

Tähän mennessä käsittelemäni esimerkit ovat kaikki olleet 1-ryhmän vanhemmilta. 2-ryhmän informanttien ajatukset nimityksistä ovat osittain samanlaisia, mutta elettyyn elämään perustuvat kokemukset tietenkin puuttuvat. Sama huoli sosiaalisen vanhemman pitämisestä vähempiarvoisena tulee kuitenkin esiin monessa vastauksessa (esimerkki 24).

- 24) Olisin todella loukkaantunut, jos minua ei kutsuttaisi äidiksi – tuntisin että minun äitiyttäni ei pidettäisi yhtä tärkeänä ja luonnollisena tai "oikeana" kuin puolisoni äitiyttä. Vaikka en muuten koe epävarmuutta omasta tulevasta ei-biologisesta äitiydestäni, on tämä nimitys asia hieman herkkä paikka minulle ja asia, jota olen miettinyt paljon etukäteen.

Blogiteksteissä ja niiden kommentteissa on pohdittu nimityksiä käytännön ja nimitysten herättämien mielikuvien näkökulmasta. *Äiti*- ja *mamma*-sanojen johdoksiin esimerkiksi liittyy mielikuvia, joista kaikki vanhemmat eivät tunnista itseään. *Mamma* koetaan "muumimammamaisena" tai isoäidin nimityksenä, *mama* "ghetton sexy mamana" ja *äippä* "epäluontevana itselle". Mielipiteitä itse keksityistä nimityksistä on vähän, mutta yksi kyselytutkimukseen vastannut kirjoittaa, että hänen mielestään itse keksityt nimitykset kuulostavat välillä teennäisiltä. Myös humoristisiksi kutsuttuja nimityksiä kuten *emoa* pidetään outona valintana.

7.3. Voiko vanhempia kutsua etunimellä?

Kolmas paljon ajatuksia herättänyt kysymys on, voiko vanhempia kutsua etu- tai lempinimellä vai onko vanhemmilla oltava erityiset vanhemmuutta osoittavat nimitykset. Molemmat näkökulmat tulevat kyselyvastauksissa esiin, mutta etunimiä vastustavia mielipiteitä on huomattavasti enemmän. Esimerkit 25, 26 ja 27 osoittavat, että vanhemmuutta osoittavat nimitykset koetaan tärkeiksi perhettä vahvistaviksi tekijöiksi sekä perheen sisällä että perheen ulkopuolella. Etunimillä kutsumista pidetään vanhemman roolia etäännyttävänä tekijänä.

- 25) Ihmettelen, sitä että monissa sateenkaariperheissä lapset kutsuvat vanhempiaan etunimillä. Meille oli tärkeää, ettei lapsi kutsu meitä etunimellä.
- 26) On tärkeää käyttää erityisiä nimikkeitä perheenjäsenistä. Mielestäni se vahvistaa perhettä sisäisesti ja samalla on selkeämpää ulkopuolisille, että kyseessä todella on perhe.

- 27) Yhdet mun perhetutut kutsuu niiden vanhempia nimillä ja se on tuntunut aina jotenkin karseelta. Ihan kuin ne ei olis kovin läheisiä. (Blogi 1)

Yhdessä vastauksessa todetaan myös, että etunimien käyttö saattaa aiheuttaa väärinkäsityksiä. Esimerkissä 28 kerrotaan, että lapset käyttävät tuntemattomille puhuessaan nimiä etunimien sijaan, sillä muuten tuntemattomat eivät välttämättä osaa hahmottaa kyseisiä henkilöitä lasten vanhemmiksi.

- 28) Hiukan tuntemattomammille lapset puhuvat etupäässä isästä ja äidistä, ja bonusisästä ja äidistä, koska ovat huomanneet, että ihmiset eivät osaa yhdistää heidän vanhemmukseen ihmisiä, joista he puhuvat etunimillä. Tutummille ihmisille puhuvat meistä etunimillä.

Ulkopuolisten kanssa syntyvistä väärinkäsityksistä huolimatta esimerkin 28 informantti ei koe etunimillä kutsumista vanhemmuutta tai perheensä läheisyyttä heikentäväksi tekijäksi. Hän pohtii pitkässä vastauksessa vanhemmuuden roolin ja nimityksen suhdetta monesta näkökulmasta ja päätyy lopulta siihen tulokseen, että etunimi on *äiti*-nimitystä henkilökohtaisempi (esimerkki 29).

- 29) Meillä puhutaan siitä – – että kaikki naispuoliset vanhemmat ovat lastensa äitejä ja miespuoliset isiä, mutta jokainen perhe itse sitten päättää, millä nimellä näitä henkilöitä heidän perheissään kutsutaan. – – Koin henkilökohtaisempana sen, että olen lapselleni mitä etunimellä kuin äiti, joka olen kuitenkin mutta joksi suurin osa kutsuu vanhempiaan. – – Nimitykset eivät meidän vanhemmuuttamme vähennä.

Esimerkin 29 kirjoittaja hahmottaa siis *äiti*-sanana appellatiiviksi, ja haluaa perheessään käytettävän mieluummin yksilöivää *propria* eli etunimeä. Tämä *äidin* hahmottaminen appellatiiviksi tai propriiksi saattaa olla syy siihen, miksi osa vanhemmista pitää *äitiä* ainoana oikeana nimityksenä ja osa puolestaan pitää sitä appellatiivisena yläkäsitteenä, joka ei yksilöi tiettyä äitiä, vaan kertoo pelkästään henkilön roolin perheenjäsenten joukossa. Proprin ja appellatiivin raja kuitenkin hämärtyy, mikäli perheessä on yksi etunimellä kutsuttava vanhempi ja yksi vanhemman nimityksellä kutsuttava vanhempi. Eniten mielipiteitä etunimen käytöstä on juuri tällaisissa perheissä. Toisen vanhemman kutsumista *äidiksi* ja toisen etunimellä pidetään epärealistina ja osoituksena siitä, että toinen vanhemmista olisi vähempiarvoinen (esimerkit 30 ja 31).

- 30) En pidä siitä, jos toinen on äiti ja toista kutsutaan erisnimellä. Se jotenkin korostaa sitä, että toinen ns. on vain sosiaalinen vanhempi.
- 31) Se, että perheessä on kaksi äitiä, eikä äitiä ja etunimellä kutsuttavaa henkilöä, tuo toiselle meistä tunteen, että kyseessä on ydinperhe, eikä uusioperhe, ja

että lapsi on yhteinen lapsi, eikä toisen edellisestä suhteesta jäänyt, jolle toinen on vain äitipuoli. – – Jollakin tavalla se tuntuu tämän puoliskon mielestä jopa oudolta, jos yhdessä tehdään lapsi, ja toinen ei haluakaan tulla kutsutuksi äidiksi. Se toisinaan tuntuu jopa siltä, että on yksin projektissa mukana, ja on jäämässä tietynlaiseksi yksinhuoltajaäidiksi, vaikka toinen on ollut alusta asti mukana. (Blogi 3)

Osassa kyselyvastauksista tulee esiin esimerkissä 31 osoitettu huoli siitä, että etunimellä kutsuttava vanhempi ei koe olevansa oikea vanhempi. Muutama sosiaalinen vanhempi kertoo halunneensa alun perin tulla kutsutuksi etunimellä, mutta otettuaan käyttöön vanhemmuutta osoittavan nimityksen, kun vanhemman identiteetti on vahvistunut ja isyys tai äitiys on alkanut tuntua luontevalta. Kaikille vanhemmille nimitys ei kuitenkaan ole ollenkaan identiteettiä tai vanhemman roolia määrittävä tekijä, vaan sen ainoa tarkoitus on toimia yksilöivänä kutsumanimenä, ja tähän tarkoitukseen etunimi on helpoin ja luontevin.

7.4. Voiko nimitys olla sukupuolenvastainen ?

Sukupuolenvastaisella nimityksellä tarkoitan isää merkitseviä nimityksiä cis-sukupuolisella naisella tai äitiä merkitseviä nimityksiä cis-sukupuolisella miehellä. Käsittelen tässä luvussa myös transsukupuolisten ja muunsukupuolisten vanhempien nimityksiä.

Eräässä keskustelussa (Vauva.info.fi) pohditaan muunsukupuolisten vanhempien nimityksiä ja *äiti*- ja *isä*-nimitysten sukupuolittuneisuutta. Raskaana oleva transsukupuolinen kertoo, ettei halua tulla kutsutuksi *äidiksi*, muttei koe *isä*-nimitystäkään luontevaksi, sillä sukupuolenkorjausprosessi on vasta alkamassa. Keskustelu koskee erityisesti ulkopuolelta tulevia paineita ja sitä, että vaikka perhe löytäisi sopivat nimitykset, voi olla hankalaa saada ne myös perheen ulkopuolisten – esimerkiksi päiväkodin hoitajien – kielenkäyttöön. Keskustelijat toteavat sukupuolineutraalin nimityksen *iso* toistaiseksi parhaaksi vaihtoehdoksi sukupuolen paljastaville nimityksille, mutta toteavat että se voi erikoisena nimityksenä herättää vastustusta muissa ihmisissä. On huomattava, että kielitieteellisesti *iso*-nimitys ei ole sukupuolineutraali, sillä se on johdettu *isä*-sanasta (Suomen sanojen alkuperä: s.v. *iso*). Tavallinen kielenkäyttäjä ei kuitenkaan välttämättä tiedä *iso*-sanan alkuperää, joten sen takia nimitys todennäköisemmin hahmotetaan adjektiivin *iso* pohjalta muodostetuksi merkityksen laajentumaksi.

Sukupuolenvastaiseen *isä*-nimitykseen suhtaudutaan kielteisesti. *Isä* hyväksytään transsukupuolisille, joiden prosessi on kesken, mutta ei cis-naisille. Yksi keskustelija kertoo naispuolisesta ystävästään, joka haluaa tulla kutsutuksi *isäksi* (esimerkki 32):

- 32) Mulla on lesbokaveri, jolla ei lapsien hankkiminen ole ajankohtaista, mutta ainakin tällä hetkellä kokee, että olisi siinä tilanteessa nimenomaan "isä". Alkuun se tuntui omaan korvaan vähän oudolta, mutta nyt olen jo jotenkin totunut ajatukseen. Heillä on kyllä parisuhteessaan aika voimakas butch-femme-asetelma, mikä vaikuttanee myös. Kaverini ei siis ole transsukupuolinen. Näinkin voi siis olla.

Esimerkki 32 on keskustelun viimeinen kommentti, joten muut keskustelijat eivät enää ottaneet kantaa kyseisen naisen valintaan. Kommentissa kuvattu butch-femme-asetelma⁸ saattaa helpottaa valinnan hyväksymistä, sillä identiteetiltään vahva butch-lesbo voi näyttää hyvin miehekkäältä ja käyttäytyä niin maskuliinisesti, että ulkopuoliset eivät välttämättä edes ymmärrä hänen olevan nainen.

Toisessa keskustelussa (Vauva.fi) on otettu vahvasti kantaa cis-sukupuolisen naisen käyttämään *isä*-nimitykseen. Viesti on poistettu sääntöjen vastaisena, joten se on oletettavasti sisältänyt rajua kielenkäyttöä ja kirosanoilla korostamista. Kommenttiin on kirjoitettu seuraavanlainen vastaus:

- 33) Olemmeko todella niin sukupuolemme vankeja ettemme voi kutsua vanhempia äidiksi ja isäksi ellei kyseessä ole mies ja nainen?

Esimerkin 33 kirjoittaja on sitä mieltä, että nimitysten ei pitäisi olla sukupuolista riippuvaisia, vaan vanhemmat voivat olla *äiti* ja *isä*, vaikka olisivat molemmat naisia. Se, että perheessä on *äiti* ja *isä*, on perinteisen ydinperheen luonnollisin muoto. Tätä tutkimusta tehdessäni minulta on monta kertaa kysytty, onko monen perheessä *isä* ja *äiti*. Kysymyksellä tarkoitetaan nimenomaan sukupuolenvastaisen nimityksen valitsemista toiselle vanhemmalle, jotta nimitykset jäljittelisivät heteronormatiivista ydinperhemallia. Kysyjät ovat olleet yllättyneitä, kun olen kertonut, että aineistossani ei ole ainuttakaan sukupuolenvastaista nimitystä.

Ero kohtaamieni ihmisten ja näiden verkkokeskusteluaineiston kirjoittajien välillä saattaa selittyä monella seikalla, mutta todennäköisimpänä pidän heteronormatiivista ajattelua. Sateenkaariperheissäkkin halutaan nähdä olevan *isä* ja *äiti*, koska vanhempien halutaan

⁸ *Butch* tarkoittaa stereotyyppisen maskuliinista tai maskuliinisesti toimivaa naista; yleensä parisuhteessa dominoivassa asemassa olevaa lesboa. *Femme* tarkoittaa tämän vastakohtaa, perinteisen naisellista naista; yleensä lesboa, joka on kiinnostunut maskuliinisista naisista. (Urban dictionary.)

kuvitella olevan mies ja nainen. Tähän liittyy yleensä halua nähdä erilaisten ihmisten välillä samankaltaisuuksia. Mikäli ihmisen on vaikea ymmärtää omasta kokemuspiiristään poikkeavia ratkaisuja, vieraita kokemuksia yritetään tuoda lähemmäs itseä. Sama ilmiö näkyy siinä, että parisuhteessa olevat lesbot kuulevat usein kysyttävän, kumpi on suhteen mies. Kun kahden naisen suhde koetaan mahdottomaksi, ajatellaan, että toisen naisista on pakko olla olevinaan mies. Samalla tavalla kahden äidin perhe koetaan vieraana ja ajatellaan, että toisen äidin on pakko ottaa isän rooli ja nimitys, jotta perhe voi olla tasapainoinen.

Lopulta on kuitenkin perheestä kiinni, kumpi koetaan tärkeämmäksi: nimitys vai rooli. Osalle vanhemmista rooli syntyy nimityksen kautta, osalle nimitys on vain kommunikoinnin välttämätön väline, jonka painoarvoa identiteetin muodostumisessa pidetään merkityksettömänä. Tärkeysjärjestys ohjaa paljon nimitysten valintaa ja sitä, mitä kaikkea informaatiota nimitykseen sidotaan. Jollekin *isä* on vain sana, toiselle sukupuoli-identiteetin ja vanhemmuuden roolin tärkeä ilmentäjä.

8. Lopuksi

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, millaisia vanhempien nimityksiä sateenkaariperheissä käytetään, miten nimitykset ovat syntyneet ja millaista sosiaalista ja tilanteista vaihtelua nimitysten käytössä tapahtuu. Lisäksi olen selvittänyt nimityksiin liittyviä arvoja ja asenteita sekä pohtinut nimitysten propriisuutta ja appellatiivisuutta.

Erilaiset vanhempien nimitykset jakautuvat viiteen ryhmään: 1) *äiti* ja *isä* eri äidinkielillä, 2) ETUNIMI-*äiti* ja ETUNIMI-*isä* 3) johdokset *äiti-*, *mamma-* ja *isä-*sanoista, 4) etunimet ja lempinimet sekä 5) omat nimitykset. Kahdeksan suosituinta nimitystä sekä 1-ryhmän että 2-ryhmän keskuudessa ovat esiintymismäärän mukaisessa järjestyksessä *äiti*, etunimi tai lempinimi, ETUNIMI-*äiti*, *äiskä*, *isä*, *mamma*, *äippä* ja *mami*.

Lähes 60 prosenttia nimityksistä on vanhempien päättämiä. Eniten päätöksentekoa ohjaa vanhempien biologinen suhde lapseen. Yleisintä on kutsua biologista äitiä *äidiksi* ja sosiaalista äitiä jollakin muulla nimityksellä. Tämä on kuitenkin muuttumassa. 2-ryhmän informanteista viidennes kertoo haluavansa häivyttää biologisen suhteen käyttämällä tasavertaisia nimityksiä tai kutsumalla sosiaalista äitiä *äidiksi*. 1-ryhmän informanteista ainoastaan muutama vanhempi kertoo, että biologisen suhteen häivyttäminen on ollut nimeämisen tärkein peruste.

Sukupuolenvastaisia nimityksiä ei käytetä, eli yhtäkään äitiä ei kutsuta *isäksi* tai isää *äidiksi*. Muutama vastaaja käyttää etunimiä tai nimitystä *vanhempi*, koska ei pidä sukupuolen ilmaisevista nimityksistä. Vastaavasti osalle transsukupuolisista informanteista sukupuolen osoittava nimitys on tärkeä osa identiteettiä.

Vieraskielisiä nimityksiä on käytössä sekä vanhemmilla, joiden äidinkieli on jokin muu kuin suomi, että suomenkielisillä vanhemmilla. Suosituimmat vieraskieliset nimitykset ovat ruotsinkielinen *mamma* sekä englanninkieliset *mummy*, *mum* ja *mom*.

Suurin osa nimityksistä on rakenteeltaan kaksitavuisia ja äännerakenteeltaan helppoja lausuttavia. Poikkeuksia ovat yhdysnimet, kuten *Julia-äiti*, ja affektiiviset johdokset, kuten *itikkä*. Itse keksittyjä nimityksiä on käytössä vain muutamassa perheessä. Omat nimitykset ovat muunnoksia vanhemman etunimestä (esimerkiksi *Mima* < *Mira*) tai johdoksia jostakin vanhemmuutta osoittavasta nimityksestä (esimerkiksi *mammi* < *mamma*).

Vastaajista 40 prosenttia kertoo käyttävänsä tarkentavia määritteitä, kuten *sosiaalinen*, *biologinen* ja *synnyttänyt*. Tarkentavia määritteitä käytetään vain erityistilanteissa, kuten lääkärin vastaanotolla tai sateenkaariperheyhteyksissä. Vaikka biologia onkin ollut usealle vanhemmalle tärkeä valintaperuste nimityksiä jaettaessa, biologiaa ei haluta tuoda tarkentavalla määritteellä esille. Poikkeus on määrite *toinen*, jota käytetään ilmaisemaan, että lapsella on enemmän kuin yksi äiti. Kymmenen prosenttia informanteista tyrmää kaikki tarkentavat määritteet jyrkästi ja kertoo, että mikäli biologia on aivan välttämätöntä tuoda esiin esimerkiksi lääkärissä, se selitetään auki tarkentavien määritteiden käyttämisen sijaan.

Hypoteesini oli, että nimityksien käytössä on tilanteista vaihtelua ja aineistoni osoittaa, että olin oikeassa. Eniten vaihtelua esiintyy siinä, mitä nimitystä käytetään perheen sisällä ja mitä perheen ulkopuolella. Aikuisten kesken lähes 90 prosenttia vanhemmista käyttää itsestään *äiti*- tai *isä*-nimitystä, vaikka lasten läsnä ollessa nimitys olisikin joku muu. Kaikkein uskollisimpia yksilöiville nimityksille ovat lapset itse. Lapsista 48 prosenttia käyttää samoja nimityksiä puhuessaan vanhemmilleen tai perheen ulkopuolisille. Osassa vastauksia kerrotaan lapselle olevan hyvin tärkeää, että ulkopuolisetkin kutsuvat hänen vanhempiaan totutuilla nimityksillä esimerkiksi *äidiksi* ja *äipäksi*. Tämä osoittaa, että perheessä käytettävät nimitykset ovat lapselle hyvin proprin kaltaisia ja joissakin tapauksissa *äiti* menettää yleisnimen merkityksensä ja vakiintuu ainoastaan tietyn äidin nimeksi.

Nimitysten ei kuitenkaan voi sanoa olevan kaikissa tapauksissa propreja, vaan sama nimitys saattaa olla yhdessä perheessä propri ja toisessa perheessä appellatiivi. Sama nimitys voi myös olla perheen sisällä proprisessa asemassa ja perheen ulkopuolella toimia yleisnimityksenä molemmille vanhemmille. Sanaluokkaa ei siis voi määritellä, vaan se on aina tilanteesta ja puhujasta riippuvainen.

Nimityksiin liittyvistä arvoista ja asenteista oletin, että *äitiä* ja *isää* pidetään muita nimityksiä arvokkaampina. Aineistoni osoitti tämän hypoteesin todeksi. Kaikkein eniten mielipiteitä liittyy siihen, voiko sosiaalista äitiä kutsua *äidiksi* ja voiko lapsella olla kaksi *äitiä*. Vallitseva mielipide on, että vain biologinen äiti voi olla nimitykseltään *äiti* ja sosiaalista äitiä pitäisi kutsua etunimellä. Osa informanteista on kuitenkin täysin päinvas-taista mieltä ja pitää tasavertaisia nimityksiä tasavertaisen vanhemmuussuhteen edellytys-tyksenä.

Vanhempien kutsumista etunimellä pidetään sekä hyvänä että huonona asiana. Osa informanteista on sitä mieltä, että etunimillä kutsuminen häivyttää vanhemmuutta ja saa perheen vaikuttamaan vähemmän perheeltä. Osa informanteista puolestaan pitää etunimillä kutsumista henkilökohtaisempana ja tunnelatautuneempana kuin *äiti*-nimitystä, joka on sama suurimmassa osassa perheistä.

Nimityksiin liittyvät asenteet liittyvät olennaisesti kielelliseen vallankäyttöön ja syrjintään. Käsitteet siitä, että perheessä voi olla vain yksi *äiti* tai että vain biologinen vanhempi voi olla *oikea vanhempi*, johtavat pahimmillaan sosiaalisten vanhempien vähätelyyn. Moni sosiaalinen vanhempi kertoo tullessaan kutsutuksi etunimellä tai *tädiksi* sen jälkeen, kun puhujalle on selvinnyt, ettei hän ole biologinen vanhempi.

Osa vanhemmista ottaa nimityksiin liittyvät mielipiteet huomioon nimityksiä valitessaan. Se voi tarkoittaa joko vallitsevaa käsitystä noudattavien nimitysten valitsemista, jolloin ulkopuolisten saattaa olla helpompi ottaa perhe vastaan, tai vallitsevien käsitysten vastustamista. Tällaista vastustamista on esimerkiksi molempien vanhempien kutsuminen samalla nimityksellä tai sosiaalisen äidin kutsuminen *äidiksi*.

Kyselyaineiston avoimista vastauksista käy ilmi, että nimitykset ovat olleet monelle perheelle vaikea päätös, eikä niistä ole annettu ohjausta neuvolassa tai sateenkaariperheille suunnatuissa oppaissa. Läheisten tai hoitohenkilökunnan antamat ohjeet ovat lähes poikkeuksetta virheellisiä ja syrjiviä, sillä ne perustuvat käsitykseen biologisen vanhemman yliveraisuudesta ja jättävät sosiaalisen vanhemman huomiotta. Tämä tutkimus toivottavasti auttaa sateenkaariperheitä ja heidän kanssaan työskenteleviä saamaan käsityksen siitä, millaisia nimityksiä voi olla olemassa ja mitkä on todettu arjessa toimiviksi.

Tutkimuksessa ongelmalliseksi osoittautui monivanhempisten vanhempien huomioon ottaminen. Osa kyselyyni vastanneista monivanhempisista perheistä oli närkästyneitä, kun kysymys muista vanhemmista esitettiin vasta kyselyn loppupuolella. Monivanhempisten perheiden huomioiminen oli kuitenkin tehtävä hienovaraisesti, sillä vastaavasti osa kahden vanhemman perheen informanteista koki kysymyksen muista vanhemmista loukkavana.

Jatkotutkimuksessa voisi selvittää vanhemmuusnimitysten lisäksi muita sateenkaariperheissä käytettäviä nimityksiä. Kyselyssäni oli oma kysymys vanhempien toisistaan käytämille nimityksille, mutta en käsitellyt niitä tässä tutkimuksessa ollenkaan, sillä ne eivät

varsinaisesti ole vanhempien nimityksiä. Lisäksi jatkotutkimuksessa kyselyn voisi suunnata myös miehen ja naisen muodostamille perheille ja verrata eri vanhemmuusnimitysten käyttöä sateenkaariperheiden ja muunlaisten perheiden välillä. Sateenkaariperheiden nimityksissä tapahtuvaa muutosta voisi tutkia laatimalla kyselyn uudestaan viiden tai kymmenen vuoden päästä ja verrata, miten vanhempien nimitykset ja nimitysten valintaperusteet ovat muuttuneet.

Lähteet

Aineistolähteet

Kysely Sateenkaariperheiden vanhempien nimitykset (167 vastausta), [kerätty 24.10.2015 – 10.1.2016], tekijän hallussa

BLOGITEKSTIT:

Blogi 1: Deux mams. [verkkojulkaisu] [kerätty 29.10.2015] Saatavissa: <http://deuxms.blogspot.fi/2014/09/paiva-157-nimiviidakossa.html>

Blogi 2: Jämäpaloista koottu [verkkojulkaisu] [kerätty 25.11.2015] Saatavissa: <http://www.lily.fi/blogit/jamapaloista-koottu/aiti-aityli-aiska-aippa-mama-mama-mami#comment-form>

Blogi 3: Kaksi äitiä. [verkkojulkaisu] [kerätty 19.10.2015] Saatavissa: <http://kaksiaitia.blogspot.fi/2013/10/yksi-aiti-kaksi-aitia-vai-ei-aitoja.html#comment-form>

VERKKOKESKUSTELUT:

Suomi24.fi = Kaksi äitiä??? [verkkokeskustelu] [kerätty 19.10.2015] Saatavissa: <http://keskustelu.suomi24.fi/t/5911054/kaksi-aitia>

Vauva.fi = Olen sateenkaariperheen äiti, kysy minulta mitä haluat :) [verkkokeskustelu] [kerätty 15.10.2015] Saatavissa: http://www.vauva.fi/keskustelu/4292448/ketju/olen_sateenkaariperheen_aiti_kysy_minulta_mita_haluat

Vauva.info = Vanhempien nimitykset sateenkaariperheessä [verkkokeskustelu] [kerätty 19.10.2015] Saatavissa: <http://www.vauva.info/foorumi/topic/12553-vanhempien-nimitykset-sateenkaariperheessa/>

Muut lähteet

Ahola, Minna 2000: *"Ihan perhe vaan". Lesboperheissä elävien nuorten perhekäsityksiä.* Seta-julkaisuja 14. SETA ry.

Ainiala, Terhi – Saarelma, Minna – Sjöblom, Paula 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet.* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

- Finlex. Valtioneuvoston asetus rekisteröidystä parisuhteesta. [verkkojulkaisu] [viitattu 16.12.2015] Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020141>
- Heikkinen, Vesa 2012a: Konteksti. Teoksessa *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Toim. Heikkinen, Vesa – Voutilainen, Eero – Lauerma, Petri – Tiililä, Ulla – Lounela, Mikko, s. 88–94. Gaudeamus, Helsinki.
- Heikkinen, Vesa 2012b: Ideologia. Teoksessa *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Toim. Heikkinen, Vesa – Voutilainen, Eero – Lauerma, Petri – Tiililä, Ulla – Lounela, Mikko, s. 112–120. Gaudeamus, Helsinki.
- Jämsä, Juha 2008: *Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville*. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Kalliokoski, Jyrki 1995: Johdanto. Teoksessa *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Toim. Jyrki Kalliokoski, s. 8–37, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Koivisto, Vesa 2013: *Suomen sanojen rakenne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kuosmanen, Paula – Jämsä, Juha 2007: *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa*. Edita Prima Oy, Helsinki.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. [verkkojulkaisu] [viitattu 25.4.2016] Helsinki, Kotimaisien kielten keskus. Saatavissa: <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>
- Laaksonen, Marianne 2014: Puoliveli ja bonusäiti – uusperheen nimitysten kirjoa. *Kielikello* 2/2014. Saatavissa: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2709>
- Laalo, Klaus 2011: *Lapsen varhaiskielioppi ja miniparadigmat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laalo, Klaus – Kunnari, Sari 2012: Hoivakielen deminutiivit: tunteiden ilmaisemista ja kielen rakenteen yksinkertaistamista. Teoksessa *Pienten sanat. Lasten äänneellinen kehitys*. Sari Kunnari – Tuula Savinainen-Makkonen, S. 106–118. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Larjavaara, Matti 2007: *Pragmasemantiikka*. SKST 1077. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Länsimäki, Maija 1989: Puoli kiloa lauantaita. Sanojen lyhentymisestä. *Kielikello* 3/1989. Saatavissa: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1043>
- Moring, Anna 2013: *Oudot perheet. Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa*. Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto. Unigrafia, Helsinki.

- Mäkinen, Kirsti 1989: Sanojen tyyliväri. s. 200–213. Teoksessa *Nykysuomen sanavarat*. Toim. Jouko Vesikansa. WSOY, Helsinki.
- Nahkola, Kari 1999: Koululaisslangin sanastolähteistä, s.619–623. *Virittäjä* 4/1999.
- Nakari, Minna 2011: *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930: socioonomastiska synvinklar på makt och identitet*. Helsingfors universitet.
- Niemelä, Jenny 2010: *Kukin tavallaan, jokainen vuorollaan. Kahden sisaruksen kielenkehitys ja keskinäinen kommunikaatio*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Turun yliopisto.
- Nirvi, R. E. 1952: *Synonyymitutkimuksia sukulaisnimistön alalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Paunonen, Heikki 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. WSOY, Helsinki.
- Pohjanpää, Kirsti 2013: Sateenkaariperheet tuovat väriä tilastoihin. *Hyvinvointikatsaus 3/2013 – Teema: Vähemmistöt*. [verkkojulkaisu] [viitattu 27.1.2016] Saatavissa: http://www.stat.fi/artikkelit/2013/art_2013-09-23_001.html?s=0
- Pälli, Pekka 1999: Asenteet ja mielipiteet diskursiivisena toimintana, s.123–151. Teoksessa *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta*. Toim. Urho Määttä – Pekka Pälli – Matti K. Suojanen. Folia Fennistica & Linguistica 22. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- Rantanen, Päivi 1987: *Suomen kielen sukulaisnimistön semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. Tampereen yliopisto.
- Salonen, Marianna 2004: *Inhimillinen Elviira ja ulkotarhassa yöpyvä Afro – henkilönimen vaikutus koiran inhimillistämiseen ja asemaan perheessä*. Kandidaatintutkielman aineisto. Suomen kieli ja suomalaisugrilainen kielentutkimus. Kieli- ja käännöstieteiden laitos Turun yliopisto.
- Sateenkaariperheet ry: Mikä on sateenkaariperhe? [verkkojulkaisu] [viitattu 20.1.2016] Saatavissa: <http://www.sateenkaariperheet.fi/index.php?item=68>
- Seta ry: Hlbtqi-sanasto. [verkkojulkaisu] [viitattu 20.1.2016] Saatavissa: <http://seta.fi/hlbtqi/>
- Sivula, Jaakko 1989: Synonyymit. Teoksessa *Nykysuomen sanavarat*. Toim. Jouko Vesikansa. s. 183–200. WSOY, Helsinki.
- Suvanto, Anu 2015: *Homo- ja heteroseksuaalisuuden käsitteiden rakentuminen Ylen Homoillassa 2010*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

- SVT1 = Suomen virallinen tilasto: Perheet, Liitetaulukko 3. Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2014. [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu 27.1.2016]. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/perh/2014/perh_2014_2015-05-28_tau_003_fi.html
- SVT2 = Suomen virallinen tilasto: Perheet 2014, Liitetaulukko 1. Perheet tyypeittäin 1950–2014. [verkkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 9.12.2015]. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/perh/2014/perh_2014_2015-05-28_tau_001_fi.html
- Toivainen, Jorma 1961: Lastenkieli ja äidinkieli, s.305–310. *Virittäjä* 65.
- Toivainen, Kirsti 1994: Hoivakielen tutkimuksesta ja suomen murteiden hoivasanastosta. Teoksessa *Ensikielenä suomalaiskieli*. Toim. Kirsti Toivainen ja Jorma Toivainen. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja. Turku.
- Tolonen, Reeta 1998: *Sukulaisten nimitykset Inkerin itämerensuomalaisissa kielissä*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Turun yliopisto.
- Transtukipiste. Tietoa sukupuolesta. [verkkojulkaisu] [viitattu 22.1.2016] Saatavissa: <http://transtukipiste.fi/tietoa-sukupuolesta/>
- Trasek ry. Käsitteitä. [verkkojulkaisu] [viitattu 26.5.2016] Saatavissa: <http://trasek.fi/perustietoa/kasitteita/>
- Urban dictionary. [verkkojulkaisu] [viitattu 19.4.2016] Saatavissa: <http://www.urbandictionary.com/>
- Vekkeli, Sanna-Mari 2011: ”MÄ EN OO SE HETEROÄITI HALOO!” *Diskurssianalyysi hoivarooleista sateenkaariperheissä*. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalitieteiden laitos. Turun yliopisto.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Verkkoersio. [viitattu 1.3.2016] Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7
- Wirén, Jonna 2001: *Nyky-suomalaisen perhe-käsitteen ja sukulaisnimistön tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. Tampereen yliopisto.

Liite

Kysely vanhempien nimityksistä sateenkaariperheissä

Tervetuloa vastaamaan kyselyyni!

Olen Turun yliopiston suomen kielen opiskelija ja kirjoitan pro gradua sateenkaariperheiden vanhempien nimityksistä. Kysely on suunnattu kaikille nykyisille ja tuleville perheille, joissa on kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa tai muunsukupuolisia vanhempia. Vastaaminen kestää noin kymmenen minuuttia. Kyselyn vastaukset ovat luottamuksellisia ja vastauksia käytetään vain tutkimuskäyttöön. Yksittäisiä vastaajia ei ole mahdollista tunnistaa vastauksista tehtävien tutkimusten perusteella. Jos sinulla on kysyttävää tutkimuksesta, voit ottaa minuun yhteyttä sähköpostitse. Kyselylomakkeesta voit jättää palautetta kyselyn lopussa olevaan laatikkoon.

Ystävällisin terveisin

Marianna Salonen, marsalx@utu.fi

Nykyiset vanhemmat

1. Kyselyssä on oma osionsa niille, joilla ei vielä ole lapsia. Valitse kumpaan ryhmään kuulut: *

- Minulla on lapsia
 Minulla ei vielä ole lapsia

Taustatiedot

2. Sinun ja lapsesi toisen vanhemman sukupuoli *

☐ Nainen	☐ Nainen
☐ Mies	☐ Mies
☐ Muu	☐ Muu

3. Minä vuonna olet syntynyt? Entä lapsesi toinen vanhempi? *

4. Sinun ja lapsesi toisen vanhemman äidinkieli *

☐ suomi	☐ suomi
☐ ruotsi	☐ ruotsi
☐ muu, mikä?	☐ muu, mikä?

5. Minä vuonna lapsesi ovat syntyneet? *

6. Onko perheesi muuttunut lasten syntymän jälkeen (esim. ydinperheestä uusperheeksi) ja onko tämä vaikuttanut perheessä käytettäviin nimityksiin? *

7. Mikä on perheesi biologinen suhde lapsiinne? Voit valita useamman kohdan. *

- Olen yhden tai useamman lapsen biologinen vanhempi
- Puolisoni on yhden tai useamman lapsen biologinen vanhempi
- Toinen tai molemmat biologiset vanhemmat ovat lasten elämässä, mutta asuvat eri taloudessa
- Biologiset vanhemmat eivät kuulu lapsen elämään
- Muu

Vanhempien käyttämät nimitykset

8. Minä nimitystä käytät itsestäsi, kun puhut lapsellesi? *

9. Minä nimitystä käytät itsestäsi, kun puhut vanhemmuudestasi perheen ulkopuolisille ihmisille (esim. työkavereille)? *

10. Käytätkö koskaan tarkentavia nimityksiä (esim. sosiaalinen äiti, biologinen isä) puheessasi vanhemmuudestasi? Jos käytät, niin millaisissa tilanteissa? *

11. Mitä nimityksiä käytät lapsesi toisesta vanhemmasta eri tilanteissa? Käyttääkö hän itse itsestään samoja nimityksiä? *

12. Onko lapsella enemmän kuin kaksi vanhempaa? Mitä nimityksiä hänestä / heistä käytetään? *

Lasten käyttämät nimitykset

13. Mitä nimityksiä lapsesi käyttävät kutsuessaan sinua tai toista vanhempaansa? *

14. Millä nimityksellä lapsesi puhuvat sinusta ja toisesta vanhemmastaan perheen ulkopuolisille henkilöille? *

Perheen ulkopuolisten käyttämät nimitykset

15. Millä nimityksillä perheen ulkopuoliset ihmiset (esim. lastesi kaverien vanhemmat) puhuvat sinusta ja lapsesi muista vanhemmista? *

16. Mitä mieltä olet näistä muiden ihmisten sinusta ja lastesi muista vanhemmista käyttämistä nimityksistä? Joudutko usein korjaamaan vääriä nimityksiä? *

Nimitysten syntyminen

17. Miten perheenne vanhempien nimitykset ovat muodostuneet? Ovatko lapset saaneet päättää vai onko nimitykset vakiinnutettu jo ennen kuin lapset osasivat puhua? *

18. Onko joku ulkopuolinen taho (esim. neuvolan henkilökunta) yrittänyt vaikuttaa nimitysten valintaan? *

- Kyllä, hoitohenkilökunta

- Kyllä, läheiset tai tutut
- Kyllä, muu taho
- Ei
- Muu

19. Ovatko perheenne vanhempien nimitykset olleet alusta asti samoja, vai ovatko ne muuttuneet vuosien varrella? Jos ovat, mistä luulet muutosten johtuvan? *

20. Onko sinulla muuta sanottavaa vanhempien nimityksistä omassa perheessäsi tai ylipäätään sateenkaariperheissä? *

Kysely päättyy tähän. Kiitos vastauksistasi. Muista painaa lopuksi "lähetä".

29. Tähän voit kirjoittaa palautetta kyselystä tai jättää terveisiä tutkijalle:

Tulevat vanhemmat

1. Kyselyssä on oma osionsa niille, joilla ei vielä ole lapsia. Valitse kumpaan ryhmään kuulut: *

- Minulla on lapsia
- Minulla ei vielä ole lapsia

21. Sukupuoli *

- Nainen
- Mies
- Muu

22. Minä vuonna olet syntynyt? *

23. Lastesi toisen vanhemman (mikäli suunnittelet lasten hankkimista puolisesi kanssa) syntymävuosi ja sukupuoli? *

24. Kuinka pian lasten hankkiminen on sinulle ajankohtaista? *

25. Millä nimityksillä haluaisit lastesi kutsuvan sinua ja toista vanhempaansa? *

26. Millä nimityksellä haluaisit muiden ihmisten (puolison, ystävien, työkaverien) puhuvan sinusta vanhempana? *

27. Kuinka tärkeää sinulle on, että pohtimasi nimitykset vakiintuisivat käyttöön? *

28. Onko sinulla muuta sanottavaa vanhempien nimityksistä tulevassa perheessäsi tai ylipäätään? *

Kysely päättyy tähän. Kiitos vastauksistasi. Muista painaa lopuksi "lähetä".

29. Tähän voit kirjoittaa palautetta kyselystä tai jättää terveisiä tutkijalle: